

ISSN 2222-9809

*Бахшида ба 28- солагии Истиқлолияти
давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон*

**ПАЁМИ
АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ
ТОҶИКИСТОН**

**ВЕСТНИК
АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ
ТАДЖИКИСТАНА**

**BULLETIN
ACADEMY OF EDUCATION
OF TAJIKISTAN**

№ 1, (30) 2019

САРМУҲАРРИР:

БОБИЗОДА Ғ. М. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои биологӣ ва фармачевтӣ, профессор, президенти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

МУОВИНИ САРМУҲАРРИР :

АМИНОВ С. – узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, номзади илмҳои педагогӣ, саркотиби илми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

КОТИБИ МАСЪУЛ:

АМОНӢ С. – мудири шуъбаи фанҳои филологӣ ва забони давлатии Пажӯҳишигоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

ЛУТФУЛЛОЗОДА М. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

КАРИМОВА И. Х. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

ШАРИФЗОДА Ғ. – узви пайвастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

НУЪМОНОВ М. – узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

ШЕРБОЕВ С. – узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, доктори илмҳои педагогӣ, профессор

НЕЪМАТОВ С. – доктори илмҳои педагогӣ, профессор

ГУЛМАДОВ Ғ. – доктори илмҳои педагогӣ

ҲАЙАТИ МУШОВАРА:

САИД Н. С. – вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

РАҲИМӢ Ғ. Қ. – президенти Академияи илмҳои Тоҷикистон

МИРБОБОЕВ Р. М. – муовини якуми вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

ЗИЁӢ Х. М. – директори Пажӯҳишигоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомии АТТ

ҚУРБОНЗОДА Х. – ректори Донишқадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф

Маҷалла ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешавад.

Маҷалла таҳти № 0004 /МҶ 20-уми сентябри соли 2007 дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон сабти ном шудааст. Аз октябри соли 2009 нашр мешавад. Соле 4 шумора чоп мегардад.

Муассис: Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

Суроға: 734024, ш. Душанбе, кӯчаи Айнӣ – 45, Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

E-mail: aot.tjk@mail.ru **Сомона:** www.aot.tj **Тел:** +992 37 227 46 66, +992 37 227 59 61

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

БОБИЗОДА Г. М. – академик Академии образования Таджикистана, доктор биологических наук, доктор фармацевтических наук, профессор, президент АОТ

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

АМИНОВ С. – член – корреспондент Академии образования Таджикистана, кандидат педагогических наук, главный учёный секретарь АОТ

ОТВЕТСТВЕННЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

АМОНИ С. – зав. отделом филологических наук и государственного языка для национальностей Института развития образования имени А. Дžами АОТ

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

ЛУТФУЛЛОЗОДА М. – академик Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

КАРИМОВА И. Х. – академик Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

ШАРИФЗОДА Ф. – академик Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

НУЪМОНОВ М. – член – корреспондент Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

ШЕРБОЕВ С. – член – корреспондент Академии образования Таджикистана, доктор педагогических наук, профессор

НЕЪМАТОВ С. – доктор педагогических наук, профессор

ГУЛМАДОВ Ф. – доктор педагогических наук

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

САИД Н. С. – министр образования и науки Республики Таджикистан

РАҲИМӢ Ф. Қ. – президент Академии наук Таджикистана

МИРБОБОЕВ Р. М. – первый зам. министра образования и науки Республики Таджикистан

ЗИЁӢ Х. М. – директор Института развития образования имени А. Дžами АОТ

ҚУРБОНЗОДА Х. – ректор Республиканского института повышения квалификации и переподготовки работников сферы образования

Журнал печатается на таджикском, русском и английском языках.

Журнал зарегистрирован Министерством культуры Республики Таджикистан 17 апреля 2018 года за № 059/МЧ. Начало издания: октябрь 2009 года. Издается 4 раза в год.

Учредитель: Академия образования Таджикистана

Адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни – 45, Академия образования Таджикистана

E-mail: aot.tjk@mail.ru **Сайт:** www.aot.tj **Тел:** +992 37 227 46 66, +992 37 227 59 61

CHIEF EDITOR:

BOBIZODA G. M. – *Academician of the Academy of Education of Tajikistan, doctor biological sciences, doctor of pharmaceutical sciences, professor, AOT President*

DEPOSIT CHIEF EDITOR:

AMINOV S. – *Corresponding Member of the Academy of Education of Tajikistan Candidate of Pedagogical Sciences, Chief Scientific Secretary AOT*

EXECUTIVE SECRETARY:

AMONY S. – *Head Department of Philology and the state language for Minorities of the Institute of Education Development named after A. Jami AOT*

EDITORIAL TEAM:

LUTFULLOSA M. – *Academician of the Academy of Education of Tajikistan, doctor pedagogical sciences, professor*

KARIMOVA I. Kh. – *Academician of the Academy of Education of Tajikistan, doctor pedagogical sciences, professor*

SHARIFZODA F. – *Academician of the Academy of Education of Tajikistan, doctor pedagogical sciences, professor*

NUMONOV M. – *Corresponding Member of the Academy of Education of Tajikistan doctor of pedagogical sciences, professor*

SHERBOEV S. – *Corresponding Member of the Academy of Education of Tajikistan doctor of pedagogical sciences, professor*

NEMATOV S. – *doctor of pedagogical sciences, professor*

GULMADOV F. – *doctor of pedagogical sciences*

EDITORIAL COUNCIL:

SAID N.S. – *Minister of Education and Science of the Republic of Tajikistan*

RAHIM F.K. – *President of the Academy of Sciences of Tajikistan*

MIRBBOEV R. M. – *first deputy Minister of Education and Science of the Republic of Tajikistan*

ZIYOI Kh. M. – *Director of the Institute of Educational Development named after A. Jami AOT*

KURBONZODA X. – *Rector of the Republican Institute for Advanced Studies and retraining of educators*

The journal is published on Tajik, Russian and English languages.

The journal was registered by the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan on April 17, 2018 under No. 059 / МҶ. Beginning of the publication: October 2009. Published 4 times a year.

Founder: Academy of Education of Tajikistan

Address: 734024, Dushanbe, ul. Aini - 45, Academy of Education of Tajikistan

E-mail: aot.tjk@mail.ru Site: www.aot.tj Tel: +992 37 227 46 66, +992 37 227 59 61

МУНДАРИЧА

МАСЪАЛАҶОИ УМУМИНАЗАРИЯВИИ ПЕДАГОГИКА

Саҳ.

КАРИМОВА И. Х., ҲАКИМОВА Ҷ. С.

Забони русӣ - забони муомилаи байни миллатҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон... 9 – 12

КАРИМЗОДА М. Б.

Афкори педагогии мутафаккирони тоҷику форси тоисломиву давраи миёна ва асоснокии таҳаввули он дар замони муосир ..... 12 – 20

АМОНӢ С., ЗИЁЕВ Қ. О.

Мафҳуми «экстремизм» ва «терроризм» ..... 20 – 26

НАҶМИДДИНОВА У.

Аҳамияти тарбиявии «Мактубот» ва «Маҷолиси сабъа»-и Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ ..... 26 – 32

ҚУРБОНОВ С., ЮЛДОШЕВА Р.

Роҳҳои истифодаи усули лоиҳаҳо дар такмили ихтисоси омӯзгорони фанни математика ..... 32 – 36

АБДУРАҲМОНИ М.

Тарбияи арзишҳои демократӣ: вижагиҳо ва тавсиф ..... 37 – 43

ИСОЕВ Қ. А.

Омӯзгор ва салоҳиятҳои касбии ӯ ..... 43 – 46

ТЕХНОЛОГИЯИ ТАЪЛИМ

ИСРОФИЛНИЁ Ш. Р., БОБОЕВА З.

Методикаи тадриси ашъори гиноӣ вобаста ба муносибати босалоҳият ба таълим дар курси таърихи адабиёт ..... 47 – 52

ҚАЮМОВА Ҳ. Т.

Муносибати босалоҳият - асоси ташкили кори мустақилонаи донишҷӯён ..... 53 – 58

НУМОНЗОДА М. Н.

Рушди салоҳиятҳои маърифатии хонандагон тавассути технологияи муосир дар дарсҳои адабиёт ..... 59 – 63

АҲМАДБЕКОВА А.

Нақши маҳфилҳои фанӣ дар ташиқули тафаккури интиқодии хонандагон ..... 63 – 68

ИНОЯТОВА Г. Ҳ

Усули фаъол - омили баланд бардоштани сифати таълим ..... 69 – 73

ҲОҶАЕВА Т. Ҷ.

Ғанигардонии захираи лугавии хонандагон дар дарсҳои забони русӣ ..... 73 – 76

НАВРӢЗИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

АМИНОВ С.

Шарҳи вожаи «лола» дар чанде аз фарҳангҳо ..... 77 – 83

АМОНӢ С.

Рисолати Наврӯзи байналмилалӣ ..... 83 – 87

УМАРОВА Б.

Таҷлили Наврӯз дар кишварҳои Шарқи Миёна ..... 87 – 90

АРЗӢБИИ ТАЪЛИМ

САФАРОВ М.

АрзӢбии дониш дар муассисаҳои таълимии муосир ..... 91 – 96

Ба таваҷҷуҳи муаллифони 97

СОДЕРЖАНИЕ

	Стр.
ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ	
КАРИМОВА И. Х., ХАКИМОВА Д. С. <i>Русский язык - язык межнационального общения в Республике Таджикистан.....</i>	9 – 12
КАРИМЗОДА М. Б. <i>Педагогические идеи таджикско-персидских мыслителей доисламского и средневекового периода и обоснованность их современной трансформации</i>	12 – 20
АМОНӢ С., ЗИЁЕВ К. О. <i>Понятия «экстремизм» и «терроризм».....</i>	20 – 26
НАҶМИДДИНОВА У. <i>Воспитательная ценность «Письма» и «Семь меджлисов» Мавлоно Джалолиддина Балхи.....</i>	26 – 32
КУРБОНОВ С., ЮЛДОШЕВА Р. <i>Способы применения метода проектов на курсах повышения квалификации учителей математики .....</i>	32 – 36
АБДУРАХМОНИ М. <i>Воспитание демократических ценностей: особенности и характеристика</i>	37 – 43
ИСОЕВ К. А. <i>Преподаватель и его профессиональные компетенции .....</i>	43 – 46
ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ	
ИСРОФИЛНИЁ Ш. Р., БОБОЕВА З. <i>Методика преподавания музыкальной поэзии в условиях компетентностного подхода в курсе истории литературы.....</i>	47 – 52
КАЮМОВА Х. Т. <i>Компетентностный подход – основа организации самостоятельной работы студентов.....</i>	53 – 58
НУМОНЗОДА М. Н. <i>Формирование учебно-познавательных компетенций учащихся на занятиях по литературе .....</i>	59 – 63
АҲМАДБЕКОВА А. <i>Роль учебных кружков в формировании критического мышления учащихся</i>	63 – 68
ИНОЯТОВА Г. Х. <i>Интерактивный метод – фактор повышения качества обучения.....</i>	69 – 73
ХОДЖАЕВА Т. Ч. <i>Обогащение словарного запаса учащихся на уроках русского языка.....</i>	73 – 76
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАВРУЗ	
АМИНОВ С. <i>Толкование слово «лола» в некоторых словарях.....</i>	77 – 83
АМОНӢ С. <i>Миссия международного Навруза.....</i>	83 – 87
УМАРОВА Б. <i>Празднование Навруза в странах Среднего Востока.....</i>	87 – 90
ОЦЕНИВАНИЕ ОБУЧЕНИЯ	
САФАРОВ М. <i>Правила оценивания знания в современных учебных заведениях.....</i>	91 – 96
К сведению авторов	97

S U D E F G H A N I E

GENERAL THEORETICAL PROBLEMS OF PEDAGOGY

Cmp.

KARIMOVA I. Kh. HAKIMOVA D. S.

Russian language - language of international communication in the republic of tajikistan

9 – 12

KARIMZODA M. B.

Pedagogical ideas tadzhik-persian thinkers islam and medieval period and motivate their modern transformation.....

12 – 20

AMONIS., ZIYOYEV K. O.

Terms «Extremism» and «Terrorism».....

20 – 26

NADZHMIDDINOVA U.

Educational value "Letters" and "Seven intermediaries" of Mavlono Dzhahaloliddina Balhi.....

26 – 32

KURBONOV S., YULDOSHEVA R.

Methods of application of projects method on courses of improving the qualification of teachers of mathematics .....

32 – 36

ABDURAHMONI M.

Fostering democratic values: features and characteristics .....

37 – 43

ISOEV K. A.

The teacher and his professional competencies.....

43 – 46

TEACHING TECHNOLOGY

ISROFILNIYO S. R., BOBOEVA Z.

Technique teaching gia's creativity in competence education .....

47 – 52

KAYUMOVA H. T.

Competence – based approach to the organization of independent work of students .....

53 – 58

NUMONZODA M.N.

Formation of educational and cognitive competents of students on classes of literature.....

59 – 63

AHMADBEOKA A.

Role of educational circles in formatation of critical thinking of pupils .....

63 – 68

INOYATOV G. H.

An interactive method – factor of increasing quality education.....

69 – 73

KHODJAEVA T. Ch.

Enrichment of the vocabulary spare uchaschihsya on lesson of the russian language .....

73 – 76

INTERNATIONAL OF NAVRUZ

AMINOV S.

Interpretation of the word «lola» in certain dictionaries .....

77 – 83

AMONIS.

Mission international of Navruz.....

83 – 87

UMAROVA B. <i>Celebration of Navruza in country of the Middle East.....</i>	87 – 90

TRAINING EVALUATION

SAFAROV M. <i>Rules of evaluation knowledge in modern educational institutions.....</i>	91 – 96
<i>For authors.....</i>	97

**МАСЪАЛАҲОИ УМУМИНАЗАРИЯВИИ ПЕДАГОГИКА
ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ
GENERAL THEORETICAL PROBLEMS OF PEDAGOGY**

**РУССКИЙ ЯЗЫК - ЯЗЫК МЕЖНАЦИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ
В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН**

КАРИМОВА И. Х. – академик Академии образования Таджикистана, вице-президент АОТ, доктор педагогических наук, профессор, г. Душанбе, ул. Айни - 45. **E-mail:** gumanizm@mail.ru, **тел.:** + (992) 90 772 55 94

ХАКИМОВА Д. С. – главный специалист отдела теории и истории педагогики Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни - 45. **E-mail:** hacimova-2014@mail.ru, **тел.:** + (992) 93 405 11 11

В статье отмечается, что исторически на территории Республики Таджикистан проживают десятки этнических групп, со своей историей, языком, культурными традициями и национальными особенностями. Автор научно аргументирует значение русского языка как язык межнационального общения народов, населяющих Республику Таджикистан.

Ключевые слова: Республика Таджикистан, русский язык, образование, общение, педагогика, современный мир, обучение, анализ.

**ЗАБОНИ РУСӢ – ЗАБОНИ МУОМИЛАИ БАӢНИ МИЛЛАТӢО
ДАР ӢУМӢУРИИ ТОӢИКИСТОН**

КАРИМОВА И. Х. – узви пайвастаи Академияи тахсилоти Тоҷикистон, ноиби президенти АТТ, доктори илмҳои педагогӣ, профессор, ш. Душанбе, кӯчаи Айни - 45. **E-mail:** gumanizm@mail.ru, **тел.:** + (992) 90 772 55 94.

ӢАКИМОВА Ӣ. С. – сармутахассиси шӯъбаи назария ва таърихи педагогикаи Академияи тахсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Айни - 45. **E-mail:** hacimova-2014@mail.ru, **тел.:** + (992) 93 405 11 11

Дар мақола масъалаи дар ҳудуди Тоҷикистон зистани миллатҳои гуногуни дорои таърих, забон, маданияти миллии ва урфу одатҳои гуногун мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Муаллифи мақола забони русиро ҳамчун забони муомилаи байни миллатҳои дар Ӣумҳурии Тоҷикистон илман асоснок менамояд.

Вожаҳои асосӣ: Ӣумҳурии Тоҷикистон, забони русӣ, маориф, муомила, педагогика, ҷаҳони муосир, омӯзиши, таҳлил.

**RUSSIAN LANGUAGE - LANGUAGE OF INTERNATIONAL COMMUNICATION
IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

KARIMOVA I. Kh. – Academician of the Tajik Education Academy, the Vice-president of TEA, doctor of pedagogical sciences, professor. Dushanbe, 45 Ayni Str., **E-mail:** gumanizm@mail.ru, **mob.:** + (992) 90 772 55 94

HAKIMOVA D. S. – Chief Specialist of the Department of theory and history of pedagogy Tajik Education Academy, 45 Ayni Str., **E-mail:** hacimova-2014@mail.ru, **mob.:** + (992) 93 405 11 11

The article notes that, historically, dozens of ethnic groups live in the territory of the Republic of Tajikistan, with their own history, language, cultural traditions and national

characteristics. The author scientifically argues the value of the Russian language as the language of interethnic communication of the peoples inhabiting the Republic of Tajikistan.

Keywords: *The Republic of Tajikistan, Russian language, education, communication, pedagogy, the modern world, training, analysis.*

Основная цель государственной политики Республики Таджикистан в сфере образования – воспитание современной, эрудированной и творческой личности, которая, согласно требованию времени вносит вклад в развитие национального и мирового сообщества. Язык является не только важнейшей частью культуры народа, но и важным средством национального строительства, воспитания патриотизма, создания условий для межнационального общения, развития культуры других народов.

Исторически на территории Республики Таджикистан проживают десятки этнических групп, со своей историей, языком, культурой. Это, в основном русские, киргизы, узбеки, туркмены, татары, корейцы и многие другие.

В таких условиях важно создание благоприятных условий для взаимодействия представителей различных этнических культур в интересах общенационального единства, созидания и развития.

Язык является не только важнейшей частью культуры народа, но и важным средством национального строительства, воспитания патриотизма, создания условий для межнационального общения, развития культуры других народов.

И это закреплено **Конституцией Республики Таджикистан**. В частности

Статья 2. Государственным языком Таджикистана является таджикский язык.

Русский язык является языком межнационального общения. Все нации и народности, проживающие на территории республики, вправе свободно пользоваться своим родным языком. Лидер нации, Президент Республики Эмомали Рахмон неоднократно отмечал, что языковая политика правительства обеспечивает, наряду с таджикским, равноправное функционирование других языков, она дает возможность овладеть ими. При этом знание русского языка ни в коей мере не может идти в ущерб государственному языку.

Мнение, что приоритетное функционирование одного (официального, государственного) языка создаёт какие-то препятствия другим языкам ошибочно. Наоборот, в полиэтнических и мультикультурных сообществах, к каковым принадлежит и современный Таджикистан, языки развиваются и взаимообогащаются. В истории развития таджикского государственного языка русский язык, как язык межнационального общения, язык передовой науки и техники, сыграл огромную позитивную роль.

Достаточно вспомнить, что лучшие таджикские писатели и поэты стали переводчиками замечательных произведений русских писателей. Здесь русский язык стал фактор взаимодействия таджикской литературы с литературой всех дружественных народов СНГ.

Таджикская литература стала известна далеко за пределами нашего государства. Развитие таджикского языка как государственного и русского языка как языка межнационального общения стало основой языковой политики Правительства Республики Таджикистан, что закреплено Конституцией страны и Законом о государственном языке.

Закон о государственном языке гарантирует гражданам Республики Таджикистан свободу выбора языка обучения и обеспечивает получение общего среднего образования на таджикском, русском и узбекском языках, а в местах компактного проживания граждан другой национальности – на их родном языке. Государство обеспечивает обучение граждан, проживающих на его территории, таджикскому и русскому языкам во всех общеобразовательных школах, средних специальных и высших учебных заведениях.

Безусловно, приоритетным направлением в государственной языковой политике современного Таджикистана является всемерное развитие государственного языка.

Проанализировав ряд законодательных актов, мы нашли, что **Закон Республики Таджикистан "О государственном языке"**

Статья 5. Республика Таджикистан гарантирует каждому гражданину право самостоятельного выбора языка общения с органами государственной власти и управления, а также с предприятиями, учреждениями и организациями (включая общественные) и получение гражданином от них информации и документов на государственном, русском или другом приемлемом языке.

Статья 21. Республика Таджикистан гарантирует гражданам свободу выбора языка обучения и обеспечивает получение общего среднего образования на таджикском, русском, узбекском языках, а в местах компактного проживания граждан другой национальности - на их родном языке.

«Программа Правительство Таджикистана по развитию государственного языка и других языков на государственной территории Республики Таджикистана» (от 21 октября 1997г.)

Закон «Об образовании»

Статья 5. Право граждан на образование

1. Гражданам Республики Таджикистан на ее территории гарантируется право на образование независимо от происхождения, пола, языка, расовой и национальной принадлежности, социального и имущественного положения, рода и характера занятий, места жительства, убеждений, вероисповедания и отношения к религии.

В настоящее время в школах и вузах Таджикистана созданы условия для изучения таджикского, узбекского, русского, киргизского, турецкого, китайского, туркменского, английского языков.

Одним из приоритетных направлений деятельности государства по изучению языка является разработка, издание и обеспечение общеобразовательных школ учебниками. Признав книгу ключом знания и основным средством получения школьниками грамотности, Лидер нации, Глава государства Эмомали Рахмон подчеркнул, что не всегда школьники имеют доступ к ней: «Мы должны обеспечить книгами не только себя, но и школы соседних республик с таджикским языком обучения».

Действительно, это так важно для сохранения своего языка! **ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПРОГРАММА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ И ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН НА 2016-2020 ГОДЫ.**

Президент Республики Таджикистан, Лидер нации Эмомали Рахмон неоднократно отмечал, что языковая политика правительства обеспечивает, наряду с таджикским, равноправное функционирование других языков, она дает возможность овладеть ими. При этом знание русского и английского языков ни в коей мере не может идти в ущерб государственному языку. Президент Таджикистана Эмомали Рахмон в своем выступлении на церемонии открытия новых учебных корпусов Российско-Таджикского славянского университета подчеркнул о роли русского языка в современном обществе.

Лидер Нации, Глава государства, президент РТ, в частности, отметил, что «Кардинальные изменения, происходящие в последние десятилетия в экономической и социальной сферах, в развитии науки и технологий, ставят перед нами новые задачи и требования».

В этих условиях возрастает роль образования, в том числе высшего, как базовой площадки для подготовки конкурентоспособных специалистов.

Происходящие в республике изменения предполагают постоянное модернизацию сферы образования, в том числе качественное развитие высшей школы.

В контексте реализации этих задач также следует уделить самое серьезное внимание последовательному продвижению языковой политики нашего государства на

основе комплексного подхода к изучению государственного, русского языка как языка межнационального общения и иностранных языков.

Необходимо отметить, что русский язык является одним из официальных языков ООН и ряда других авторитетных международных и региональных организаций. На нем созданы шедевры мировой литературы, и сегодня русский язык, играя важную роль в развитии науки, техники и образования, служит мостом для сближения и взаимообогащения разных народов и культур.

Огромное значение русского языка для нашего общества носит не декларативный, а реальный характер. В двадцати семи школах, в том числе в школе при Российско-Таджикском (Славянском) университете, а также в более ста тридцати классах при общеобразовательных учреждениях страны обучение полностью ведется на русском языке.

В десяти вузах Таджикистана функционируют факультеты русской филологии, во многих дошкольных учреждениях воспитательный процесс осуществляется на русском языке. **В БЛИЖАЙШЕЕ ВРЕМЯ В РТ БУДЕТ ПОСТРОЕНО 20 ШКОЛ С РУССКИМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ.**

В нынешнем мире при помощи только родного языка, мы не можем жить, мы не можем общаться. У нас огромные обширные коммуникации с другими государствами.

Любая нация и народность, которая стремится к простиранию и развитию своей культуры и духовности, желает шагнуть в ногу с прогрессивными процессами мировой общественности, она постоянно должна, на мой взгляд, обогащать свой словарный фонд, совершенствовать литературный язык, обеспечить общее развитие языка на основе критериев и закономерностей его исторической эволюции. Язык, как живой организм, находится в процессе взаимовлияния с другими языками. Поэтому принятие и использование слов, терминов из других языков, является обычным процессом, все языки нуждаются в подобной взаимосвязи, и таджикский язык также не может быть исключением из этого процесса.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Конституция Республики Таджикистан.
2. Закон Республики Таджикистан "О государственном языке"
3. Закон «Об образовании»

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИДЕИ ТАДЖИКСКО-ПЕРСИДСКИХ МЫСЛИТЕЛЕЙ ДОИСЛАМСКОГО И СРЕДНЕВЕКОВОГО ПЕРИОДА И ОБОСНОВАННОСТЬ ИХ СОВРЕМЕННОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

КАРИМЗОДА М. Б. – кандидат филологических наук, заместитель директора Института развития образования имени Абдурахмона Джоми Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айни - 45. E-mail: takmil-bbk@mail.ru, тел.: + (992) 90 085 35 35

В статье на основе всестороннего анализа широкого спектра педагогических идей и точек зрения таджикско-персидских мыслителей на воспитание и обучение молодого поколения, а также, на различные отрасли науки, включая математику, медицину, физику, астрономию, музыку, химию выделяется ряд особенностей, характеризующих эти воззрения. Таким образом, автором рассматривается обоснованность их трансформации в современную национальную педагогику и предлагается необходимость изучения и внедрение в жизнь актуальных на сегодняшний день педагогических идей выдающихся просветителей и ученых прошлого.

Ключевые слова: духовное наследие, обучение, трансформация, педагогическая мысль, этическое воспитание, моральные нормы, самопознание, развитие личности.

**АФКОРИ ПЕДАГОГИИ МУТАФАККИРОНИ ТОҶИКУ ФОРСИ
ТОИСЛОМИВУ ДАВРАИ МИЁНА ВА АСОСНОКИИ ТАҲАВВУЛИ ОН
ДАР ЗАМОНИ МУОСИР**

КАРИМЗОДА М. Б. – номзади илми филология, ҷонишини директори Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни - 45. **E-mail:** takmil-bbk@mail.ru, **тел.:** + (992) 90 085 35 35

Мақола дар асоси таҳлили ҳаматарафаи ақидаҳои педагогӣ ва афкори мутафаккирони тоҷику форс оид ба таълиму тарбия таҳия гардида, дар илмҳои дигар низ ба мисли математика, тиб, физика, астрономия, мусиқӣ ва химия вижагиҳои ин афкор баррасӣ гаштааст. Муаллиф асосҳои воридшавии ин вижагиҳоро ба педагогикаи миллии муосир таҳлил намуда, пешниҳод менамояд, ки омӯзиш ва тадқиқи ғояҳои мутафаккирону олимони бузурги гузаштаи моҳияти актуалидоштаи мувофиқ ба талаботи замон, дар ҳаёт зарур мебошад.

Вожаҳои асосӣ: мероси маънавӣ, омӯзиш, таҳаввул, афкори педагогӣ, тарбияи маънавӣ, меъёри маънавӣ, худшиносӣ, ташаккули шахсият.

**PEDAGOGICAL IDEAS TADZHIK-PERSIAN THINKERS ISLAM AND MEDIEVAL
PERIOD AND MOTIVATE THEIR MODERN TRANSFORMATION**

KARIMZODA M. B. - Candidate of Philology, Deputy Director of the Institute for Educational Development named after Abdurahmon Jomi of the Academy of Education of Tajikistan, Dushanbe, 45 Ayni Str., **E-mail:** takmil-bbk@mail.ru, **mob:** + (992) 90 085 35 35

The article based on a comprehensive analysis of a wide range of pedagogical ideas and points of view of Tajik-Persian thinkers on the upbringing and training of the young generation, as well as on various branches of science, including mathematics, medicine, physics, astronomy, music, chemistry, distinguishes a number of features that characterize these views. Thus, the author examines the validity of their transformation into modern national pedagogy and proposes the need to study and put into practice the actual pedagogical ideas of outstanding enlighteners and scholars of the past.

Keywords: spiritual heritage, learning, transformation, pedagogical thought, teaching, monotheistic religion, ethical education, moral norms, self-knowledge, personal development.

Трудно переоценить вклад таджикского народа в духовное наследие мировой цивилизации. Таджики дали миру плеяду выдающихся философов, ученых, зодчих, поэтов и писателей, труды которых приобрели мировую известность и стали неотъемлемым элементом культурного и научного багажа мировой цивилизации.

В произведениях великих мыслителей таджикского народа мы можем найти ценные и идеальные идеи о воспитании, обучении, культуре и морали. Учёные и мыслители разных исторических времен, создавая классические произведения, в центре внимания ставили проблему воспитания и обучения подрастающего поколения.

История развития таджикской педагогической мысли тесно связана с педагогическими учениями зороастризма. Одним из наиболее ценных и богатейших наследий таджикского народа является священная книга «Авеста», в которой представлена одна из первых монотеистических религий – зороастризм. В этой религии особое место занимают понятия «благая мысль», «благое слово» и «благое дело» и содержится множество важных этических вопросов и во главу угла поставлены философские проблемы самого человека, его свободы и ответственности. Исследуя «Авесту», мы находим в ней глубокие гуманистические принципы, имеющие индоевропейские и индоарийские истоки.

Согласно учению «Авесты», человек – такое же творение Бога, как и другие элементы материального мира. Но разум и умение превращают человека в могущественную силу. При этом на него возлагается огромная ответственность за благое развитие его духовных качеств.

В последствии эти идеи Заратуштры послужили появлению в свет книг «Пандномаи Зардушт» («Наставления Заратуштры»), «Бундахишн» («Мироздание»), «Датастан минуи хирад» («Суждение высшего разума»), «Динкарт» («Догматы веры»), «Ардавирафнамак» («Книга о праведном Вирафе»), в которых вопросы этического, эстетического и духовного воспитания личности занимали главенствующее место и актуальны по сей день.

Во времена исламского халифата содержание и структура воспитания и обучения значительно изменились. Школа приобрела новые функции и направления мусульманской ориентации. Наряду с этим, в школах (и вообще в процессе воспитания и обучения) сохранялись и использовались прежние исторические традиции. Именно поэтому труды таджикских мыслителей, которые содержат в себе высокие моральные нормы и ценности древнеиранской и исламской цивилизации имеют важное педагогическое значение.

Педагогические воззрения представителей классической персидско-таджикской литературы, на протяжении многих столетий завоевывавшие высочайшие оценки читателей, отличались своими особенностями и охватывали практически все аспекты воспитания. В этих произведениях звучат призывы воспитывать юное поколение в традициях высокой морали и гуманизма; прививать чувство дружбы и товарищества, щедрость, трудолюбие, чуткость, вежливость и скромность; они учат самопожертвованию и беззаветной любви к своей родине, ненависти к врагам и мужеству. Классики постоянно ведут речь о необходимости физического развития и овладения науками.

Таким образом, исследование истории педагогики и ее развитие предполагает необходимость изучения и внедрение в жизнь актуальных на сегодняшний день педагогических идей выдающихся просветителей, писателей и ученых прошлого.

Ярким примером вышесказанному может служить бессмертная поэма «Шахнаме» Абдулкосима Фирдавси, которая вобрала в себя легендарную историю таджиков и персов, поэзия Абуабдулло Рудаки - основоположника персидско-таджикской литературы, поэма «Маснави маънави» Джалолиддина Руми, которую называют «Коран»-ом на языке пахлави, «Канон врачебной науки» Авиценны - трактата, служившего на протяжении веков главным медицинским руководством в европейских учебных заведениях [14].

Педагогические воззрения таджикско-персидских деятелей, как Абдурахман Джами, Саади Ширази, Абу Хамид Газоли, Джалолиддин Руми, Фаридаддин Аттор, Низами Ганджави, Хаким Санои и др. характеризуется простым стилем изложения педагогических идей, доступностью содержания, высокой моральностью и философской емкостью. В основе педагогических воззрений этих выдающихся мыслителей лежат аллегорические толкования Корана, учитывая правильное понимание его текста, отсутствие которого не позволит адекватно оценить и понять эти педагогические принципы [6].

Выдвинутые мыслителями средневековья передовые идеи играют большую роль в исследовании вопросов, связанных с ролью и местом человека в обществе, развитием

личности, самопознания, патриотического, профессионального, семейного, трудового, физического, религиозно-суфийского, этико-эстетического, умственного воспитания.

Изучение педагогических положений и идей выдающихся таджикско-персидских мыслителей имеет большое значение для науки, поскольку способствует защите многовекового духовного наследия от негативных тенденций современного мира, которые могут обесценить позитивные достижения прошлого. Фундаментальное и глубокое усвоение творческого, духовного материала предыдущих поколений позволит надежно сохранить его для потомков, что особенно актуально для таджикского общества, которое пережило недавно страшные испытания. В данном контексте идеи, высказываемые крупнейшими средневековыми мыслителями о ценности человека, правдивости, красоте, миролюбии, справедливости, этические учения, разработанные ими, имеют мощный воспитательный потенциал. Широкий спектр точек зрения наших предков на различные отрасли науки, включая математику, медицину, физику, астрономию, музыку, химию нашли свое отражение на страницах их литературных произведений:

а) Химия

Живший в 721-815 годах Абу Муса Джабир ибн Гайан рассуждая о происхождении металлов, предложил ртутно-серную теорию, которая легла в основу алхимии на последующие несколько столетий. Его теория была призвана объяснить, как свойства металлов (горючесть, ковкость, блеск), так и найти теоретическое обоснование трансмутации.

Ар-Рази в своих сочинениях дает описание различных химических приборов и аппаратов, а также химических операций. Весь материал «Книги тайн» разделен на три раздела, которые посвящены познанию вещества, познанию приборов и познанию операций [2].

б) Физика и астрономия

Абу ар-Райхан Мухаммед ибн Ахмед ал-Бируни, живший в 973 - 1048/1050 годах, таджикский мыслитель-энциклопедист, был первым из мыслителей Среднего Востока, кто предположил возможность вращения Земли как вокруг Солнца, та и вокруг своей оси и вычислил длину экватора. На основании проведенных им достаточно точных геодезических и астрономических измерений ученому удалось установить величину угла наклона эклиптики к земному экватору, а также ход изменения этой величины. Помимо этого, были описаны изменения в окраске Луны во время лунного затмения, а также солнечная корона во время солнечных. Бируни считал, что Солнце и звезды имеют одинаковую огненную природу, что отличает их от темных планет. Среди отличий звезд от планет, он также отмечал подвижность, размеры, гораздо большие, чем земные. Бируни также предложил идею о силе тяготения [1].

Бируни были разработаны некоторые оригинальные математические доказательства и методы. Его трактат «Канон Масуда», посвященный описательной и математической географии, содержит тригонометрический метод определения долготы, который близок современным геодезическим триангуляционным методам.

Бируни также является автором сведения задач об удвоении куба и трисекции угла к уравнению 3-й степени. Его перу принадлежит объемный труд, посвященный топографии Средней Азии.

в) Математика

Алии Кушчи внес значительный вклад в развитие теории отрицательных и положительных чисел. Он ввел употребление термины «манфи» (отрицательный) и

«мусбат» (положительный). Благодаря заслугам Бахховуддина Амули и Коши стали применять разделение чисел на три разряда - из единиц, десятков и сотен. В истории возникновения чисел значительный вклад принадлежит восточной средневековой математике.

Основоположник математической поэзии, Мухаммад Наджмиддинхон, в одном своем стихотворении называет компоненты уравнения, дает определения основным действиям в алгебраических уравнениях, действия мукобала (противопоставления) и хабр (восстановления) [8].

Аль-Хорезми своим трактатом «Краткая книга об исчислении ал-джабра и ал-мукабали», от названия которого произошёл термин *алгебра*, дал по сути начало создания алгебры как самостоятельного раздела математики. Например, операция восполнение (ал-джабр) означает, что вычитаемые члены уравнения переносятся в его другую часть как прибавляемые члены; противопоставление (ал-мукабала) означает сокращение в обеих частях равных членов. С помощью этих операций можно любые уравнения первой и второй степени привести в один из шести типов, называемых каноническими [9].

д) Музыка

Музыкальное искусство таджикского народа насчитывает многовековую историю. И многовековые музыкальные традиции, дошедшие до наших дней, не лишились своей воспитательной и гуманистической актуальности.

Таджикскую классическую музыку называют удивительным миром и кладезем ума. В процессе своего появления и многовекового развития она смогла отразить в себе все самое лучшее из духовного наследия народа. Такими таджикско-персидскими мыслителями, как Джами, Абу Али ибн Сина, Рудаки, Борбад и многими другими, был внесен огромный вклад в приобщении новых поколений к этому искусству.

Вышесказанное позволяет уверенно констатировать, что музыкальное искусство таджикского народа занимает заслуженное место в мировом музыкальном наследии. Персидско-таджикский музыкант, композитор и певец Борбади Марвази, живший в VI – VII столетиях и стоявший в ряду основателей таджикско-персидской музыки, является одним из ярких ее представителей.

В блестящей плеяде таджикских ученых и мыслителей выдающееся место занимает Абуабдулло Рудаки, которого по праву называют одним из ярчайших представителей мировой литературы, пропагандировавший идеи высокой нравственности. Творение гения, родившегося тысячи лет назад, все эти годы продолжает освещать путь мыслителям всего мира [10].

В произведениях Рудаки достойное поведение и духовность получили особо яркое отражение. Достоинство и роль человека, Рудаки видит в стремлении к совершенству и нравственной чистоте. Поэт призывал и признавал равенство между бедными и богатыми, к равенству всех людей вообще [3].

Как поэт, писатель и лингвист был известен и Ибн Сина. Востоковед академик Е.Э. Бертельс, оценивая роль Ибн Сина в таджикско-персидской литературе, называет его незримым очагом подземного огня, которым питается целая «цепь огнедышащих вершин» [4].

Мировую славу Ибн Сино принес трактат «Канон врачебной науки», посвященный медицине. Состоящий из пяти книг, он стал для той эпохи настоящей

медицинской энциклопедией. Студенты-медики более пятисот лет черпали свои знания из этой книги.

Врачи, историки, востоковеды первыми смогли перевести на английский и русский языки и издать полный вариант «Канона врачебной науки» с детальными научными комментариями. Трактат Ибн Сина - это не просто пересказ прошлого опыта, это его критический разбор и пересмотр.

Как считает академик В.Н. Терновский, этот колоссальный труд является важнейшей вехой на пути развития гуманистических идей, которые связаны с борьбой за процветание человека и охрану его здоровья. А профессор Б. Д. Петров писал, что «Канон» является не только итогом тысячелетней истории развития знаний о природе и медицине, которые подвел выдающийся врач и философ-энциклопедист, но и новым этапом развития медицины, программой действий для новых поколений, предвосхищением тех достижений и путей, воплощение которых потребовало от человечества еще нескольких веков [12, с. 901-937]. Идеи и мысли Ибн Сина воистину помогает шире и глубже изучить мир и продолжает нести свою многовековую службу.

Аторитетный историк Уилл Дюрант, считает, что две его известнейшие книги, «Канон медицины» и «Шифа» являются научной вершиной той эпохи. Излагая в этой книге взгляды греческих, индийский и иранских врачей, Ибн-Сина предлагал и свои собственные, новаторские методы лечения отдельных заболеваний [7].

Ибн-Сину называли «Третьим учителем» (после Фараби и Аристотеля). Из-под его пера вышли также сочинения по астрономии, математике, экономике, метафизике, биологии, музыке и политике.

Многие идеи великого мыслителя подтвердились современными исследованиями. Так, по мнению американских исследователей, умеренность в еде позволяет снизить риск заболеваний, касающихся центральной нервной системы, включая болезнь Паркинсона, и увеличить продолжительность жизни. Люди с избыточным весом также в большей степени подвергнуты риску заболеть болезнью Альцгеймера.

Малоподвижный образ жизни и чрезмерное питание является фактором риска ряда заболеваний, которые рекомендуется лечить умеренной едой и физическими упражнениями. Пророк ислама называл живот человека обителью всех болезней, а воздержанность в еде - наилучшим лекарством.

Славный сын таджикского народа Абурайхан Бируни по праву занимает достойное место в одном ряду с Архимедом, Ньютоном, Ломоносовым, Циолковским и другими выдающимися гениями естественных наук. Он был великим энциклопедистом, ученым средневекового Востока, врачом, историком и математиком.

Во второй половине XIX столетия на европейские языки были переведены и изданы «Индия» и «Памятники минувших поколений» Бируни, что послужило повсеместному признанию таджикского мыслителя как одного из величайших средневековых ученых.

Бируни занимается конструированием инструментов для наблюдения за небесными явлениями и составляет инструкции по их применению. Также великий ученый оставил заметный след в минералогии. Его труд, кратко названный «Минерология», стал важнейшим в данной отрасли наук. Произведение состоит из двух частей, одна из которых посвящена драгоценным камням, другая - металлам.

Последние годы жизни Бируни посвятил изучению медицины и ботаники. Он исследовал некоторые лекарственные растения. В ходе своих ботанических изысканий

он был близок к идее естественного отбора, которая стала в XIX веке стройной теорией благодаря великому английскому ученому Чарлзу Дарвину [3].

Книгу Бируни «Памятники минувших дней» называют вершиной его творчества, подлинной научной энциклопедией эпохи Средневековья. В ее основе положен календарь - являющийся для всех народов системой исчислений времени.

Талантливейшим сыном таджикского народа, крупнейшим мыслителем и великим ученым по праву называют Омара Хайяма. Благодаря его научным исследованиям астрономия и математика поднялись на новый уровень, а философские труды мыслителя оказали значительное влияние на идеи следующих поколений. Знаменитые же четверостишья Омара Хайяма и по сей день занимают в мировой поэзии достойное место.

На сегодняшний день «Рубайат Омара Хайяма», которая выдержала огромное количество переизданий (уже 139 к 1926 году), по мнению специалистов является популярнейшим памятником поэзии, когда-либо изданным на английском языке, ставшим классическим не только в английской, но и в мировой литературе [13].

Одним из выдающихся мыслителей эпохи раннего средневековья был Абу Насир Мухаммад ибн Мухаммед Фараби, которого считают одним из основоположников восточного рационализма и ученым-энциклопедистом. Это стало причиной того, что именно он удостоен чести носить звание «второго учителя» после самого Аристотеля.

Фараби завоевал большую популярность как астролог и астроном; он относил эти науки к разряду высоких педагогических наук, наряду с такими дисциплинами как геометрия, арифметика и музыка.

Широкую известность Фараби принесла также его врачебная деятельность. Подобно всем медикам той эпохи в круг интересов медика входили также ботаника, минералогия, алхимия, география, которые относились к естественным наукам [11].

Непревзойденным авторитетом Фараби считался также в сфере философии. Нельзя не отметить трактат Фараби «Жемчужина премудрости», оригинальный, замечательный труд, в течение тысячелетия служивший учебным пособием для всех университетов Востока.

Работы Фараби сыграли немалую роль в процессе европейского Возрождения. Во многом обязаны Фараби такие ученые, как Л. да Винчи, Бэкон, Лейбниц, Кеплер, Коперник.

В конце XVIII столетия благодаря переводам газелей Хафиза западные читатели смогли впервые познакомиться с его творчеством. А окончательное признание поэт получил после выхода в свет книги Гёте «Хафизнаме». Широкую известность в современную эпоху Хафизу принесли не только искусство переводчиков, но также высокое содержание и мастерство его газелей [5].

Красота нежной лирики, глубокое содержание и другие особенности поэзии Хафиза притягивали к газелям европейских читателей. Радость и удовлетворенность, которые приносило его творчество, остались в сердцах поклонников и в будущем [15].

На основе всестороннего анализа мы выделили ряд особенностей, которые характеризуют педагогические воззрения многих таджикско-персидских мыслителей в период с X по XV вв.

1. Преобладающей чертой в мировоззрении этих мыслителей является зависимость от Бога, религиозная составляющая, вместе с тем, большинство из них положительно относятся к светскому характеру воспитания и обучения, особенно если это касается овладения профессией (ремеслом).

2. Воспитание и обучение главным образом направлено на развитие у человека нравственных качеств, таких, как братство и дружба, благородство, верность, равенство, мужество, справедливость, вежливость, правдивость, скромность, честность.

3. Направленность педагогических воззрений таджикско-персидских мыслителей имеет гуманистический характер, в основе которого лежат гуманистический менталитет и высокие нравственные ценности таджикского народа.

4. Обучение и воспитание молодого поколения - это величайшее искусство, успех которого полностью зависит от семьи, начинать его нужно в семье и продолжать у достойных учителей.

5. Мир, по мнению мыслителей, познаваем, для его восприятия необходимо знание, источником которого есть все сущее.

6. Среди организационных форм воспитания и обучения представленные выше мыслителей прежде всего отдают приоритет индивидуальному, групповому и семейному обучению и воспитанию под руководством опытного наставника, а далее обучению в медресе. При этом большое внимание должно уделяться самостоятельному обучению.

7. Овладению наук и воспитанию все перечисленные мыслители отдают первоочередное значение, считая знания могучим инструментом в деле личностного развития каждого человека.

8. Большинство мыслителей той эпохи считали, что каждому ребенку присущи наличие способностей и задатков, каждый из них наделен определенным потенциалом, и его необходимо неустанно совершенствовать.

9. Красной нитью во взглядах этих мыслителей проходит идея о совершенном человеке, в основе которой лежит земное содержание, что наиболее ярко выражено в воззрениях Муслихиддина Саади, Джалолиддина Руми, Фаридиддина Аттора.

Перечисленные особенности являются основной линией педагогических взглядов большинства мыслителей рассматриваемой эпохи.

Путь усвоения духовного наследия нашей цивилизации является для народов одним из главных каналов для сближения между собой, что способствует добрососедству и дружбе между людьми во всем мире.

Подобные воззрения весьма характерны для педагогических воззрений таджикско-персидских средневековых мыслителей, в основе которых лежат древнегреческие, древнеиранские, зороастрийские традиции и идеи, которые в данном качестве представляют собой синтез многовекового опыта мыслителей различных народов.

Они также послужили идейным фундаментом дальнейшего развития педагогической науки в период Средневековья, богатейший опыт которой через творчество Саади, Джами и других мудрецов передался другим регионам и народам. В данном контексте представляется очень важным усвоение педагогических идей таджикско-персидских мыслителей эпохи Средневековья, поскольку наше общество на современном этапе развития остро нуждается в переосмыслении общечеловеческих ценностей через преодоление устаревших стереотипов мышления.

Изучение и трансформация идей и воззрений наших предков в учебно-воспитательный процесс в настоящее время, в условиях динамичного развития процессов глобализации, является весьма важным шагом. Несомненно, использование и практическое внедрение таких ценных учений будут способствовать развитию у детей чувства любви к родине, народу и к своим национальным ценностям.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Абдурахмони Чомӣ. Бахористон / Абдурахмони Чомӣ, - Душанбе, 1989. - 263 с.
2. Абу Бакр Ар-Рази. Духовная медицина / Абу Бакр Ар-Рази. - Душанбе: Ирфон, 1990. - 290 с.
3. Абурайхон Берунӣ. Осор-ул-боқия / Абурайхон Берунӣ. - Душанбе: Ирфон, 1990, - 430 с.
4. Бертельс Е.Э. История персидско-таджикской литературы / Е.Э. Бертельс. - М.: Наука, 1960. - 556 с;
5. Болтаев М.Н. Вопросы гносеологии и логики в произведениях Ибни Сины и его школы / М.Н. Болтаев. - Душанбе: Ирфон, 1965. - 410 с.
6. Джалолова З.А. Возникновение школ и развитие педагогической мысли эпохи Сасанидов: автореф. дис... канд. пед. наук / З.А. Джалолова. - Курган-Тюбе, 2009. - 22 с.
7. Матвеевская Г.П., Розенфельд Б.А. Математики и астрономы мусульманского Средневековья и их труды (VIII-XVII вв.) / Г.П. Матвеевская, Б.А. Розенфельд. - М.: Наука, 1983. - 516 с.
8. Мухаммад Наджмуддинхон - Трактат по алгебре / Пер. И. Хаджиева. - Душанбе: Дониш, 1983. - 292 с.
9. Розенфельд Б.А., Юшкеевич А.П. Омар Хайям / Б.А. Розенфельд, А.П. Юшкеевич. - М., Наука, 1965. - 308 с.
10. Рудаки А. Творчество Рудаки / А. Рудаки. - Сталинабад: Таджикгосиздат, 1958. - 142 с.
11. ¹ Степанянц М.Т. Восточная философия: Вводный курс. Избранные тексты / М.Т. Степанянц. - М.: Восточная литература, 1997. - 160 с.
12. Терновский В.Н. Андрей Везалий. Жизнь и труды, в кн. Андрей Везалий. "О строении человеческого тела". Перевод В.Н. Терновского. Изд. Академии Наук СССР, 1954. С.901-937.
13. Умар Хаём. Рубоиёт / Умар Хаём. - Душанбе, 1970. - 91 с.
14. Фирдавсӣ А. Шохнома / Фирдавсӣ. Иборат аз 9 чилд. - Душанбе: Ирфон, 1965. - 429 с.
15. Хафиз Шерози. Избранные газели / Хафиз Шерози. - Душанбе: Ирфон, 1993. - 321 с.

МАФҲУМИ «ЭКСТРЕМИЗМ» ВА «ТЕРРОРИЗМ»

АМОНӢ С. – мудири шуъбаи фанҳои филология ва забони давлатӣ барои ақаллиятҳои миллии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Чомӣ АТТ, ш. Душанбе, к. Айни - 45. **E-mail:** h.amoni@mail.ru, **тел.:** +(992) 90 790 90 62.

ЗИЁЕВ Қ. О. – мудири Осорхонаи маорифи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Айни - 45. **E-mail:** Surush_2007@mail.ru, **тел.:** +(992) 91 850 83 68

Дар мақолаи мазкур дар бораи терроризму ифротгароӣ ҳамчун сиёсат дар асоси истифодаи системаҳои террористӣ сухан меравад. Калимаи «террор» (лат. Терроризм - тарс, тарс) калимаҳои «зӯрварӣ», «тахдид», «тарсондан» синонимии ҳамдигар мебошанд. Ҳеч як тарҳи умумии ҳуқуқии қабулшудаи ин концепсия вучуд надорад. Дар санадҳои ҳуқуқӣ ҳамчун идеологияи зӯрварӣ ва таҷрибаи ҳаллу фасли ҷамъиятӣ,

кабули қарорҳо аз ҷониби мақомоти давлатӣ, ҳокимиятҳои маҳаллӣ ва созмонҳои байналмилалӣ, ки ба тарсонидани аҳоли ва ё дигар шаклҳои амалҳои ғайриқонунии зӯрварӣ алоқаманданд, ишора шудаанд. Ё ҳамчун ғаъолияти пешаки матраҳшуда бо огоҳӣ аз зӯрвари сиёсӣ, ки ба муқобили мардуми осоишта, гурӯҳҳои этникӣ, гурӯҳҳои пинҳонкор бо мақсади хароб намудани авзои ҷомеа ва тарсафкани нигаронида шудааст, арзёбӣ мегардад.

Вожаҳои асосӣ: терроризм, экстремизм, зӯрварӣ, куштор, сӯхтор, давлат, сиёсат, иқтисод, ҷомеа, қонун.

ПОНЯТИЯ «ЭКСТРЕМИЗМ» И «ТЕРРОРИЗМ»

АМОНИ С. – заведующий отделом филологических дисциплин и государственного языка для национальностей Института развития образования имени Абдурахмона Джами АОТ, г. Душанбе, ул. Айна - 45. E-mail: h.aroni@mail.ru, тел.: +(992) 90 790 90 62.

ЗИЁЕВ К. О. – заведующий музеем образования Академии образования Таджикистана, г. Душанбе, ул. Айна - 45. E-mail: Surush_2007@mail.ru, тел.: +(992) 91 850 83 68

В статье говорится о терроризме и экстремизме как о политике, основанной на систематическом применении террора. Синонимами слова «террор» (лат. terror — страх, ужас) являются слова «насилие», «запугивание», «устрашение». Общепринятого юридического определения этого понятия не существует. В правовых актах определяется как идеология насилия и практика воздействия на общественное сознание, на принятие решений органами государственной власти, органами местного самоуправления или международными организациями, связанные с устрашением населения и/или иными формами противоправных насильственных действий. Или как преднамеренное, политически мотивированное насилие, совершаемое против мирного населения или объектов субнациональными группами или подпольно действующими агентами, обычно с целью повлиять на настроение общества.

Ключевые слова: терроризм, экстремизм, насилия, убийство, пожар, государство, политика, экономика, общество, закон.

TERMS «EXTREMISM» AND «TERRORISM»

AMONI S. – Head of the Philological Sciences and the State Language for National Minorities Department, Jami Education Development Institute, Dushanbe, 45 Ayni Str., E-mail: h.aroni@mail.ru, mob.: +(992) 90 790 90 62

ZIYOYEV K. O. – Head of the Museum of Tajik Education Academy, Dushanbe, 45 Ayni Str., E-mail: Surush_2007@mail.ru, mob.: +(992) 91 850 83 68

The article talks about terrorism and extremism as a policy based on the systematic use of terror. Synonyms of the word “terror” (lat. Terror - fear, horror) are the words “violence”, “intimidation”, “intimidation”. There is no universally accepted legal definition of this concept. Legal acts define the ideology of violence and the practice of influencing public consciousness, decision-making by state authorities, local governments or international organizations related to intimidation of the population and / or other forms of unlawful acts of violence. Or as premeditated, politically motivated violence perpetrated against civilians or objects by subnational groups or clandestine agents, usually with the aim of influencing the mood of the society.

Keywords: terrorism, extremism, violence, murder, fire, state, politics, economy, society, law.

Экстремизм аз калимаи латинии *extremus* - *ифротӣ* гирифта шуда, майлу ҳаводории шахсони алоҳида, гурӯҳҳо ва созмонхоро ба андеша, мавқеъ ва меъёрҳои ифротӣ дар фаъолияти иҷтимоӣ ифода мекунад.

Ҳадафи он ноустувору хароб сохтани муносибатҳо ва арзишҳои ҷамъиятӣ ба шумор меравад.

Ифротгароӣ низ мисли зуҳуроти дигар хусусиятҳои худро дорад ва он зӯрварӣ, таҳдиди зӯрварӣ, дарки яктарафаи мушкilotи иҷтимоӣ, таассуб ва бидуни андеша иҷро намудани ҳар гуна амр, на ба ақл, балки ба ғароиз ва хурофот таъя намудан, таҳаммулпазир набудан аст.

Таассуб (фанатизм) - кӯркӯрона пазируфтани бовар ва эътиқодҳо, бахусус дар робита ба сиёсат, миллат, фазои мазҳабӣ-фалсафӣ, безътиноӣ ба бовар ва эътиқоди дигарон.

Ғариза (инстинкт) - маҷмӯи майлу хосиятҳои модарзодие, ки дар шакли мураккаби рафтори беихтиёрон ва нохудоғох (беихтиёр) ифода меёбад.

Таҳаммулпазирӣ-тоқат кардан ба ҷаҳонбинӣ, тарзи зиндагӣ, рафтор ва урфу одатҳои дигарон.

Терроризм-ҷинояти вазнинест, ки гурӯҳи одамон муташаккилона кӯшиш мекунад, то ба ҳадафҳои хеш тавассути зӯрвариву куштор бирасанд Аксаран одамони бегуноҳ қурбонии терроризм мегарданд ва дар миёни онҳо кӯдакон низ кам нестанд.

Зери мафҳуми **террор** тарсонидан, фишор овардан бар рақибон, зӯрварии ҷисмонӣ, маҳви ҷисмонӣ (куштор, оташзанӣ, тарконидан, гаравгонгирӣ) фаҳмида мешавад. Бинобар ин, терроризм яке аз шаклҳои экстремизм аст. Муайян кардани мафҳумҳои «терроризм» ва «террористон» дар маънии асли онҳо хеле муҳим дониста мешавад.

Агар калимаи "террор"-ро решақобӣ намоем, ба гумони росих он аз маънии арабии «таррор»- дузд, роҳзан, маккор, ҳиллагар, айёр ва амсоли ин сарчашма гирифтааст. Пӯшида нест, ки дар ҷараёни ҷангҳои салибӣ таррорӣ оҳиста-оҳиста мазмуну маънии тоза касб карда, хусусияти тарсондану ваҳмафканиро гирифтааст ва дар забонҳои гуногун, аз ҷумла латинӣ даҳшату ваҳшатро ифода мекунад. Террористон ашхоси ниҳоят бераҳму разил буда, бо ҳар роҳу тадбирҳои номатбӯъ одамонро тарсу озор медиханд, гаравгон мегиранду мекушанд ва муҳити зисти мардумро харобу валангор сохта, аз силоҳи мухталиф истифода менамоянд. Дар фарҳанги муосир мафҳуми терроризм чунин фаҳмида мешавад:

а) сиёсати зӯрварӣ ва даҳшатафкане, ки низомҳои диктаторӣ ва умумӣ нисбат ба табааи хеш раво мебинанд;

б) методе, ки гурӯҳи муташаккил ё ҳизбе тавассути он мекӯшад, то бо истифода аз зӯрварӣ ба ҳадаф бирасад. Барои тарсондан хонаҳоро оташ зада, мағозаву, вокзал, васоити нақлиёт ва ғайраро метарсонанд.

Дар шароити имрӯз террористон таҷрибаи ҳавопаймодуздӣ ва гаравгонгирии одамонро низ доранд.

Анвои терроризми муосир: миллатгароӣ, мазҳабӣ, сиёсӣ.

Ҳоло таҳлилгарони соҳаи ҳуқуқ, тиб, равоншиноӣ ва сиёсат ба омӯзиши симои зохирии террорист бештар аҳаммият медиҳанд ва се намуди террористро муайян кардаанд:

1) тундровони сиёсӣ, яъне одамоне, ки аз ҳокимияти давлатӣ норозианд ва дар ин робита иқдоми террористӣ анҷом дода, митинг, рохпаймоӣ ва тирпаррониву бедодгарӣ мекунанд.

2) мутаассибони мазҳабӣ (бовару эътиқоди худро бартару афзалтар дониста, дигаронро кофиру ғайридин эълон мекунанд.)

3) ашхоси рӯҳан номутаносиб (одатан онҳоро ба шаҳидшавӣ ҳидоят менамоянд).

Мафҳуми “терроризм”, “террорист”, дар Франсия дар охири асри 18 аз тарафи **якобинҳо** - намояндагони ҳаракати сиёсӣ дар замони инқилоби Франсия, ки нуфуздортарин ҳаракати сиёсӣ маҳсуб меёфтд, оҳанги мусбат дошт. Вале дар замони инқилоби Бузурги Франсия он ҳаммаъноии ҷинойткор гардид. Батадрич мафҳуми он васеъ гашта, ҳама навъҳои разолату ҷинойтро фаро мегирад.

Луғатномаҳо мафҳуми терроризмро ҳамчун фаъолияти зӯрваронаии ашхоси ҷинойтпеша ба хоҳири заиф сохтани ҳокимияти амалкунанда, мураккаб намудани авзои байналмилалӣ ва тамаъҷӯйии сиёсӣ иқтисодӣ аз кишварҳо шарҳу тавзеҳ медиҳанд.

Мо беҳуда ба мавзӯи мазкур ин қадар саҳт тавачҷух накардаем. Зеро солҳои охир ширкати ҷавонон дар аъмолу рафторҳои ифротиву тундгароёна бештар мегардад ва шумораи чунин соҳмонҳои террористӣ бештар аз 100-то ошкор гардидааст.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ чун дар дигар кишварҳои сулҳпарвару мутараққӣ фаъолияте, ки ба таблиғу дастгирии соҳмонҳои террористӣ равона мешавад, маҳкум гардидааст ва тибқи қонун барои он ҷазо муайян карда шудааст.

Паҳншавии терроризм имрӯз дар тамоми ҷаҳон яке аз масъалаҳои доғи рӯз ба шумор меравад ва амалҳои бераҳмонае, ки аз сӯйи террористон анҷом дода мешаванд, намегузоранд, ки инсонҳои покманишу озода оромӣ соқит бошанд.

Террористон бо аъмоли ваҳмангези худ гӯё оламиёро ба таҳлука меандозанд, то аз ҳастӣ ва қудрати ҳеш дарак диҳанд, аммо намефаҳманд, ки онҳо симои манфури худро нишон дода, нотавонии зеҳнӣ ва халову разолати маънавии ҳешро ба намоиш мегузоранд, гӯри ҳешро ба дасти ҳеш мекобанд. Ҳарчанд ки онҳо боиси марги одамон мегарданд, вале марги худро, ки чун соя дар паҳлу доранд, намебинанд.

Имрӯз ифротгароӣ дар шаклҳои гуногун зоҳир гашта, ҳудудан васеъ мегардад. Дар оғози садаи 21 дар ҷаҳон тахминан 500 соҳмони террористӣ ва гурӯҳи ифротгаро амал мекард. Дар 10 соли охир аз ҷониби онҳо 6500 амали террористӣ анҷом дода шудааст, ки даҳҳо ҳазор нафарро кушта шуда, бештар 11000 кас зарар дидаанд.

Террористон ҳадафҳои зеринро дунболагирӣ мекунанд:

- Зарба задан, баҳусус зарбаи психологӣ ба кишварҳои нисбатан пешрафта;
- Ба талафот рӯ ба рӯ кардани моликияти давлатӣ ва шахсӣ;
- Тарсонидан ва нобуд кардани одамон;
- Особ расонидан ба равобити сулҳомези миёни кишварҳо ва одамон;

Аъмоли террористӣ талафоти инсонии зиёдеро ба бор меорад, арзишҳои моддию маънавию нобуд сохта, дар миёни кишварҳо ва одамон тухми кинаву адоватро сабз мекунад, ҷангҳои таҳрик медиҳад.

Терроризм метавонад тамоми ҷаҳонро фурӯ барад. Дар ёд бояд дошт, ки идеологияи терроризм ва ифротгароӣ зидди ҷойгузинии арзишҳо, мафҳуми адолат ва

ифтихоротест, ки дар як чомеа пазируфта мешаванд. Агар ба таври сода гӯем, ифротгароӣ майлу дилбастагӣ ба дидгоҳҳо ва иқдомоти шадид аст.

Ифротгароӣ дар шаклҳои мухталиф зоҳир мегардад. Масалан дар сари дасторхон, дар аснои адои намоз ё дар ҳолати дигар маҳв намудани рақиб ифротгароист, ба ислоҳоти қатъӣ даъват намудани аҳли чомеа низ як шакли ифротгароист. Ҳар як зиёдаравӣ ё ифротгароӣ бемаънӣ буда, нишони чаҳолату ҳамоқат ба шумор меравад, зеро он барои тадбири саҳеҳ ва зарурӣ ё монешавии оқибатҳои сангин фурсат намедихад. Чун чораҳои ифротгуна натиҷа намебахшанд, қадами навбатӣ террор аст. Зухуроти шадиди ниҳони ифротгароӣ ин терроризм аст. Яъне метавон гуфт, ки терроризм чизест дар даруни ифротгароӣ.

Сипохи террористон ниҳоят бузург аст: Ҷанговарони мутаассиби чичен; ифротгароёни араб ва артиши Исроил; ҷангҳои НАТО, сарбозони Сербия ва ифротгароёни албонийӣ; сарбозони Инглистон ва ифротгароёни ирландӣ. Ин феҳристро метавон боз идома дод. Аз ҷӣ сабаб бошад, ки ИМА-ро маркази мубориза алайҳи терроризму ифротгароӣ мешуморанд, ҳарчанд ки онҳо сазовори унвони маркази терроризм ҳастанд: тарқишҳои атомӣ дар Япония; поймол қадани Ироку эдоми Саддом Ҳусейн, Лубнону куштори Муаммар Қаддофи, раҳнакӯрӣ дар Сурия, кӯшишҳои аз байн бурдани Фидел Кастро, дастгирии низомҳои террористӣ ва террористоне чун Норега, Самоса ва Стреснер, амалҳои табоҳкоронаву бераҳмонаи толибон ва қатли Аҳмадшоҳи Масъуду Раббонӣ, ташкил намудани даргириҳои низомӣ ва ғайра. Гӯё чунин ба назар мерасад, ки дар дунё терроризми хуб ва терроризми бад вучуд дошта бошад. Албатта, чунин масъалагузорӣ қамоли беақлист ва терроризм нишони нотавонии ҷисмонӣ ва ҳалои маънавист.

Масалан, дар атрофи скинхедҳо ва тоссарҳои рус имрӯз андешаҳои зиёде вучуд доранд. Ҳама онҳоро маҳкум мекунанд ё меҳаҳанд маҳкум намоянд. Вале онҳо ҳастанду кори худро мекунанд ва аз ҷониби давлат барои аъмоли худ гӯшмол намешаванд, баръакс гӯё заминку оби худро соҳибанду расман ҳам набошад, эътироф гаштаанд. Тибқи мақоли заҳроо позаҳр амал мекунанд. Ин ҳам як навъи террористоне ҳастанду ба манфиате гурӯҳе ҳатман кор мекунад. Одамони зиёде аз ҷумла шахрвандони Тоҷикистон қурбонии аъмоли онҳо гаштанд. Онҳо асосан муҳоҷиринро ҳадафи ҳамла қарор дода, лату қатл мекунанд ва худ мавриди воқуниши кам андар ками сохта қарор гиранд, ҳам муҷозот намешаванд. Онҳо наврасоне ҳастанд, ҳоло ба синни ҷазо нарасидаанд ва мафкураи миллатгароӣ, фашистӣ доранд.

Ду куштори даҳшатбор дар Санкт-Петербург миёни худ панҷ моҳ фосила доранд. Куштори аввал дар моҳи сентябр ва дуум дар моҳи феврал рух дода буд. Ин ду ҷиноят ба ҳам хеле шабоҳат доранд; ҳар ду қурбони духтарча ва ҳарду тоҷиканд. Яке панҷсолаву дигаре нӯҳсола аст. Дар бораи куштори аввал дар маълумоти политсия ишора рафта буд, вале куштори дуум воқуниши ҷаҳонӣ пайдо намуд.

"Кушторе, ки Россияро ба ларза овард", - чунин баҳо медоданд марги Хуршеда Султоноваи 9-соларо. Губернатор Валентина Матвиенко фармон дода буд: "Аз зери замин ҳам бошад, ҷинояткоронро пайдо кунед ва дар назди мардум маҳкум намоед. Вазири корҳои дохилӣ Рашид Нургалиев даст ба сина зада, гуфт, ки тафтиши ин ҳодисаро худам назорат мекунам. Аз минбарҳои баланд ин ҷиноятро амали дасти тоссарҳо гуфтанд, вале касеро муҷозот нанамуданд.

Одамкушӣ ҳамеша гуноҳи бузургест, вале онро ҳамон вақт ба терроризм нисбат медиҳанд, ки агар афроде чун афроди ҷамъиятӣ ва сиёсӣ кушта шаванд. Албатта дар

анҷом додани куштор амрҳои тасодуфӣ чой доранд, аммо аксаран кушторҳо бо мақсади тарсафканӣ сурат мегиранд ва дар мақоми худ террористона ҳастанд.

Терроризм – ҳар гуна амалест, ки барои тарсонидани мардуми як худуди умумӣ, миллӣ, иҷтимоӣ ё вобаста ба нишонаҳои дигар дар минтақае муттаҳид анҷом дода мешавад. Масалан, ташкил намудани таркиш дар ин ё он макон, ки оқибаташ чой кардани тарсу ваҳм дар дили мардум аст, новобаста аз он ки ба муқобили кист, бешубҳа бояд амали террористӣ доништа шавад.

Ғайр аз иҷрокунандагони амалҳои террористӣ боз ташкилкунандагони чунин аъмол вучуд доранд. Мақсади онҳо чист? Албатта ҳар коре бо мақсади муайяне анҷом дода мешавад. Ҳатто девона ҳам ҳадафе дорад ва куштори ашхоси зиёде аз ҷониби як нафар, ки мисолашро метавон зиёд ба хотир овард, аз майл ва фармоиши ашхоси дигаре сарчашма мегирад. Террор новобаста ба ҳадафу сабабу баҳонааш террор аст ва ҳамеша лаънат карда мешавад.

Яке аз зухуроти терроризм ин рэкет аст. Дар ин мафҳум ҳам тарсу ҳарос асту ҳам қурбонии бегуноҳ. Аз ин рӯ, ҳар гуна ғаъолияти зӯроварӣ низ бояд тибқи талаботи қонун баҳогузорӣ ва маҳкум карда шавад.

Афроде, ки террор карданро ҳадафи аслии худ медонанд онро барои худ савоб мешуморанд, аслан бору бисоти маънавӣ ва ахлоқи накӯ надоранд ва аз ин рӯ, миллату мазҳабашон низ ба эътибор гирифта намешавад. Яъне террорист мазҳабу миллат надорад ва наметавонад худро сафед кунад. Ҳар амале, ки дар ҷавоб барои нест кардани террорист анҷом дода мешавад, кори дурусту савоб аст ва касе даъво карда наметавонад, ки чаро хунро бо хун мешӯянд. Танҳо позаҳр метавонад заҳрро хунсо кунад.

Ҳар гуна нуқтаи назари хосси дигар моро аз муборизаи дилхоҳ ва зарурӣ бо терроризм бозмедорад. Террор на танҳо бо сабаби марғбор будан хатар дорад, балки бадтар аз ҳама дар дилу ҷони одамон тарсу ҳарос меафканад. Дар мавқеи худ тарсу ваҳм мардумро бесаранҷом карда, мувоҷеҳ ба ноумедиҳо мекунад ва субботу оромиро дар ҷомеа барбод медиҳад. Дар ин робита тамоми афроди ҷомеа муваззафанд, то бар зидди ин зухуроти марғбору хатарнок сарчамъ бошанд ва нагузоранд, ки сулҳу субот ва оромии ҷомеа бо ҷумла дастоварду ифтихороти хеш халалдор гардад.

АДАБИЁТ:

1. Добаев И.П., Мурклинская Г.А., Сухов А.В., Ханбабаев К.М. Радикализация исламских движений в Центральной Азии и на Северном Кавказе: сравнительно-политологический анализ / Под ред. И.П. Добаева. - Ростов н/Дону: Изд-во СКНЦ ВШ ЮФУ, 2010.

2. Добаев И.П., Добаев А.И., Немчина В.И. Геополитика и терроризм эпохи постмодерна. - Ростов н/Д: Изд-во ЮФУ, 2015.

3. Петросян Д. От боевых организаций к общественно-политическим (на примере ASALA) // Материалы международной конференции «Терроризм в современном обществе - факторы, аспекты, тенденции» (Кишинев, 29-30 сент. 2001 г.). - Кишинев, 2001.

4. Авакян Г. Объективные и субъективные факторы воздействия на реформирование сектора безопасности Армении // Материалы международной научной конференции «Факторы влияния на процессы трансформации в Центральной Азии и на Кавказе» (Москва, 23-25 октября 2003 г.). - М., 2004.

5. Добаев И.П. Исламский радикализм: сущность, идеология, политическая практика: Автореферат диссертации доктора философских наук. - Ростов н/Дону, 2003.
6. Исламский экстремизм и фундаментализм как угроза национальной безопасности России. - М., 1995.
7. Игнатенко А.А. Политика государственного терроризма и исламские неправительственные организации на Ближнем Востоке // Исламский фактор в международных отношениях в Азии. - М., 1987.
8. «Ад-Дустур» (Сирия). 1984. 27 августа (на арабском языке)
9. «Исламский фактор» в международных отношениях в Азии: Сборник статей. - М., 1987.
10. Политика США на Ближнем Востоке: Доклад Пентагона // ИТАР-ТАСС. Компас. № 42. 1995.

АҲАМИЯТИ ТАРБИЯВИИ «МАКТУБОТ» ВА «МАҶОЛИСИ САБЪА»-И МАВЛОНО ҶАЛОЛИДДИНИ БАЛҲӢ

НАҶМИДДИНОВА У. – номзоди илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи фарҳангшиносӣ ва забонҳои Донишқадаи соҳибкорӣ ва хизмат, ш. Душанбе, хиёбони Борбад - 40, тел.: + (992) 91 913 29 33

Муаллиф дар мақолаи худ ба паҳлуҳои тарбиявӣ ва арзишҳои ахлоқии «Мактубот» ва «Маҷолиси сабъа»-и Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ тавачҷуҳ намуда, кӯшиш кардааст, ки фазилату баракати сифатҳоеро чун дӯстӣ, хайру эҳсон, ҷавонмардӣ ва ғайра дар мисоли мазмуну муҳтавои навиштаҳои мутафаккир равшан баён намояд.

Муаллиф тавассути омӯзиши амиқи ин ду даста аз таълифоти Мавлоно тавонистааст, ки доир ба рӯзгору осори ӯ иттилооти тозаву ҷолибе ҳосил намояд. Ҳамзамон зикр карда мешавад, ки оҳанги сӯфиёна, фақеҳона ва панду андарз дар навиштаҳои адиб пайваста эҳсос мегардад.

Вожаҳои асосӣ: мактуб, мактуб, дониш, ахлоқ, шайх, мутафаккир, андарз, хирад, рӯзгор, инсон, маънавиёт.

ВОСПИТАТЕЛЬНАЯ ЦЕННОСТЬ "ПИСЬМА" И "СЕМЬ МЕДЖЛИСОВ» МАВЛОНО ДЖАЛОЛИДИНА БАЛХИ

НАДЖМИДДИНОВА У. – кандидат филологических наук, доцент кафедры культуроведения и языков Института предпринимательства и сервиса, г. Душанбе, пр. Борбада - 40. Тел.: +(992) 91 913 29 33

Автор статьи обращает внимание на воспитательно-образовательную и культурную ценность "Мактубот" (Письма) и "Маҷолиси сабъа" (Семь меджлисов) Мавлоно Джалолидина Балхи и старается подчеркнуть превосходство таких качеств, как дружба, благотворительность, благородства в реальной жизни. В результате глубокого изучения этих двух произведений автору удалось дать четкую и ясную дополнительную информацию о жизни и творчестве Мавлоно. В то же время отмечает, что правдивый и утонченный дух праведника и мыслителя постоянно ощущается.

Ключевые слова: письмо, знания, этика, наставник, мудрец, советы, мудрость, жизнь, человек, духовность.

EDUCATIONAL VALUE "LETTERS" AND "SEVEN INTERMEDIARIES" OF JELALADDIN BALHI

NADZHMIIDDINOVA U. – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Culture Studies and Languages Department, Institute for Entrepreneurship and Service, Dushanbe, 40 Borbad Ave. mob.: + (992) 91 913 29 33

The author emphasizes that his article is devoted to the educational and cultural values of *Maktubot* (Letters) and *Maҷolisi Saba* (Seven Majlis) Mavlono Jaloliddin Balkhi and tries to emphasize the superiority of qualities such as friendship, charity, and nobility in real life. As a result of in-depth study of these two works, the author succeeds in giving clear and precise additional information about the life and work of Mavlono. At the same time, she notes that the constant, truthful and refined spirit of the righteous and thinker is constantly felt.

Keywords: *writing, knowledge, ethics, mentor, sage, advice, wisdom, life, person, spirituality.*

Мавзӯҳои мурочиати Мавлоно дар номаҳои гуногунанд ва оид ба ин нуқта муҳаққиқони эронӣ Юсуф Чамшедпур ва Ғуломҳусайн Амин зикр доштаанд: «Ин номаҳо барои ташреҳу тафсири матолиби ирфонӣ ва ғавомизу муаззалоти тасаввуф нест, балки ағлаби онҳо супоришномаҳоест, ки ба хотири муридону ниёзмандон худ ба ашхоси зунофуз навишта аст, вале камтар номае дида мешавад, ки дар он асапе аз нуқоти маърифату латоифи тариқат набошад» (4,31-32).

Аз диди мо, номаҳои Мавлоноро метавон аз нигоҳи мазмуну муҳтаво ба чанд гурӯҳ ҷудо намуд. Аввалан, шоир ва мутафаккир барои дастгирии моддии худ, оила, фарзандону наздикон ва ёрону дӯстонаш, қарз додан ё бахшидани он, озод кардани касе аз бочу хироч ё сабуқӣ бахшидан дар андозбандӣ ба сабаби зиёнҳои ин гуна ашхос ба ходимони расмӣ давлатӣ муроҷиат мекунад. Ба ҳамин мазмун ӯ барои таъйини идрорпулӣ ё чомапулӣ барои шогирдони мадраса, таъйин ба вазифаи мударрис, имом ё бахшиши гуноҳи ягон шахсе аз ходимони расмӣ хоҳиш мебарад. Дар номаҳои дигаре Мавлоно дастандаркорони давронашро даъват ба саховат мекунад, изҳори хоҳиш ба мулоқот баён месозад, салом мефиристад ё арзи сипос аз кумаку дастгириҳои собиқ ба худ ва ёронаш мекунад. Дар баъзе мактубот ӯ ба муроҷиатшавандагон ваъз мегӯяд, аз онҳо ғавомизу мехоҳад, мадҳи онон мекунад ва ё оёту ҳадис ва қиссаву ашъори баландеро шарҳ медиҳад. Гурӯҳи дигари номаҳои мутафаккир насихат ба фарзандонанд ё оид ба масоили иҷтимоӣ, илмию ирфонӣ афкори бикри муаллифро фаро гирифтаанд.

Ҷолиби зикр аст, ки тавассути омӯзиши амиқи номаҳои Мавлоно метавон маълумоти иловагӣ оид ба ҳаёту фаъолияти мутафаккир, махсусан муносибатҳои ӯ дар оила, бо ёрону дӯстон ва бо ҳокимони давр пайдо кард. Аз ҷумла, маълум мегардад, ки Мавлоно ба ҷуз хонааш берун аз шаҳр боғе доштааст, яке аз писаронаш ба ӯ мушкилоти оилавӣ эҷод мекардааст ва ғайра. Табиист, ки ин маълумот баррасии алоҳидаро тақозо мекунад.

Ҷун аз муҳтавои номаҳои Мавлоно Румӣ сухан меравад, қобили қайд аст, ки дар онҳо ҳам оҳангҳои сӯфиёна, ҳам ғаҷхона ва ахлоқию иҷтимоӣ бахубӣ эҳсос мегарданд. Аз ҷумла, ӯ ҳокимону амиронро барои ҳалли масъалаҳои ҷомеа даъват мекунад, аз онҳо барои таъмини амнияти мардум сипос мегӯяд: «*Алҳамду лил лоҳ*, ки аҳли ислом ба авдаси рикоби маймуну мавқуби ҳумоюни шумо шодмон гаштанду ғубори ошӯбу фитна аз бисоти рӯзгор ба чорӯби адлу инсоф барафшонда шуд.

Ё худ ҷойи дигаре оид ба вазъи иҷтимоии шаҳри Қуния, ки пойтахти давлати Салҷуқиёни Рум ва макони истиқомати Мавлоно ва оилааш буд, фармудааст: “Бар раъйи амир махфӣ набошад, ки то ин тоифа мусаллатанд бар мусулмонон, хавф қоим аст. Агар соате сокин шавад, ҷунон бошад, ки афъии дар хона сершуда ва гӯшае хуфта, ҳамон мор аст, сар бардорад. Маълум аст, ки Қуния имрӯз саводи аъзам аст, *ҳамоҳал лоҳу таоло би тӯли бақоикум*. Дар он муддат, ки рикоби ҳумоюни шумо бад-он суғур рафта буд ба чихати муҳиммот, чанд фитна он ҷо сар баркарда буд ва ҳар шаб хонаеро фурӯ мегирифтанд ва атфолу занонро мекуштанд ва молҳо мебарданд, бо вуфури ҳофизону соисон ва ҷамми ғафиру ҷамъи касир. Агар рикоби ҳумоюни шумо, ки доим қарини саъди акбар бод, намерасид ва таъхир мекард, чанд вайронию хунрезӣ мешуд”.

Ноғуфта намонад, ки Мавлоно ҳамчун мутафаккире ҳисобида шудааст, ки дар ҷамъият буданро авлотар аз гӯшанишинӣ медонад. Шахсияти Мавлоно харизматӣ аст,

ки тибқи андешаҳои М. Вебер (1,113) «одатан маънии сеҳрнокиро дорад» ва ба ҳамин сабаб танҳо номи ӯ ҳазоронро дар атрофаш чамъ оварда буд. Ин маънӣ аз як номаи ӯ пайдост, ки ба ҳокиме гуфта: “*бил лоҳ ва таол лоҳ*, ки гарази доӣ салоҳи мулку миллат аст”.

Масъалаҳои маърифати тасаввуфӣ, аз қабилҳои худшиносиву Худошиносӣ низ дар номаҳои Мавлоно инъикос гардидаанд. Чунонки маълум аст, як асоси ҷаҳонбинии мутафаккиро ваҳдати вучуд ташкил медиҳад ва аз ин ҷост, ки ӯ худшиносиро як зинаи Худошиносӣ донистааст: “Хунук он хоке, ки чун боло барояд бар маркаб, боди ҳештан фаромӯш накунад ва бидонад, ки ман ҳамон хоки бедасту поям ва ин баландиву ин бод орият аст... Хунук он хок, ки дар он баландӣ ҳештаншинос бувад ва гӯяд, Худовандо, ман ҳамон хокам, ки ҳештанро ғалат накардаам...”

Дар мактубҳои Мавлоно ашъори баландпояе низ иқтибос оварда шудаанд, ки моли худи муаллифанд ё аз шоирони дигар ба орият гирифта шудаанд. Мавзӯҳои ин ашъор гуногун аст. Аз ҷумла, дар бораи ишқи илоҳӣ ва инсонӣ абёти зерини ӯ ҷолиби таваҷҷуҳанд:

**Устои ту ишқ аст, ту он ҷо бирасӣ,
ӯ худ ба забони ҳол гӯяд, чун кун.**

Ё худ:

**Ман худ донам, к-аз ту хатое н-ояд,
Лекин дили ошиқон бадандеш бувад.**

Дар мавзӯҳои ахлоқӣ, аз ҷумла мардонагиву рафоқат бошад, байтҳои поин аз номаҳои Мавлоно хеле пуртаъсиранд:

**Аз садаф дур талаб, зи оҳу ноф,
Дил зи мардон талаб, зи нодон лоф.**

Ё мисоли дигар:

**Ҳарчанд, ки ёрони нават мухташаманд,
Ёрони қадимро фаромӯш макун.**

Дар хусуси саховату саховатмандӣ низ мутафаккир ашхосеро, ки дар номаҳои ба онҳо муроҷиат мекунад, пайваста таъкид менамояд:

**З-он пеш, ки додaro аҷал бистонад,
Ҳар дод, ки доданист, мебояд дод.**

Ба ҳамин минвол ӯ ба фарзанди хеш низ ҳушдор медиҳад:

**Баччаи бат агарчи диина бувад,
Оби дарёш то ба сина бувад.**

На танҳо пораҳои манзум, балки насри мусаччаъ низ, ки Мавлоно аз он дар номаҳои зиёд истифода мекунад, ҳам аз ҷиҳати шакл ва ҳам аз лиҳози мазмун хеле моҳиронаву воло аст: “...хоноқоҳ ва хайрот, ки дар олам бино кардаанд, бар умеди он кардаанд, ки бандаи Ҳақ, на бандаи дақ ва ёри хосса, на ёри коса ва ошиқи диндор, на ошиқи динор ва дарवेशи ҷондор, на дарवेशи нонхор бошад, ки рӯзе аз иқбол иттифоқан дар ин иморат гузар кунад”.

Чунонки маълум аст, Мавлоно дар «Маснавӣ»-и худ дар ибтидо қиссае, воқеаи муқаррарие ё худ латифае оварда, баъди он андешаҳои назариявии худро дар мушкилтарин масоили тасаввуфу ирфон ва амсоли он баён мекунад. Ин услуб, ки дар осори Абдуллоҳи Ансорӣ (1006-1089), Саной (1079/1080-1140/1141) ва дигарон решаҳо дорад, дар «Маориф»-и падари Мавлоно - Баҳоуддини Валад низ ба хубӣ қорбаст гардида буд ва минбаъд онро писари Мавлоно – Султонвалад (1226-1312) ҳам ба таври худ истифода кардааст. Ин услубро дар номаҳои Мавлоно низ мушоҳида мекунем. Қиссаҳои овардаи муаллиф дар ин осораҳо ҳам хеле ҷолибанд.

Аз ҷумла, оид ба муқофоти амали некӯ мутафаккир чунин қиссаро дар яке аз номаҳои овардааст: “Шахсро гург фарзандашро рабуда буд, дар он ошӯб дарвеше омад, нон хост. Нони гарм аз танӯр баровард, дар он соли қаҳт ба дарвеш дод ва он гаҳ ба сӯйи кӯҳ рӯй ниҳод, ки аз фарзандаш аз хӯрдани гург устухоне монда бошад, онро ҷое дафн кунаду гӯре созад ва навҳа гоҳе кунад. Чун пештар омад, дид фарзанди худро, ки аз кӯҳ фуруд меомад ба саломат, наърае заду беҳуш шуд. Фарзанд пойи падарро муғмазӣ мекард, чун ба ҳуш омад, аҳвол мепурсид, гуфт: Гург маро бар сари роҳ овард ва ба ниҳонӣ, ба саломат гуфт – “*луқмату би луқма*”- ҳар луқмаеро ҷавоб ҳамон луқма ва бозгашт. Ва яқин аст ки ҳеч зарраи хайр дар роҳи дин зоеъ нест, хунук он кас, ки аз ин даргоҳ ноумед нашуд”.

Дар номаи дигаре Мавлоно як қиссаи ибратомӯзеро оид ба қадри ҳунармандию ҷавонмардӣ ҳикоят мекунад, ки чунин аст: “...муборизеро аспӣ ӯ захм хӯрд, подшоҳ марқаби хос, ки сароҳӯри тозиёни истабл буд, ба ӯ дод ва ӯро савор кард. Ногаҳон бар он марқаб ҳам захм расид, ногаҳон аз забони подшоҳ бичаст, ки «Дареғ!». Дарҳол он мубориз аз асп фуруд омад ва чандон, ки јадаки дигар подшоҳ пешкаш кард, қабул накарду гуфт: «Ман ҷони азизро аз нусратҳои ту дареғ намедоштам ва нагуфтам, ки дареғ, ту ҷиҳати ҷаҳорпойе, ки ба ман додӣ, дареғ гуфтӣ. Биравам, хидмати подшоҳе кунам, ки қадри рӯҳи ман бидонад ва ин гавҳар ба гавҳаршиносе барам”.

Номаҳои Мавлоно аз ҷиҳати шакли мазмун имконият медиҳанд, ки қонунмандии шакли навъи мукотибот - жанри эпистолярӣ дар таърихи асрҳои миёнагии мардуми тоҷик таҳқиқ намоем. Чунонки маълум аст, номи ин навъи наср – “эпистолярӣ”, аз решаи калимаи юнонии “нома” буда, мутахассисон одатан аз ду навъи мукотибот - шахсӣ ва корию расмӣ сухан мекунанд. Сохтори як номаро бошад, дар шакли хеле одиаш ба якчанд қисмат, аз қабилӣ қисми мурочиат, мазмуни асосии нома, эҳтиромоти хулосавию ниҳойӣ, имзо ва таърихи китобат тақсим мекунанд.

Дар номаҳои Мавлоно, ки ҳам шахсӣ ва ҳам корию расмианд, ин махсусиятҳои дар боло зикршуда ба таври аён ҳувайдоянд. Аз ҷумла ӯ мурочиат мекунад: “Саломӣ Ҳақ ва раҳмати абадӣ бар зоти шарифи *маликул умаро, боситул адл, носирул ҳақ, абил мулук вас салотин, адомал лоҳу улуваҳу* бодӣ!”. Ё худ: “Фарзанди азизи муқбили муфаззали муҳсини хубъятиқод Баҳоуддин ва фарзанди азизи амчади асбади ашраф Алоуддин, *доматсаъодатуҳумо!*”.

Вале аксарияти номаҳои Мавлоно дар шакли то мо расида, бе қисмати имзоянд ё қуллӣ онҳо сабти таърихи нигориш надоранд. Аз ҷумлаи имзоҳои Мавлоно чунин мисол метавон овард: “*Катабаҳу волидуҳу Балхӣ қавлуҳу, вас салом*”; “*Алмуфтахару бидуҳи, Муҳаммад бин Муҳаммад бин Алҳусайн Албалхӣ*”.

Забони номаҳои ин шоиру мутафаккири барҷастаи тоҷик асосан форсии тоҷикӣ аст. Аммо дар дохили матн муаллиф калимоту иборот, ҷумлаҳои комил, пораҳои манзуму мансурро дар забони арабӣ зиёд истифода кардааст. Чанд номаи мутафаккир пурра бо забони арабӣ мебошад. Ҳамчунин, дар чанд номае миқдоре калимаву ибороти туркӣ низ мавриди истифодаи муаллиф қарор дорад.

Матни «Маҷолиси сабаъ», ки онро шогирдони Мавлоно ҳангоми маҷлисҳои ваъзи Мавлоно сабт кардаанд, тахминан дар байни солҳои 1291-1312 аз ҷониби писари ӯ – Султонвалад бозхонӣ ва таснифи ниҳойӣ ёфтааст.

Аз ҷиҳати муҳтаво «Маҷолиси сабаъ», ба эътиқоди муҳаққиқи туркӣ Абдулбоқӣ Гулпинорлӣ, пеш аз ҳама аз он соҳиби аҳамияти бузург аст, ки аз мавзӯҳои раҳӣ аз

фасоду гуноҳ, нишон додани қудрати имони инсон, худро фидои раҳони дигарон кардан, арзишмандии илм, дурӣ аз ғафлат ва аҳамияти ақл барои инсон иборат аст. Муҳаққиқи эронӣ доктор Тавфиқ Х. Субҳонӣ бошад, аҳамияти «Маҷолиси сабъа»-ро пеш аз ҳама дар он мебинад, ки ин китоб калиди фаҳмиши «Маснавии маънавий»-и Мавлоно Ҷалолуддини Румӣ ва такмили асари мансури ӯ «Фихрӣ мо фихрӣ» буда, забони содаву шево дорад ва намунаи комиле аз насри даврони Мавлоност.

«Маҷолиси сабъа» чунин як асари Мавлоност, ки моро бо ҳаёт ва ҷаҳонбинии ин нобиғаи Шарқ то бархӯрд бо Шамси Табрэзӣ шинос менамояд. Чуноне ки маълум аст ва дар ин бора Президенти кишвар, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд кардаанд, «ин дӯстӣ бо Шамс дар ҳаёти зохирию ботинии Мавлоно таҳаввулоти амиқ ва ҳатто ҷархиширо ба бор овард. Маҳз ҳамин воқеа Мавлоноро ба чунин шахсияте мубаддал намуд, ки имрӯз онро тамоми оламиён бо он хислату табиат ва фикру санъати волои шоирию олимӣ, ки аз ҳамон вохӯрӣ бо Шамс ибтидо ёфт, мешиносанд. Маҳз баъди ҳамин вохӯрӣ Мавлоно аз минбари ваъзу воизӣ фуруд омад ва ба курсии шеърӯ шоирӣ ва ирфон нишаст. Дар ин бора худи мутафаккир фармудааст:

**Дар даст ҳамеша Мусхафам буд,
Аз ишқ гирифтаам ҷағона.
Андар даҳане, ки буд тасбех,
Шеър асту дубайтиву тарона.**

Ва дар ҳақиқат ҳам, дар ин даврон Мавлоно, ки бо суҳанони худ - «**Зоҳиди кишваре будам, соҳибминбаре будам**», «**Зоҳиди сачҷоданишин будаму бо зӯҳду вараъ**» - буд, ибтидо аз вафоти падараш Баҳоуддини Валад дар соли 1231 то вохӯрӣ бо Шамс дар соли 1243, яъне ба муддати тахминан 12 сол муфтии шариат буда, фатвову тазкир медод, аз минбарҳо ваъз мегуфт ва маҷлисҳои хутбаву мавъизагӯӣ таъсис мекард. «Маҷолиси сабъа» бозгӯӣ махсусиятҳои маҳз ҳамин даврони фаъолияти Мавлоност.

Барои муайян сохтани асосҳои ҷаҳонбинии Мавлоно, ки дар саҳифаҳои «Маҷолиси сабъа» инъикос гардидааст, мехостем чанд нуктаеро аз ҷаҳонбинии умумии ӯ дар асоси таҳлили «Маснавии маънавий» зикр намоем. Агар ба таълимоти ирфонии мутафаккир муроҷиат намоем, пеш аз ҳама мушоҳида мегардад, ки дар он худшиносӣ мавқеи асосӣ дорад. Вале ҳамзамон ҷои таъкид аст, ки худошиносӣ, худшиносӣ ва инсоншиносии Мавлоно тақрибан муродифи ҳамдигаранд, зеро ӯ пайваста таъкид месозад, ки инсон бояд ҷӯи мардумӣ бошад, на гандумӣ ва ганҷро дар худ бичӯяд, на дар берун. Худшиносӣ барои ӯ беҳтар аз донишани усули дин аст, зеро чун инсон худро бидонад, дигаронро медонад. Барои Мавлоно таъвилӣ худ беҳтар аз таъвилӣ ахбор аст. Ба ибораи дигар, худшиносӣ, инсоншиносӣ - «**Ман киям?**» - барои Румӣ масъалаи асоситарини ирфон аст.

**Ҷони ҷумла илмҳо ин аст, ин,
Ки бидонӣ, ман киям дар явми дин. (2, 179)**

Масъалаҳои ахлоқие, ки Мавлоно дар «Маҷолиси сабъа» бардошта ва ҳаллу фасл намудааст, то кунун аҳамияти амалии хешро гум накардаанд. Аз ҷумла, хирсу молу пул дар ин асар мавриди танқиди шадиди мутафаккир қарор гирифтааст: «Зару мол ҷодуи ҷашмбанд аст ва гӯшбанд аст. Қозиву ҳокиме, ки мӯй дар мӯй мебинад ба илму ҳунар, чун тамаи молу ришват кунад, ҷашми ӯ бибандад ва ба рӯзи равшан золиро аз мазлум нашиносад».

Дар ин мавзӯ Румӣ ҳамчунин аз зиндагиномаи Робиаи Адвия ривоят меорад, ки «рӯзе хидматгори ӯ ду дирам овард ва ба дасти ӯ дод. Як дирам ба дасти рост гирифт ва як дирам ба дасти чап ва вақти нон хӯрдан буд. Гуфтанд: - Бихӯр. Гуфт: - Лукма дар даҳонам ниҳед, ки дастам машғул аст. Гуфтанд: - Ин саҳл аст, он ду дирамро ба як даст

бигир. Гуфт: - ... Он дирам чодуст ва ин дирам чодуст ва ман ин ду чодуро ба ҳамдигар чамъ накунам, ки эшон ҳар ду чун ҳамнишин шаванд, фитнае биандешанд».

Ҳирси молу пулро Мавлоно бо нафси инсонӣ алоқаманд медонад, ки чун гови ривоятӣ ҳаргиз сериро аз алафи марғзори фаровон намедонад ва ба ин сабаб табибон чунин ранҷуриро, ки гурусначашмист, ҷӯулбақар ном ниҳодаанд. Дар маҷмӯъ бошад, Мавлоно умри инсониро бо така бар аҳодиси набавӣ ҷавоб ба се суол донистааст, ки касе аз доираи он берун нахоҳад рафт - умри азизро дар чӣ гузоштӣ, ҷавонӣ ба чӣ ба сар бурдӣ ва дунёро аз кучо чамъ кардио ба кучо ба кор бурдӣ?

Ситоиши ақл ва илму амал низ дар сафҳаҳои «Маҷолиси сабъа» мавқеи назаррас дорад. Чун олиму донишманд ва фақеҳи исломӣ Мавлоно иброз медорад, ки «боди илм ва оби илм аз баҳри ниҳоли ниҳоди одамӣ фиристодаанд... Агар синаи ғам дорӣ, насими илму ҳикмат дарахтвор бикаш. Агар ҷигари бирён дорӣ, аз оби ҳаёти амал ташнавор бичаш».

Барои мутафаккир илму маърифате фоидаовар махсуб аст, ки аз гуфтани беҳуда ва суханпардозӣҳои бемаънӣ дур бошад. Дар ин чода як рубоии Мавлоно, ки ташбеҳҳо дар бораи моҳӣ дорад, хеле ҷолиб аст:

**Гар дар сару чашм ақл дорию басар,
Бифрӯш забонрову сар аз тег бихар.
Моҳӣ тамаъ аз забони гӯйё бибрид,
З-он менабуранд аз тани моҳӣ сар.**

Ҳунаромӯзӣ низ яке аз мафҳумҳои калидист, ки дар ваъзҳои Мавлоно ҷойгоҳи баланде дорад. Ин маъниро ӯ чунон шарҳ додааст, ки ба фаҳмиши илми муосири фарҳангу адабиётшиносӣ хеле қаробат дорад. Аксари муҳаққиқони ин соҳаҳо чунин меҳисобиданд, ки ҳунару ҳунармандӣ бо эътирофу шарафёбӣ тавъаманд ва ҳар ҷо, ки истеъдоде бошад, шараф мечӯяд. Дар суханони Мавлоно ин ду мафҳум - «истеъдод ва шараф» ба таври маҷозӣ - бо калимоти «ҳунар» ва «дӯкон» ифода ёфтаанд: «Мо чунин хосият ниҳодаем дар ҳар соҳибҳунаре ва ҳар пешаваре, ҳар устои коре аз заргаре ва ҷавҳаре ва симиёгаре ва кимиёгаре ва пешаварон ва олимон ва муҳаққиқон, ки ҳамвора дар ҷӯш бошанд ва ҳунари худ ошкоро кунанд. Он ҷӯш мо ниҳодаем ва он талаб мо ниҳодаем, ки эшон беқарор шудаанд, ҳамчун он духтарони навболиғ дар хонаҳо чодар ва ҷамол меороянд, дар оина менигаранд ва мехоҳанд парда бидарронад ва ҷамол ба хоссу ом бинамоянд ва аз миёни ҷон мегӯянд:

**Моро ба дами пир ниғаҳ натвон дошт,
Дар олами дилгир ниғаҳ натвон дошт.
В-онро, ки сари зулф ҷу занҷир бувад
Дар хона ба занҷир ниғаҳ натвон дошт.**

Пас тақозои ҳамаи хубон ва ҳунармандон, ки мечӯшанд бар худ, то ҷамол ва камоли худ бинамоянд, дӯконе металабанд, то бар он дӯкон ҳунари худ пайдо кунанд».

Чунонки маълум аст, маъниҳои бикр оид ба рафоқату дӯстӣ, иттиҳоди ваҳдати ёрон дар ғазалиёти Мавлоно зиёд ба чашм мерасанд ва то имрӯз дар шакли шеър ё таронаҳои хушоҳанг аз забони мардум садо медиҳанд. Перомуни ёрию дӯстӣ дар «Маҷолиси сабъа» низ андешаҳои баланди мутафаккир инъикос ёфтаанд. Вале ӯ инсонҳоро ба он даъват мекунад, ки дар рафоқату дӯстӣ аз ёрони бад канораҷӯӣ намоянд, зеро «ёрони бад гӯянд туро, ту они мой, мо они туем, дар марг ва зиндагонӣ мефармоянд, ки ба он ғарра машавед, ки эшон мехоҳанд, то шуморо бад-ин дамдама ҳамчун худ фосид кунанд ва дар фасод кашанд. Чун шуморо олуда кунанд, на ёри шумо монанд ва на дӯсти шумо, аз шумо безор шаванд».

**Он кас, ки туро умеди беғам додаст,
Ҳон, то нахурӣ, ки ӯ туро дам додаст.**

Рӯзи шодӣ ҳама ҷаҳон ёри гуанд,
Ёри шаби ғам нишон касе кам додаст. (4.62)

«Маҷолиси сабъа»-и Мавлоно Ҷалолуддини Румӣ на танҳо аз ҷиҳати мундариҷа фарогири мавзӯҳои муҳимми динӣ, фикҳӣ ва фалсафию ирфонӣ аст, балки аз рӯйи хусусиятҳои бадеию забонӣ низ метавонад маводи хубе барои таҳқиқоти олимони соҳаҳои адабиёту забоншиносӣ бошад

АДАБИЁТ:

1. Вебер М. Избранное. Образ общества.- М., 1994.- С. 113.
2. Мавлоно Ҷалолуддини Румӣ. Маҷолиси сабъа (Ҳафт маҷлис). Баргардон дар асоси тасҳеҳ ва тавзеҳи доктор Субҳонӣ Тавфиқ. Душанбе «Дақиқӣ»-2014,-135
3. Эмомалӣ Раҳмон. Мавлоно ва тамаддуни инсонӣ. – Душанбе:, 2012
4. Юсуф Ҷамшедпур, Фуломхусайн Амин. Мактубот. Ирфон, Душанбе-201

РОҶҲОИ ИСТИФОДАИ УСУЛИ ЛОИҲАҲО ДАР ТАКМИЛИ ИХТИСОСИ ОМЎЗГОРОНИ ФАНИ МАТЕМАТИКА

ҚУРБОНОВ С. - *ходими пешбари илмии шӯъбаи фанҳои табиӣю риёзии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии АТТ, ш. Душанбе, к. Айни - 45, E-mail: kurbonsulajmon@mail.ru., тел.: +(992) 93 332 40 40*

ЮЛДОШЕВА Р. – *омӯзгори фанни математикаи гимназияи 53 ба номи Муҳаббат Маҳмудови ноҳияи И. Сомонӣ, ш. Душанбе, к. Л. Шерали - 50, тел.: +(992) 91 943 49 96*

Дар мақола роҳу усули истифодаи лоиҳаҳо барои курси такмили ихтисоси омӯзгорони фанни математика баррасӣ гардида, баъзе тавсияҳои методӣ барои фаъл гардонидани фаъолияти таҳқиқотии омӯзгорони фанни математика оид ба истифодаи методи лоиҳаҳои эҷодии таълимӣ дар дарс пешниҳод гардидааст.

Вожаҳои асосӣ: *технологияи интерактивӣ, таълими интерактивӣ, ҳамкори қардан, услуб, омӯзгор, қорозмуда, технологияи ахборотӣ, ҷараён, сифат.*

СПОСОБЫ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДА ПРОЕКТОВ НА КУРСАХ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ УЧИТЕЛЕЙ МАТЕМАТИКИ

ҚУРБОНОВ С. – *ведущий научный сотрудник отдела естественно-математических предметов Института развития образования имени Абдурахмана Джамии АОТ, г. Душанбе, ул. Айни - 45, E-mail: kurbonsulajmon@mail.ru., тел.: +(992) 93 332 40 40*

ЮЛДОШЕВА Р. – *преподаватель математики гимназии 53 имени Муҳаббат Маҳмудовой района И. Сомони, г. Душанбе, ул. Л. Шерали - 50, тел.: +(992) 91 943 49 96*

В статье рассматриваются особенности путей и способов применения методов учебных проектов на курсах переподготовки учителей математики; сформулированы некоторые методические рекомендации для активизации исследовательской деятельности учителей математики в применении методов учебных проектов.

Ключевые слова: *интерактивное обучение, интерактивность, прием, педагог, профессионал, информационные технологии, стандарт, процесс.*

METHODS OF APPLICATION OF PROJECTS METHOD ON COURSES OF IMPROVING THE QUALIFICATION OF TEACHERS OF MATHEMATICS

KURBONOV S. – *Leading Researcher, Department of Natural and Mathematical Subjects, Institute of Educational Development named after A. Jami AET, Dushanbe, 45 Ayni Str., E-mail: kurbonsulajmon@mail.ru., mob.: + (992) 93 332 40 40*

YULDOSHEVA R. – Teacher of Mathematics of the Gymnasium 53 named after Muhabbat Makhmudova district I. Somoni, Dushanbe, 50 L. Sherali Str., mob.: + (992) 91 943 49 96

The article discusses the peculiarities of the ways and methods of applying the methods of educational projects in retraining courses for teachers of mathematics; formulated some guidelines for enhancing the research activities of mathematics teachers in applying the methods of educational projects.

Keywords: *interactive learning, interactivity, reception, teacher, professional, information technology, standard, process.*

Таъғироти куллии иқтисодию-иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор масъалаҳои ҳалталабери ба миён овардааст, ки ба системаҳои навоварии таълимӣ низ тааллуқ дорад. Имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мутахассисони зехнан ташаккулёфта, шахсони ташаббускор, лаёқатманд ва мушқилпазир, эҳтиёҷ дорад. Омӯзгорони фанни математика низ аз ин ниёз орӣ нестанд.

Дар асоси ин ҳолати баамалномада, талабот ба мутахассисони сатҳи баланд, ки дар истифодаи усул ва услубҳои самарабахши таълими математика қодиранд, меафзояд. Маълум аст, ки дар ҷараёни омӯзиши математика сифатҳои мунтазами мантиқӣ, ҳуҷусабарории ҷиддӣ, таҳайюли фазоӣ, маҳорати эътимоднок ва исботи бодалел, проблемаро дар қисматҳо ва ягонагӣ муайян кардан, маҳорати таҳлил қарда тавонистани ҳолат ва ҳалли ғайристандартӣ он ташаккул меёбанд. Математика барои омӯхтани фанҳои дигар таҳкурсии ба шумор меравад. Он яке аз қисматҳои асосии ҷаҳонбинии шахсро ифода мекунад. Мутаассифона таҷриба ва амалия нишон медиҳад, ки на ҳамаи хонандагон ин сифатҳоро дороянд. Сатҳи омодагии математикии онҳо на он қадар баланд буда, моҳияти амалии ин донишхоро дар таҷриба муайян қарда наметавонанд ва мавқеи ин донишҳои математикиро дар омӯзиши фанҳои дигар на ҳама вақт муайян қарда метавонанд.

Аз ин рӯ, масъалаи шароити муносиби ҷараёни таълимӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ муҳим мебошад. Таҷриба нишон медиҳад, ки яке аз роҳҳои ҳалли масъалаи бамиёномада ин истифодаи фаъолияти лоиҳабандӣ ҳангоми омӯзиши фанни математика мебошад. Фаъолияти лоиҳабандӣ аз рӯи моҳияташ фаъолияти эҷодӣ аст. Дар ҷараёни фаъолияти лоиҳабандӣ на танҳо дониш ҳосил мешавад, балки шаклҳои мустақилона ҳосил қардани дониш низ омӯхта мешаванд. Яке аз роҳҳои тайёр намудани омӯзгорони математика ба ин намуди фаъолият ҳангоми таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ё тақмили маҳорат тариқи ташкили қорҳои амалӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва бозомӯзии омӯзгорон мебошад. Яъне мутахассисро дар қорҳои бозомӯзӣ ё мактаби касбӣ-олиӣ омӯзонида, тайёр намудан лозим аст. Таҷриба нишон медиҳад, ки омӯзгорони математика дар қорҳои тақмили ихтисос малақаҳои тайёр намудани лоиҳахоро аз бар намуда, сипас, ин малақаву маҳорати худро ҳангоми таълими математика дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ истифода мебаранд.

Усули лоиҳабандӣ таърихан нимаи дуҷуми асри 19 дар мактабҳои деҳоти ШМА пайдо шуда, сипас ба муассисаҳои таҳсилоти умумӣ мутобиқ қарда шудааст. Асосгузори он Ҷон Дюи (1852- 1952) файласуф ва педагоги бузург ба шумор меравад. Ҷон Дюи пешниҳод намуд, ки агар таълим ба воситаи фаъолияти яқлукти лоиҳабандӣ ба роҳ монда шавад, пас таваҷҷуҳи инфиродӣ ва зарурати амалан пайдо қардани дониш барои зиндагии оянда ҳосил мешавад. Мутахассисон ва олимони соҳа нисбат ба Усули лоиҳабандӣ фикру ақидаҳои гуногун доранд. Як қисми олимони тарафдори он ва қисми дигар муҳолиф мебошанд. Пайравони истифодабарии ин усул таққиқоти гуногун гузаронида, шаклҳои аз ҷиҳати мазмун, сохтор, шакл, намуд ва равиш гуногунро пешниҳод намудаанд. Ҳаминро қайд мекунем, ки барои омӯзгорони фанни математика ва истифодаи ин усул дар таълими математикаи мактабӣ усули лоиҳабандии таълимӣ бештар бамаврид аст.

Проект - (қалимаи латинии projectus буда, маъноаш ба пеш партофта шуда мебошад.)
Проект бо ду маъно: 1) – ҳамчун натиҷаи фаъолияти лоиҳабандӣ; 2) – ҳамчун шакли

ташкили фаъолияти якҷояи одамон истифода карда мешавад. Ғояи асосии усули лоиҳабандии таълимиро фаъолияти таълимӣ-даркқунандаи мақсадноки натиҷадор ташкил медиҳад. Ин натиҷа ҳангоми ҳалли ин ё он масъалаи назариявӣ ё амалӣ проблемавӣ гузошташуда, ба даст меояд. Он барои дарёфти мақсади гузоштаи худ иҷроқунандагон равона карда шудааст ва барои ҳамин усули беҳамто мебошад.

Аз усули лоиҳабандӣ метавонем дар чараёни як ё ду машғулият истифода бурда, лоиҳаҳои таълимӣ тайёр намоем, ё супориш гирифта, дар муддати як-ду ҳафта баъди машғулиятҳо омода созем. Инчунин лоиҳаи таълимиро метавонанд шунавандагон ва хонандагон ба таври инфиродӣ ё гурӯҳӣ иҷро намоянд. Ҳаминро қайд менамоем, ки ҳангоми як –ду машғулият лоиҳаҳои камҳаҷм барои аз бар намудани усул ва пайдо намудани малакаву маҳорат гузаронида мешавад. Хусусиятҳои дидактикии лоиҳаҳои таълимиро шартан чунин қайд кардан мумкин аст:

1) Бо талаботи зарурӣ ва шартҳои воқеии фаъолият ва муҳит алақаманд бошад. Масъалаи аҳамиятнок бошад, ҳамгироии донишхоро барои ҳалли тадқиқоти он талаб кунад.

2) Лоиҳа дорои самтҳои амалӣ, назариявӣ ва даркшаванда бошад.

3) Фаъолият мустақилона (инфиродӣ, дунафара, гуруҳӣ ё коллективӣ) бошад ва хусусияти зехнӣ, эҷодӣ, ахборотӣ дошта бошад.

4) Тартиби қисми мундариҷавӣ бо марҳилаҳои ниҳойӣ, ибтидо ва интиҳои кори лоиҳавӣ нишон дода шуда бошанд.

5) Мақсади фаъолияти иҷроқунанда, чараёни муайяни тадқиқотӣ дошта бошад.

Намудҳои «усули лоиҳабандӣ» -ро дар фаъолияти омӯзгори математика ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намудан мумкин аст:

Лоиҳаи таҷрибавӣ-амалӣ ба ҳавасмандии иҷтимоӣ худ иҷроқунандагон нигаронида шуда, натиҷа ва маҳсули он пешакӣ маълум буда, метавонад дар фаъолияти минбаъда истифода шавад. Мисол: лоиҳаи ягон қонунияти математикӣ; модели ягон супориш, чараёни исботи ягон мафҳум ё теоремаи математикӣ, лоиҳаи конструкторӣ ва ғайра.

Лоиҳаи тадқиқотӣ аз рӯйи сохт ба тадқиқоти илмии математикӣ монанд аст. Иҷрои он аз рӯйи алгоритми муайян амалӣ мегардад:

- гузориши масъала;
- тавсияи гипотеза;
- ба нақша гирифтани фаъолият;
- ҷамъоварии ахбору маълумот, таҳлилу хулоса кардани онҳо, бо маълумоти дастрас муқоиса кардан;

- тайёр намудан ва навиштани хулосаю ҳисобот;

- ҳимоя ва муаррифии лоиҳаи навишташуда.

Лоиҳаи ахборотӣ бо ҷамъоварии маълумот ва ахбор оид ба ягон объект, ки мақсади таҳлил, хулосабарорӣ ва дар ягон шакл ба шунавандагон пешниҳод кардан аст, равона карда шудааст.

Лоиҳаи эҷодӣ дар шакли фаъолияти озод иҷро карда шуда, натиҷааш дар шакли ғайриананавӣ нишон дода мешавад. Мисол: афсонаи математикӣ, сахнаҳои математикӣ ва ғайра.

Марҳилаҳои чараёни фаъолияти кори иштироккунандаҳои лоиҳабандиро дида мебароем.

1) **Марҳилаи тайёрӣ:**

А) **Супоришҳо:** Муайян намудани мавзӯ, мақсад, ҳолати ибтидоӣ, интиҳоби гурӯҳи корӣ (инфиродӣ, дунафара, гуруҳӣ ё кололективӣ).

Б) **Фаъолияти шунавандагон:** Мушахасс кардани ахбор, муҳокима ва қабул намудани қарорҳо оид ба мавзӯ. Вазифаи худро дар кори гурӯҳ муайян намудан.

В) **Фаъолияти роҳбари курс:** Иҷроқунандагонро ҳавасмад мекунад. Мақсади лоихаро мефаҳмонад. Назорат мекунад. Лозим бошад, дар қорҳои ташкилӣ кумак менамояд.

2) **Марҳилаи нақшабандӣ:**

А) **Супоришҳо:** Таҳлили проблема. Муайян намудани сарчашмаҳои ахборӣ. Гузориши масъала ва критерияҳои арзёбии натиҷаҳо.

Б) **Фаъолияти шунавандагон:** Вазифаҳои лоихаро ба шакли муайян мебароранд. Сарчашмаҳои маълумотро аниқ мекунад. Критерияҳои муваффақиятҳоро интиҳоб менамоянд.

В) **Фаъолияти роҳбари курс:** Вобаста аз сатҳи дониши шунавандагон ва душвории лоиха ёрӣ расонида, муҳокима мекунад.

3) **Марҳилаи иҷро:**

А) **Супоришҳо:** Интиҳоби варианти дуруст. Қор бо лоиха. Ба расмият даровардан.

Б) **Фаъолияти шунавандагон:** Таққот мегузаронанд ва қори лоихаро ба итмом мерасонанд. Лоихаро муқамал қарда, ороиш медиҳанд.

В) **Фаъолияти роҳбари курс:** Назорат мекунад. Таъсия ва маслиҳат медиҳад.

4) **Марҳилаи ҳимояи лоихаҳо муаррифӣ:**

А) **Супоришҳо:** Баромад тайёр мекунад. Гузориш медиҳад.

Б) **Фаъолияти шунавандагон:** Дар бораи қори иҷронамуда ва натиҷаи он гузориш медиҳад. Дар арзёбии лоиха иштирок мекунад.

В) **Фаъолияти роҳбари курс:** Дар таҳлил ва арзёбии натиҷаи лоиха иштирок мекунад.

5) **Марҳилаи рефлексия:**

А) **Супоришҳо:** Лоихаи иҷроқардашуда ва натиҷаҳои дастрасро таҳлил мекунад. Расидагӣ ба мақсадро, таҳлил мекунад.

Б) **Фаъолияти шунавандагон:** Дар таҳлил ва арзёбии лоиха, ки аз тарафи шунавандагон гузаронида мешавад, иштирок мекунад.

В) **Фаъолияти роҳбари курс:** Ба қори методӣ касбӣ ва фаъолияти худ баҳо медиҳад. Иҷрои лоихаҳоро аз рӯйи нишондиҳандаҳои муваффақият ва меъёрҳои муайяншуда арзёбӣ мекунад.

1. Меъёрҳои арзёбӣ ва нишондиҳандаҳои муваффақиятро метавон ба ду марҳила ҷудо қард. Якум арзёбии қори иҷроқардашуда ва дуюм арзёбии ҳимоя ва баромад оид ба лоиха мебошад.

Арзёбии қори иҷроқардашуда. Меъёрҳо: душвории мавзӯ, зарурат ва навгонии пешниҳодшуда, ҳаҷми қорқард ва миқдори ҳалҳои пешниҳодшуда, арзиши амалӣ, сатҳи мустақилияти иштироккунанда, сифати баромади таҳияшуда, баҳои беруна ва тақризи мутахассисону шахси тавачҷудошта.

Арзёбии дифоӣ ва баромад оид ба лоиха. Меъёрҳо: сифати гузориши пешниҳодшуда, дар пешниҳоди амиқ васеъ ошқор намудани мавзӯ, ба саволҳои роҳбар ва иштирокчиёни дигар лоихаҳо ҷавоб гуфтан.

Намунаи номгӯи мавзӯҳо барои таҳияи лоихаҳо:

1. Методикаи ташкили қорҳои беруназсинфӣ дар дарсҳои математика.
2. Ташкил ва банақшагирии қорҳои методӣ аз фанни математика.
3. Ҷустуҷӯи қорҳои тайёр қардани хонандагон ба озмунҳои фаннӣ (аз таҷриба).
4. Методҳои ҳавасмандгардонии хонандагон ба дарсҳои математика (аз таҷриба).
5. Таъриҳи ташкили қорҳои амалӣ бо хонандагон дар дарсҳои математика.
6. Усули тайёр қардани вазифаҳои таълим барои баланд бардоштани малакаи маҳорати хонандагон дар ҳалли масъалаҳо.
7. Риояи меъёрҳои арзёбии фаъолияти шифоҳӣ ва хаттӣ хонандагон.
8. Таъмини меъёри санҷиши хонандагон аз фанни математика.
9. Ташаккули малакаи ба худ ва ба ҳамдигар баҳо додани хонандагон аз фанни математика.
10. Методикаи таҳия ва гузаронидани тестҳо дар таълими математика.

11. Функсияҳои ибтидоӣ ва тадқиқи амалии он.
12. Ҳосила ва тадқиқи амалии он.
13. Фаъолгардонии хонандагон дар дарси математика.
14. Ташкили корҳои гурӯҳӣ дар дарси математика.
15. Истифодаи стратегияи саволгузорӣ дар дарси математика.
16. Истифодаи методи проблемагузорӣ дар дарси математика.
17. Алоқамандсозии фанни математика бо ҳаёт ва муҳити зист дар рафти дарси математика.
18. Истифодаи унсурҳои фанҳои дигар дар таълими математика.
19. Истифодаи бозӣҳои шавқовар дар дарси математика.
20. Методикаи гузаронидани дарс-конференсияи математикӣ.
21. Омӯзиши ҳамчоя дар таълими математика.
22. Арзёбии дониши хонандагон бо ёрии компютер дар дарсҳои математика.

Қисми намунаи лоиҳаи тадқиқотиро, ки шунавандагони КТИ омода кардаанд, дида мебароем.

Лоиҳа «Сарфаи мавод ба хоҳири даромади бештар». **Гипотеза:** Мақсади истехсолкунанда дар истехсоли ашё бо сарфаи мавод даромади калон ба даст овардан аст.

Мақсад: Муайян намудани ҳаҷми сарфаи хангоми истехсоли ашёи гуногун. **Вазифа:** Хангоми таҳия намудани барномаҳои гуногуншакл ва ҷойгир кардани

Махсулот таҳлил намудани андозаи сарфа.

Асосҳои назариявӣ.

Супориш: Ҳаҷми қуттии тунукагии калонтаринро муайян намудан.

Ҳал: Дар ин ҷо формулаҳои масоҳати сатҳи паҳлӯӣ ва ҳаҷми параллелолипед ва ёфтани қимати калонтарини функсия бо ёрии ҳосила, истифода мешавад.

Чараҳои тадқиқот.

1. Омӯзиши адабиёти лозима.
2. Масоҳати сатҳи паҳлӯӣ ва ҳаҷми намунаҳои қуттиҳо ёфта шуд
3. Ҳалли ёфта бо намунаҳои ченакҳои ёфташуда муқоиса шуд.
4. Хулоса.

Натиҷаҳо: Дар ин ҷо маводи тадқиқотӣ бо ҳаллаш ва бо нақшаҳои пурра оварда мешавад.

Хулосаҳо: Ба кадом хулоса ва натиҷаҳо расидан қайд карда мешавад.

Адабиёт:

Ҳамин тавр, дидан мумкин аст, ки хангоми дар таҷриба амалӣ намудани «усули лоиҳабандӣ» мавқеи шунаванда ва роҳбари гурӯҳ тағир меёбад. Дар ин ҷо аз донишҳои тайёр ба ташкили фаъолияти тадқиқоти илмӣ-амалӣ гузашта мешавад. Агар ин усул аз тарафи омӯзгор дар дарсҳои математикаи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ гузаронида шавад, он гоҳ муҳити рӯҳии синф солим мешавад. Омӯзгор ва хонандагон дар чараҳои таълими математика ба фаъолияти эҷодӣ тадқиқотӣ машғул мешаванд.

АДАБИЁТ:

1. Антонова Е. Метод проектов в обучении математике. Дрофа. 2008.
2. Гузев В. В. Образовательная технология: от приема до философии М.: Сентябрь, 1996.
3. Савенков А. Проект, проектирование и «проектное обучение» в современном образовании. Математика. Дрофа. 2008.

ВОСПИТАНИЕ ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ: ОСОБЕННОСТИ И ХАРАКТЕРИСТИКА

АБДУРАХМОНИ М. – преподаватель кафедры начального обучения Кулябского государственного университета им. Абуабдула Рудаки, г. Куляб, ул. С. Сафарова-16, тел.: +(992)98 767 27 77.

Статья посвящена одной из актуальных и малоизученных проблем – особенностям и характеристике гражданско-правового воспитания. Как отмечает автор, стратегической целью социально-политического развития нашей республики является формирование гражданского общества и укрепление демократического, правового и светского государства и чтобы достичь данной цели необходимо развивать усилия в направлении гражданско-правового воспитания подрастающего поколения.

Автор констатирует, что развитие проблемы обучения будущего поколения по гражданскому и патриотическому воспитанию обновляет внимание на междисциплинарном уровне, включая поддержку на философском, психологическом, педагогическом знании; изучение главных аспектов проблемы в контексте аксиологии, культурной науки, теории и истории государства и закона. Важную роль в раскрытии вопроса играет стандарт обращения на правовые акты международных и национальных уровней - Всеобщая декларация прав человека, Конвенция по защите прав ребенка, Конституция РТ, Закона РТ «Об Образовании», Национальная концепция образования РТ и т.д.

Автор приходит к выводу, что поскольку процесс формирования гражданского сознания и чувства справедливости среди взрослых внедряет первые личные периоды развития, регулярности этого процесса требует специальное исследование.

Ключевые слова: гражданское, правовое, воспитание, характеристика, развитие, особенности, теория, демократия, грамотность, культура.

ТАРБИЯИ АРЗИШҲОИ ДЕМОКРАТӢ: ВИЖАГИҲО ВА ТАВСИФ

АБДУРАХМОНИ М. – омӯзгори кафедраи таҳсилоти ибтидоии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, ш. Кӯлоб, к. С. Сафаров-16, тел.: +(992)98 767 27 77.

Мақола ба яке аз масъалаҳои камомӯхташуда ва муҳим - вижагиҳо ва тавсифоти тарбияи шаҳрвандӣ-ҳуқуқӣ бахшида шудааст. Чуноне муаллиф зикр мекунад, мақсади стратегии рушди иҷтимоӣ-сиёсии ҷумҳурии мо - ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ ва таҳкиму тақвияти давлати демократӣ, ҳуқуқӣ ва дунявӣ аст ва барои ба ин мақсад расидан бояд кӯшишҳо дар самти тарбияи шаҳрвандӣ-ҳуқуқии насли наврас шиддат гиранд.

Муаллиф таъйид мекунад, ки рушди проблемаи таълими насли оянда оид ба тарбияи шаҳрвандӣ ва ватандӯстӣ тавачҷуҳо дар дараҷаи байнифаннӣ навтар месозад, аз ҷумла, дастгирӣ дар донишҳои фалсафӣ, психологӣ ва педагогӣ; омӯзиши ҷанбаҳои муҳими мушкилот дар қарина ва пасманзари аксиология, фарҳангшиносӣ, назария ва таърихи давлат ва қонун. Санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ва миллий – Эълومияи ҳуқуқи башар, Паймони химояи кӯдакон, Сарқонуни ҚТ, Қонуни ҚТ «Дар бораи маориф», «Консепсияи миллии тарбия» ва ғайра ин гуфтаҳои тақвият мебахшанд.

Муаллиф ба ҳулосае мерасад, ки азбаски раванди ташаккули шуурнокии шаҳрвандӣ ва эҳсоси адолатнокӣ дар байни калонсолон нахустин марҳилаҳои шахсии рушдро фаро мегирад, муназзамии ин раванд тадқиқоти махсусро талаб мекунад.

Важҳои асосӣ: тарбияи шаҳрвандӣ, ҳуқуқӣ, тавсиф, рушд, вижагиҳо, демократия, саводнокӣ, фарҳанг.

FOSTERING DEMOCRATIC VALUES: FEATURES AND CHARACTERISTICS

ABDURAHMONI M. – is a Teacher of Department of Elementary Education of the Kulob state University of Abuabdula Rudaki. Kulob, 16 S. Safarov Str., *mob.:* +(992)98 767 27 77.

The article is devoted to one of the actual and little-studied problems - the features and characteristics of civil law education. As the author notes, the strategic goal of the socio-political development of our republic is the formation of a civil society and the strengthening of a democratic, legal and secular state and in order to achieve this goal it is necessary to develop efforts in the direction of civil-legal education of the younger generation.

The author states that the development of the problem of future generation of education in civil and patriotic education updates the attention at the interdisciplinary level, including support for philosophical, psychological, pedagogical knowledge; studying the main aspects of the problem in the context of axiology, cultural science, theory and history of the state and law. An important role in the disclosure of the issue is played by the standard of appeal to legal acts of international and national levels - the Universal Declaration of Human Rights, the Convention on the Protection of the Rights of the Child, the Constitution of the Republic of Tajikistan, the Law of the Republic of Tajikistan on Education, the National Concept of Education of the Republic of Tajikistan, etc.

The author comes to the conclusion that since the process of the formation of civic consciousness and a sense of justice among adults introduces the first personal periods of development, a special study requires the regularity of this process.

Keywords: *civil, legal, education, characteristic, development, features, theory, democracy, literacy, culture.*

Преобразования, происходящие в Республике Таджикистан за прошлые 15-20 лет, привели к серьезным изменениям в социополитическом аспекте, особенно, и включая, в системе образования. Сокращение образовательного влияния средней общеобразовательной школы молодым поколением стало одним из существенных изменений. Существенное уменьшение в образовательном влиянии средних школ молодого поколения - естественное следствие политики деидеологизации и деполитизации системы образования, происходившие с начала 1990-х лет. Стремление ликвидировать монополию одной идеологии доминирования, делающей основание образовательной системы советской средней школы в течение почти двадцати лет, привело к тому, что вместе с его отказом из системы образования и образовательной практики почти все старые фундаментальные элементы были исключены, и новые не были введены в установленный срок. Образовательные организации и используемые образовательные средства, существующие сегодня, выполняют огромную работу, но не могут эффективно выполнить роль, возложенную на них, и функционировать в мере, функция чаще всего независима, не интегрирована, ни идеологически, ни организационно, ни систематически. На самом деле в данный момент - почти частичное отсутствие целеустремленного процесса образовательного воздействия школы на молодом поколении, особенно относительно гражданского, правового и патриотического воспитания.

Стратегическая цель социополитического развития республики - формирование гражданского общества и укрепление демократического, конституционного и светского государства. Увеличение гражданской и патриотической культуры личности приобретает в данном отношении специальную актуальность как в низкой гражданской и патриотической грамотности населения, в отсутствие навыков и желания участвовать активно в жизни

общества, для судьбы страны все запланированные преобразования и будет оставлено без развитого чувства ответственности на этапе теоретического обсуждения, и демократические преобразования могут происходить очень медленно. Конституция Республики Таджикистан сосредотачивает все гражданское общество на приоритете интересов человека и гражданина, одобряет гуманистические принципы, объявленные в международных документах.

Программа «Человека и Общества» образца 1991 для изучения в каждом классе с 8 на 11 классах содержит конкретную сферу деятельности государства, общества и человека в них. В 8-м классе три раздела «Наше государство – Республика Таджикистан», «Человек, нация и человечество» и «Человек и современный мир» [6, с. 13 - 18], в центре каждого из которых стоит человек. Существующая программа включала те элементы человеческой жизни и общества, которые являются самыми важными и играют большую роль в молодежи в знании культуры, права, политики и экономики ...». [6, с. 3].

Необходимо теоретические обсуждения о проблемах формирования гражданского сознания, гражданской, правовой и патриотической культуры учеников школы, подростков и молодого человека. Гражданское, правовое и патриотическое формирование и личное развитие подростка на уроке и, особенно, во внеучебных действиях расширяют диапазон проявления его способностей, увеличивает возможность каждого выпускника школы, чтобы достигнуть достойного положения в обществе и показать сознательную гражданскую, патриотическую и общественную деятельность.

Задачи активизации теоретического и практического развития гражданского, правового и патриотического воспитания определены во многих официальных документах, появившиеся в течение прошлого десятилетия. Важность гражданского и патриотического воспитания и образования подчеркнута во многих законах и нормативных документах правительства РТ (Закон РТ «Об Образовании», «Национальная концепция образования в Республике Таджикистан» (Постановление Правительства РТ от 3\03\2006 г №94), Закон РТ «Об ответственности родителей для обучения и образования детей» (от 02\08\2011, №762), Программа правового обучения и образование граждан Республики Таджикистан на 2009-2019 (Одобрено постановлением Правительства Республики Таджикистан от 29 апреля 2009, №253), Национальная концепция молодежной политики в Республике Таджикистан (одобрена постановлением Правительства Республики Таджикистан, от «3» июня 2006 № 228 и другие).

Важное практическое усилие в данном направлении можно считать принятием многих официальных действий - декрета президента Республики Таджикистан «О правовой политике и правовом воспитании граждан Республики Таджикистан» от 9 апреля 1997, Постановление Правительства Республики Таджикистан «О некоторых мерах для улучшения правового воспитания граждан и правовой работы в Республике Таджикистан» от 23 августа 1997 и приложения к данному постановлению - «Программа правового обучения и образование граждан Республики Таджикистан», регулируя этот многосторонний процесс.

Специальную роль играет государственная программа «Национальная концепция образования в РТ», принятая Правительством РТ от 3\03\2006 г № 94, планирующий способы совместного развития практики образования граждан Таджикистана содержит оправдание обслуживания целевых направлений образования в современных условиях, главные направления участия в данной деятельности министерств и отделов, исполнительных властей и общественных организаций. Как подчеркнута в данном документе, «В наших государственных новых политических и культурных взглядах, какая

сущность состоит в укреплении государственной независимости, национального единства и сознания, в чувстве любви к стране и патриотизму, в обеспечении государственной и национальной безопасности, защита государственной целостности и национальных интересов - методологическое основание образования. (4, с. 2).

Проблемы гражданского и патриотического воспитания наиболее активно развиты во внутренней педагогической науке с середины 2000. Конкретные исследования на 1970-80-ые годы были направлены обычно к поиску педагогически эффективных средств формирования их или иных гражданских, патриотических качеств, необходимых для советского общества. В последние годы по данной проблеме некоторые исследования проводились, многие из которых посвящены более высокому педагогическому образованию (С.Ш. Носиров, Б.Ашурова, С.Ш.Базарова, Х.Р.Шомуродов, М.М.Сайдулаев, Н.Р.Мирганова, З.М.Халимов,).

Обычные проблемы гражданского, правового и патриотического воспитания и образования также получили освещение в трудах Лутфуллаева М., Арипова М., РахимзодХ., Рахимова Б., Кадырова К. Б., Каримовой И. Х., и отдельные вопросы культурологического аспекта отражены в работах Сулаймони С., Нуровой А., Маджидовой Б. и других таджикских ученых.

В то же время анализ научной и педагогической литературы, результаты практики позволили делать вывод: несмотря на существование довольно обширной литературы по проблемам гражданского, правового и патриотического воспитания, не все его теоретические аспекты развиты одинаково. Среди самого соответствующего есть проблема гражданского и патриотического воспитания детей школьного возраста.

Значительная часть современных исследований российских ученых - педагогов посвящена поиску эффективных средств формирования их или иных гражданских качеств и личности учеников. Процесс образования таких качеств личности как гражданское сознание (А.В. Беляев, Ю. А. Танюхин, В.В. Мартынова, В.И. Кожокер), гражданская деятельность происходит в центре внимания (У.Нургалиева, И.М.Дуранов), различные гражданские качества (Н.И.Васильев), гражданская сознательность личности (О.Н. Прокопец). То, что гражданское сознание интегрированное качество личности и расширение возрастных групп объекта исследования, прибывает в центре внимания и теперь привлекает внимание. Это не только старшие (Ю. А.Танюхин, У.Нургалиева, В.И.Кожокер, И.М.Дуранов, Н.И.Васильев), но также и подростки (В.В. Мартынов) и «учащийся молодой человек» в целом (А.В. Беляев).

Работы над перспективой современного гражданского образования, принимающего во внимание национальный и региональный аспект, привлекло внимание. О.Н.Прокопец выполнил исследование, нацеленное на идентификацию потенциала культурных ценностей региона как средства гражданского образования. И.И.Павлова исследовала процесс формирования единства гражданского сознания и поведения подростков в современной национальной школе.

Тем не менее, анализ представленных работ демонстрирует, что в одном из них системное суждение о месте и роли работы класса в гражданском образовании не были выполнены.

В современной системе таджикского образования потребности гражданского и патриотического воспитания, культуры и образования между тем поняты, к сожалению, главным образом, на концептуальном уровне, на уровне разработки общих программ гражданского и патриотического воспитания и образования. В то же время значительный

опыт гражданского и патриотического воспитания зарубежных стран остается почти не востребованным.

Проблема образования молодых граждан, способных, чтобы сопротивляться религиозному экстремизму, особенно релевантна, с целью защитить интересы целостности таджикского государства, держать и увеличить культурные и исторические традиции, ценности таджикской государственности.

Анализ научных источников и изучение массового опыта показали недостаток доступных подходов, технологии дизайна и организацию процесса гражданского образования в образовательных системах, принимающих во внимание возможности учебных заведений, негативное воздействие довольно часто агрессивной окружающей среды (религиозно-политический, духовно - моральный, экологический, в социальном отношении - демографический).

Потребность изменения текущей ситуации, удовлетворения социальных и педагогических потребностей республики и общества обновила требование процесса научного обеспечения гражданского и патриотического воспитания, культуры и образования, поиска путей и средств увеличения его эффективности.

Перестройка в моральной сфере молодежи как выставочные исследования Р.Г.Гуровой (1993), ведомая к изменениям в ценных ориентациях молодежи, показавшие небрежности физической работы, низкому престижу массы рабочих профессий, уменьшение в ценности высшего образования, к зависимости, консюмеризму, уменьшению в важности социальных побуждений деятельности и образования, увеличения важности материальных побуждений. Понимание социально полезной работы изменилось - доминирующий есть принцип краткосрочного разрешения планирования в современных условиях быстро заработать деньги; заинтересованность только в личном благополучии, космополитизм, индивидуализм, неявно врожденные от рыночных отношений, растет, стоит выше стремления принести выгоду людям. Распространенность материальных ценностей, стремление к благосостоянию не всегда объединяется с честной работой и часто приводит к противоправным действиям.

Коммерциализация сферы культуры, время от времени, продвигает банальность, порнографии, жестокости и насилия, оккультизма и мистики способствуют повышению преступления среди молодежи, распространению наркомании и токсикомании.

Замедление процесса повышения гражданских и патриотических чувств в обществе выдвинуло молодых людей на необщительные действия. Часть подростков и молодежи становится изолированной в микрообществе, идет к криминогенным группам, проведению нездоровой жизни.

Бесплатное распространение различной информации, существование большого количества сторон со спросом на платформы скорее развивало политические и идеологические взгляды для анализа и развития собственного положения. Молодежь (вследствие возраста), не обладает таким развитием, переживает апатией и пассивностью, или становится подвергающейся действиям недобросовестных политиков.

Все это усложняет деятельность учителей на формировании личности гражданина в современной системе образования. В то же время есть обязательная потребность в формировании в молодежи гармоничной комбинации личных и общественных интересов, широких духовных потребностей, творческая ориентация, положительно влияющая на развитие гражданского общества.

Люди, имеющие такие гражданские качества как независимость мыслей и чувства любви к свободе, предприимчивостью, творческой деятельности и милосердию, необходимы для стран, начавшие гуманизацию и демократизацию общественной жизни, возрождение государственности, радикальных экономических реформ в условиях новых технологий. Становящаяся новая действительность требует человека с увеличивающимся чувством собственного достоинства, высоким уровнем гражданского и патриотического сознания. Переход от тоталитарного режима, авторитарная и бюрократическая система с ценностями массы доминирования к формированию гражданского, демократического, светского и правового общества принимает новое существенное видение гражданского сознания.

Изменения в образовании, направленные к его гуманизации на формировании гражданина, объединялись в современное общество и нацелились на его улучшение и требуют новое содержание, формы и методы гражданского и патриотического воспитания, соответствующего новым в социальном отношении - к педагогическим фактам.

Деятельность, направленная, в первую очередь, к регулированию морального поведения растущей личности, характерна для экспертов, работающих с подростками и молодым человеком. В данном отношении, с точки зрения аксиологии, формулировка вопроса о потребности сконцентрировать внимание к улучшению обучения будущего поколения к гражданскому и патриотическому воспитанию важна.

Последнее предполагает, что новое качество подготовки школы к новому типу педагогической деятельности, увеличения профессионального умения, поиска новых педагогических технологий, обеспечивающих эффективное формирование гражданина, способного активно участвовать в перестройке социально-экономической жизни таджикского общества. Однако сегодня выпускники школ и высших учебных заведений недостаточно подготовлены к решению данной задачи. Они плохо представляют цели, задачи, принципы, содержание, формы и методы работы над гражданским и патриотическим воспитанием и образованием подростков и молодёжи.

Вхождение Республики Таджикистан в третье тысячелетие связан с увеличением идей государственности, гражданского сознания, прав, свобод и интересов граждан и поиска способов усилить гражданское общества и конституционного государства. Важный фактор заявления в демократических и правовых норм и ценностей - образование в вопросах гражданского сознания, права и образования активного ответственного гражданина, который, конечно, является объектом деятельности учителей, общественных деятелей, наставников. В то же время нужно отметить, что набор информации о государственном, гражданском сознании, правах, свободах и интересах человека в их философском, идеологическом, стандартном, в социальном отношении - педагогических аспектов все еще недостаточно востребована системой образования, которую особенно ярко показывают в шаге все еще начального образования. Работа в данном направлении должна начаться с обучения учителя начальной школы для гражданского и патриотического воспитания младших учеников школы, которое, в свою очередь, принимает определение условий, обеспечивающих эффективность данного процесса.

В работах над данной перспективой больше внимания обращено на вопрос зависимость и методического обучения учащихся и учителей, работающих в школах, но существенные и технологические аспекты обучения будущего поколения для деятельности в новых условиях гражданского общества недостаточно покрыты.

Развитие проблемы обучения будущего поколения по гражданскому и патриотическому воспитанию обновляет внимание на междисциплинарном уровне, включая

поддержку на философском, психологическом, педагогическом знании; изучение главных аспектов проблемы в контексте аксиологии, культурной науки, теории и истории государства и закона. Важную роль в раскрытии вопроса играет стандарт обращения на правовые акты международных и национальных уровней - Всеобщая декларация прав человека, Конвенция по защите прав ребенка, конституция РТ, Закона РТ «Об Образовании», Национальная концепция образования РТ и т.д.

Поскольку процесс формирования гражданского сознания и чувства справедливости среди взрослых внедряет первые личные периоды развития, регулярности этого процесса требует специальное исследование.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Александров, В. Б. Общечеловеческие ценности: диалог культур //В.Б.Александров//Культура и ценности: Сб. научн. тр.- Тверь: ТГУ, 1992. - С. 17-26.
2. Аманбаева, Л. И. К постановке проблемы гражданского воспитания //Народное образование Якутии//Л. И. Аманбаева.- 1999. - № 3.
3. Гражданское образование в Таджикистане. - Душанбе, 2001. – 84 с.
4. Национальная концепция воспитания в Республике Таджикистан. –Душанбе, Министерство образования, 2006. -48 с.
5. Программа человек и общество. Для 8 – 11 классов общеобразовательных школ Таджикистана. Составители: Зиёев Т. Н., Музаффар М., Мирзоев С., Умаров Х. – Душанбе: Министерство образования, 1992. - 48 с.
6. Программа человек и общество. Для учащихся 10 и 11 классов. –Душанбе: «Матбуот», 2002. Составители: Зокиров Г., Зиёев Т. Н. – 14 с.
7. Сухомлинский, В. А. Асарҳои мунтахаби педагогӣ.(Сборник педагогических сочинений)/В. А. Сухомлинский.- Д.- М. 1982. - 168 с.
8. Сухомлинский, В. А. Сто советов учителю/В. А. Сухомлинский. - Киев: Рад. шк., 1984. – 254 с.
9. Сухомлинский, В. А. О воспитании/В. А. Сухомлинский.-М.: Политиздат. 1975.-272 с.
10. Ушинский, К. Д. Собр. соч.: ВПт.Т.8/ К. Д. Ушинский.- М.-Л.,1950 г.-420 с.

ОМУЌГОР ВА САЛОҲИЯТҲОИ КАСБИИ Ё

ИСОЕВ Қ. А. – докторант аз рӯйи ихтисоси (PhD) курси 2-юм ихтисоси (6D010300) *Паҷӯшиҳои руиди маорифи ба номи Абдураҳмони Ҷомӣ АТТ, Душанбе, к. Айни - 45, тел: + (992) 915 20 28 80.*

Муаллифи мақола ба шостагиву қобилияти фитри ва касбии омузгор тавачҷух намуда, таъкид мекунад, ки танҳо маҳорат, ҳунар ва кордонию истеъдоди азалии ӯ метавонанд, мучибӣ пешрафти шогирдон бошанд. Симои шахсии муаллим чи ба зоҳиру чи ба ботин ба сифати чараёни таълим асар намуда, майлу хоҳиши хонандагонро нисбат ба омузиш мусбат ё манфӣ мегардонад. Аз ин рӯ, муаллиф хусусиятҳои ҷисмӣ, зеҳнию илмӣ, касбӣ ва рафтории омузгорро ба эътибор гирифта, изҳори андеша мекунад ва дастур медиҳад.

Вожаҳои асосӣ: омузгор, дониш, адабиёт, маҳорат, ҷаҳонбинӣ, илм, омузиш, комёбӣ, кӯшиш, ҳулоса, эҷод.

ПРЕПОДАВАТЕЛЬ И ЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ

ИСОЕВ Қ. А. – докторант 2-го курса доктора (PhD) специальности (6D010300) *Института развития образования имени Абдурахмона Джоми АОТ, г. Душанбе, ул. Айни - 45, тел: + (992) 915 20 28 80*

Автор статьи интересуется философией и профессионализмом учителя и подчеркивает, что только его профессиональный талант, талант художника могут быть гарантом успехов учеников. Личность учителя создает позитивное и негативное отношение к учащемуся как процессу обучения. Поэтому автор рассматривает и анализирует физические, научные, профессиональные и поведенческие характеристики учителя.

Ключевые слова: учитель, знания, литература, глоссарий, наука, обучение, успех, усилие, заключение.

THE TEACHER AND HIS PROFESSIONAL COMPETENCIES

ISOEV K. A. – докторант 2-go course of the doctor (PhD) to professions (6D010300) of the Institute of the development of the forming the name Abdurahmana Dzhami TEA, Dushanbe, 45 Ayni Str., **mob.:** + (992) 915 20 28 80

The author of the article is interested in the philosophy and professionalism of the teacher and emphasizes that only his professional talent, the talent of the artist can be the guarantor of student success. The personality of the teacher creates a positive and negative attitude towards the student as a learning process. Therefore, the author examines and analyzes the physical, scientific, professional and behavioral characteristics of the teacher.

Keywords: teacher, knowledge, literature, glossary, science, learning, success, effort, conclusion.

Муаллим ва мураббӣ будан масъулияти бузургро тақозо мекунад. Таълиму тарбия танҳо бо донишдони методҳои дурусти он самараро дилхоҳ намедихад, балки шахсияти худ муаллим ва мураббӣ низ дар он нақши бузургро мебозад. Ӯ дар раванди таълиму тарбия нақши асосӣ дошта сабаби пешравӣ ва ҳам ноқомии хонандагон гардад.

Аз ин сабаб шахсияти муаллим бояд бо шоистваҳои хубҳои зарурӣ оростави пероста бошад. Донишмандон роҷеъ ба сифатҳои шахсии муаллим ва мураббӣ дар таълифоти худ бобҳои махсусро ихтисос додаанд. Хусайн Воизи Кошифӣ дар китоби «Футувватномаи Султони» барои устод соҳиб гаштан ба бист сифатро шарт ва зарурӣ медонад.

Муаллим ва мураббӣ аз нигоҳи шоистваҳои шахсӣ, иҷтимоӣ ва касбӣ бояд комилан омода бошад, то масъулияти ҷиддии худро ба таври арзанда иҷро намояд.

Шайхурраис Ибни Сино вобаста ба ин масъала чунин мегӯяд: “Тарбиякунандаи кӯдак бояд дорони сифоти зерин бошад: оқил, бодӣёнат, донандаи хуби масоили тарбияи нафс, донандаи хуби роҳҳои тарбияи кӯдакон, бовиқору ҷиддӣ, хушахлоку нармхӯ, зирак, ҷавонмард ва поксурату покгинат”.

Мутахассисони соҳа маҷмуъае аз хусусиятҳои касбии омӯзгориро зикр кардаанд, ки он барои ҳар муаллим ва мураббӣ зарури ва ҳатми шуморида мешавад.

Хусусиятҳои ҷисмӣ

Хусусияти ҷисмии омӯзгорро ба се ҷузъ метавон ҷудо кард:

1. Комилан солим бошад, то тавонад бо муваффақият вазифаи касбии худро ба анҷом расонад.

2. Аз айбҳои ҷашмирас ва ошкор, монанди ҷашми қач, лакнати забон ва ғайра, ори бошад. Зеро дар сурати ҷой доштани айбҳои зикргашта омӯзгор мавриди таҳқир ва масҳараи хонанда қарор мегирад. Саранҷрм дар пешаи омӯзгорӣ муваффақ намешавад.

3. Омӯзгор бояд ба сару либоси сурати худ диққати ҷиддӣ зоҳир намояд. Бо сурати муносиб ва сару либоси тозаву озода ба мактаб ҳозир шавад, зеро талабагон одатан омӯзгорро барои худ намунаи гуфтору рафтор дидан меҷӯянд.

Хусусиятҳои зеҳнӣ ва илмӣ

Бузургтарин ҳиссаи муваффақияти омӯзгор ба заковат, ҳозирҷавобӣ ва жафрғарии ӯ ба масоили омӯзишу парвариш вобаста аст. Муаллим бояд мулоҳизакор, нозукбин ва

барои муоширату бодонишу фазилат кардани хонандагон бисоти маънавии кофӣ дошта бошад.

Хусусиятҳои ақлӣ ва илмии муаллиму мураббӣ аз инҳо иборатанд:

1. Заковат. Омӯзгор дар тамоми мароҳили таълим бояд соҳиби заковати баланд бошад, то ин ки барои расонидани маълумот ба зехни шогирдон аз беҳтарин ва дастрастарин метод истифода намояд.

2. Омӯзгор бояд аз фанне, ки ба талабагон таълим медиҳад, огоҳии комил дошта бошад. Инчунин дар раванди таълим аз равишҳои тозае таълимӣ истифода намояд.

3. Омӯзгори муваффақ ва бохуш ҳолати равонӣ, ақлӣ, майлу рағбат ва истеъдоду қудрати шогирдони худро хуб донад. Бо ҳар кадоми онҳо муомилаву муоширати касбӣ карда тавонад. Зеро донишҷӯи хусусиятҳои фардӣ шогирдон омили пешрафти касбии омӯзгор доништа мешавад.

4. Омӯзгор бояд аз соҳаи Педагогикаи синну соли огоҳ бошад, то талабагонро вобаста ба синну сол ва мароҳили омӯзиш таълим диҳад. Ин амал дар сурате имконпазир мегардад, ки муаллим аз тамоми роҳу усули таълиму тарбия бохабар бошад. Дар баробари ин устод доим кӯшиш ба харҷ диҳад, то маълумоти худро дар робита ба фанне, ки дарс медиҳад, такмил бахшад.

Хусусиятҳои рафторӣ

Шубҳае нест, ки шахсияти омӯзгор ба ақлу равони талабагон таъсири ниҳоят бузург мерасонад. Зеро онҳо зери таъсири шакли зоҳирӣ, ҳаракат, ишора, гуфтор ва ахлоқи ӯ қарор мегиранд. Шояд беҳтарин сухан дар робита ба ин мавзӯ он ривояте аст, ки Қоҳиз аз каломи Уқба ибни Абӯсуфён ривоят кардааст. Уқба ибни Абӯсуфён ба мурабии писараш чунин гуфта аст: “Якумин ислоҳоте, ки ту нисбат ба фарзандони ман роҳандозӣ мекунӣ, бояд ислоҳи худат бошад. Аввал худро ислоҳ кун, зеро чашми онҳо танҳо аъмоли туро мебинад. Дар назари онҳо хубӣ ҳамон аст, ки ту онро хуб мепиндорӣ ва амали зишт он аст, ки ту онро кабеҳ донӣ”.

Омӯзгор барои касби ахлоқи нек масъул аст, зеро ӯ барои хонандагон намунаи ибрат шуморида мешавад. Шогирдон ба ӯ пайравӣ мекунанд. Аз нигоҳи равонӣ, фаъолтарин омили таъсиррасон барои шогирдон ин омӯзгор ба ҳисоб меравад. Аз тарафи дигар, касби омӯзгорӣ низ сифоти ҳамидаро тақозо мекунад, то устод дар амали худ муваффақ гардад.

Пас омӯзгор ба гуфтору рафтор ба таҳмин бояд чунин бошад:

1. Бояд ба андозаи кофӣ аз фанни ахлоқ, сиёсат, ҷомеашиносӣ ва иқтисод бохабар бошад. Чунки ӯ барои ҷомеа хидмат мекунад ва хонандагонро ҳамчун узви фаъол барои ҷомеа ба воя мерасонад. Барои омӯзгор бидуни огоҳӣ аз вазъи иқтисодӣ, ҳолати иҷтимоӣ, сиёсӣ ва арзишҳои ахлоқии ҷомеа адо намудани рисолати устодӣ имконнопазир аст. Ӯ бояд аз тамоми ин улум огоҳ бошад, то дар раванди таълиму тарбият онҳоро мавриди истифода қарор дода тавонад.

2. Омӯзгор бояд нисбат ба шогирдони худ мушфиқу меҳрубон ва дилсӯз бошад, то тавонад дили онҳоро ба даст орад.

Вале набояд устод аз ҳад беш нармхӯ бошад, зеро баъзан шояд талабагон аз ин рафтори ӯ сӯистифода намоянд. Шайх Саъдӣ фармудааст: “**Дурушттиву нармӣ ба ҳам дарбех аст!**”!

3. Устод доим аз ҳикмат бо зиракӣ ва ҷиддият бояд истифода барад. Дар чунин сурат хонандагон ба омӯзгор ниёз пайдо карда, ҳатман барои рафъи мушкилоти худ ба ӯ муроҷиат мекунанд. Ҷиддият ва самимияти устод дар қалби хонандагон эҳтиромро таҳким бахшида, фаъолияти омӯзишро самаранок мегардонад. Ба андешаи донишмандон иртиботи устоду шогирд бояд бародарона ва дӯстона бошад. Ба пешаи худ муҳаббат ва ихлоси комил дошта бошад.

Хусусиятҳои касбии омӯзгор

1. Эҳтироми одоб ва қонуниятҳои касби омӯзгорӣ.

2. Омӯзиши мавод вобаста ба одобу ахлоқи омӯзгорӣ.

3. Пайваста такмил додани маҳорати касбӣ.
4. Дилбастагӣ ба муҳити муассисаи таълимие, ки дар он фаъолият дорад:
  - Иштирок дар чашну маросимҳои давлатӣ ва миллӣ;
  - Равабита доимии касбӣ бо ҳамкорон дар муҳити кори муассисаи таълимӣ;
  - Расонидани кумаки касбӣ ба маъмурияти муассисаи таълимӣ;
  - Барои ҳалли мушкилоти хонандагон ҳамеша дар ҳолатҳои гуногун омода бошад;
  - Мушкилоти пешаи омӯзгориро таҳаммул карда тавонад;
  - Шахсияти пок дошта бошад;
  - Ба оянда хушбин бошад;
  - Соҳиби завқи баланди адабӣ ва ҳикмат бошад;
  - Бо ҳама кас ҳамкорӣ намояд ва аз пурсидан ор накунад;
  - Ба хонандагон дар ҳамагуна ҳолатҳои таълимӣ ангезаи омӯзиш дода тавонад;
  - Ҷӯянда ва навоару эҷодкор бошад;
  - Нармгуфтор ва ширинзабон бошад;
  - Поктинату поккрафтор бошад.

Агар сифоти мазкур аз ҷониби омӯзгору мураббӣ пазируфта ва фаро гирифта шаванд, дар он сурат метавон гуфт, ки тарбиятгар қодир аст, то афродро ботинан дар ғояти зебӣ ва ороштагӣ парвариш диҳад. Маҳз аз ҳамин дидгоҳ имрӯз ба муаллим, ба мураббӣ бояд баҳо дод, зеро поя ва сатҳи омодагии касбии омӯзгор омили муҳими пешрафти таҳсилот ва рушди тақомули салоҳиятҳои иҷтимоии хонандагон арзбӣ мегардад.

Қонеъ машав ба ҳар чӣ ёбӣ,
Аз хуб ба хубтар шитобӣ.
(Ҷомӣ)

АДАБИЁТ:

1. Баранов А. А. Компьютерная диагностика стрессоустойчивости и профессиональных качеств учителей на основе психолого – педагогических методик // Программированное обучение и компьютеризация в учебно – тренировочном процессе. Ижевск, 1996. 378-с.
2. Веденский В. Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога // Педагогика.- 2003.- №.- С.51- 55.
3. Давиденко Д. Н., Щедрин Ю. Н., Щеголев В. А. Здоровье и образ жизни студентов: Учебное пособие Под общ. ред. проф. Д. Н. Давиденко Санкт- Петербург, 2005. 332-с.
4. Заремба Г. Ф. Фрустрация в профессиональной деятельности учителя начальной школы и условия ее преодоления: Автореф. канд. дисс. М., 1982
5. Лутфуллоев М. Дастури фаъолияти омӯзгор. Душанбе - 2007. 200-с.
6. Хусайн Воизи Кошифӣ. Фуғуватномаи султони. Душанбе “Адиб” 1991. 319с.
7. Психология и педагогика: Учебное пособие. О. Б. Бетина // Педагогика – 2000. 278-с.

**ТЕХНОЛОГИЯИ ТАЪЛИМ
ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ
TEACHING TECHNOLOGY**

**МЕТОДИКАИ ТАДРИСИ АШЪОРИ ҒИНОӢ ВОБАСТА БА МУНОСИБАТИ
БОСАЛОҲИЯТ БА ТАЪЛИМ ДАР КУРСИ ТАЪРИХИ АДАБИЁТ**

ИСРОФИЛНИЁ Ш. Р. – доктори илми филология, профессор, мудири кафедраи методикаи таълими забон ва адабиёти ДДОТ ба номи С. Айни, г. Душанбе, проспект Рудаки - 121. **E-mail:** isrofilniyo@mail.ru, **тел.:** + (992) 90 090 96 96.

БОБОЕВА З. – ассистенти кафедраи назария ва методикаи таълими забони тоҷикии факултети педагогикаи ДДХ ба номи Б. Гафуров, ш. Хучанд, к. Мавлонбекова - 1. **E-mail:** zarnigor.boboeva@mail.bk.ru, **тел.:** + (992) 92 666 78 24.

Дар мақола муаллифон саъй намудаанд, то дар мисоли шеваи таълими як газалии Абдурахмони Ҷомӣ методикаи таҳлили каломи бадеъро вобаста ба муносибати босалоҳият ба таълим бо мисолҳо, ба забони сода пешкаши устодони адабиёт гардонанд. Муаллифон дар баробари нишон додани арзиши баланди маърифатӣ ва тарбиявии газал бо далелҳои илмӣ шеваи таълими онро вобаста ба муносибати босалоҳият ба таълим пешниҳод намудаанд. Ҳамчунин шеваи таълими ҳар байти газал бо назардошти синну соли хонандагон ва роҳҳои осони дастёбӣ ба мухтаво ва ғояи баланди газал таъйин шудааст.

Ба андешаи муаллифон, хонандамеҳварӣ чавҳари асосии муносибати босалоҳият ба таълим аст ва омӯзгор ҳангоми тадريس ҳар як газал бояд саъй намояд, ки хонандагон ба ҷаҳор унсури низоми босалоҳият ба таълим: **донад, азхуд кунад, тавонад ва дар амал табиқ кунад** даст ёбанд.

Вожаҳои асосӣ: методика, таълим, шаҳр, омӯзгор, анъана, салоҳият, хониши, амал, муассисаи таълимӣ.

**МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЛИРИЧЕСКОЙ ПОЭЗИИ В УСЛОВИЯХ
КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В КУРСЕ ИСТОРИИ ЛИТЕРАТУРЫ**

ИСРОФИЛНИЁ Ш. Р. – доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой методики преподавания языка и литературы Таджикского государственного университета имени С. Айни, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ-121. **E-mail:** isrofilniyo@mail.ru, **тел.:** + (992) 90 090 96 96

БОБОЕВА З. – ассистент кафедры теории и методики преподавания таджикского языка факультета педагогики Худжандского государственного университета имени Б. Гафурова, г. Худжанд, ул. Мавлонбекова – 1. **E-mail:** zarnigor.boboeva@mail.bk.ru, **тел.:** + (992) 92 666 78 24.

В статье речь идёт о методике преподавания газели с точки зрения компетентностного подхода в образовании. Авторы научно освещали наряду с высокими культурно-воспитательными ценностями газели, проблему изучения компетентностного подхода в литературе на примере комментария одной газели Абдурахмона Джами. Рассматривая роль учителя и возраст учеников при изучении каждой строки газели, освоения ее значения и идей.

С точки зрения авторов статьи в компетентностном подходе в образовании при изучении литературы заключается не в увеличении объема информированности учащегося, а в том, чтобы он самостоятельно решал проблемы в новой ситуации.

Ключевые слова: методика, преподавание, комментарий, учитель, традиция, компетентность, чтение, действие, образовательное учреждение.

TECHNIQUE TEACHING GIA'S CREATIVITY IN COMPETENCE EDUCATION

ISROFILNIYO S. R. – Doctor of Philology Sciences Professor, head of department of the method of teaching language and literature of Tajik State Pedagogical University after Sadriddin Ayni, Dushanbe, 121 Rudaki Ave. **E-mail:** isrofilniyo@mail.ru, **mob.:** + (992) 90 090 96 96

BOBOEVA Z. – post-graduate student of the theory and method of the teaching Tajik language faculty of pedagogical of the Tajik State of Khujand after B. Gafurov, Khudzhand, 1 Mavlonbekova Str., **E-mail:** zarnigor.boboeva@mail.bk.ru, **mob.:** + (992) 92 666 78 24.

In this article, the authors tried to present a new method of Zhomi's poems with examples and simple speech to literary teachers.

The authors suggest to teaching n with a high level of education and pastoral poems with scientific facts and teaching methods.

As well as the method of teaching of verse determined for readers with easy ways and core of verse.

By authors opinion the readers are the main factor of relation to teaching and during the teaching of the verses the teachers try to attract reader's opinion to for elements «know», «learn by heart», «can» and «come into affect».

Keywords: method, teaching, comment, teacher, tradition, competence reading, action, educational institution.

Дар «Барномаи таълими адабиёти тоҷик дар синфҳои У-Х1» ҳам дар курси хониши адабӣ (синфҳои 5-7) ва ҳам дар курси таърихи адабиёт (синфҳои 8-11) соатҳои муайяне барои таълими асарҳои ғиноӣ ҷудо шудааст. Муаллими адабиёт бояд аз шеваи таҳлили калом бадеъ огоҳ бошад, то тавонад шогирдонашро ба дарки сухани адиб хидоят намояд. Аз сӯйи дигар, соли чаҳорум аст, ки Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон шеваи таълими нисбатан нав – муносибати босалоҳият ба таълимро дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба роҳ мондааст. Омӯзгори адабиёт бояд шеваи шарҳу тафсири ашъори ғиноиро вобаста ба талаботи муносибати босалоҳият тавъам ба роҳ монад, то шогирдон дар омӯзиши ҳар як мавзӯ ба салоҳиятҳои мушаххас даст ёбанд. Дар ин навишта мо саъй намудем, то шеваи тадриси ашъори ғиноиро дар мисоли шарҳу таҳлили як ғазали Абдурахмонӣ Ҷомӣ, ки дар барномаи синфи 9 омадааст, вобаста ба муносибати босалоҳият ба таълим дар курси таърихи адабиёт бо забони сода пешкаши устодони адабиёт гардонем.

Бояд зикр кард, ки дар низоми таълими суннатӣ омӯзгор ҳукуқи тағйир додани мавзӯҳои барномаро надорад, аммо муносибати босалоҳият дар таълим имконият медиҳад, ки муаллим тибқи талаботи шеваи таълим бо салоҳидиди худ баъзе мавзӯҳои барномаро тағйир диҳад. Гарчанде муносибати босалоҳият ба таълим аз таълими суннатӣ тибқи нишондиҳандаҳои мухталифи раванди таълиму тарбия фарқи ҷиддӣ дорад, аммо ин на ба он маъност, ки омӯзгор бояд аз суннатҳои таълими анъанавӣ ба кулӣ даст кашад. Алалхусус дар таълими шеър, ки дар таърихи мактабу маорифи мо собиқаи куҳан дорад. Омӯзгор бояд дар баробари истифодаи шеваҳои дархури замони таълими анъанавӣ (алалхусус методикаи шарҳу тафсири калом мавзун) дарсро тибқи талаботи муносибати босалоҳият ба таълим ба роҳ монад. Ин ду шеваи таълим ба ҳеч ваҷҳ яке дигареро ба кулӣ инкор намекунад, балки истифодаи тавъам ва самараноки онҳо натиҷаи дилхоҳ медиҳад.

Аз он сабаб ки ин дарс барои синфи 9 аст, зарурате ба шарҳи мушаххасоти «ашъори ғиноӣ» наменонад, зеро хонандагон дар синфҳои қаблӣ ҷинсҳои адабиро омӯхтаанду медонанд, ки «ашъори ғиноӣ» аз осори ҳамосиву драмавӣ ҷӣ фарқ дорад, аммо бори дигар таъкиди нуқтаҳои асосии ҷинси ғиноӣ (лирикӣ) аз аҳаммият ҳолӣ нест. Бино ба гуфти методистон, хангоми таҳлили асари бадеъ дар қадами аввал омӯзгор бояд диққат диҳад, то матни шеър дуруст қироат шавад, зеро барои шиноختи шеър ва дарёфти маънии мақсуди шоир нахуст бояд онро дуруст қироат кард. Қироати сахҳи

матни асари бадеӣ ба дарёфти дурусти мақсаду мароми адиб мусоидат мекунад (4, 146). Омӯзгор бояд нахуст худ матни шеърро қироат кунад ва хонандагон бодикқат гӯш диҳанд. Муносибати босалоҳият ба таълим тақозо дорад, ки хонандагон бештар ғаъл бошанд, яъне, хонандамехварӣ ҷавҳари асосии талаботи босалоҳият ба таълим аст. Аз ин рӯ, муаллим бояд қироати матни шеърро аз хонандагон низ талаб намояд. Ғазал бояд аввал пурра қироат гардад ва баъд аз дарёфти вазну қофия ва радифу ҳарфи раӣ тибқи талаботи методикаи суннатӣ байт ба байт шарҳу тафсир гардад.

Мушаххас намудани вазни шеър ва дарёфтани калимоти қофияву радиф ва ҳарфи раӣ низ дар дарки маънӣ ва таъйини ҳунари шоир нақши калидӣ доранд. Мо бар он андешаем, ки барои хонандаи мактаби миёна донишони ҳичоҳи арӯӣ, қофияву радиф ва дарёфтани ҳарфи раӣ қофист. Баррасии ҳелҳои қофия, таъйини вазни шеър ва дигар масоили қавонини шеър барои донишҷӯени риштаи суҳаншиносӣ ва муҳаққини ин соҳа тавсия мешавад. Аммо аз он сабаб, ки мурағатҳои барномаи таълими адабиёти тоҷик донишони вазни шеърро ҳатто барои синфи 5 зарур доништаанд (ки он ғайриимкон аст), омӯзгор ногузир бояд талаботи барномаро иҷро кунад. Барои осон шудани кор мо вазни ғазалро низ муайян мекунем. Тибқи талаботи методикаи таълими каломии мавзун вазни шеърро пеш аз тафсири байти матлаъ муайян мекунам:

Дило, зи қайди ҳарифони беҳирад бигрез,
Ту мурғи зиракӣ, аз доми деу дад бигрез. (1, 533)

Вазни ғазал мучтаси мусаммани маҳбуни аслам буда, калимоти қофия «беҳирад, дад, бад, ҷад, ҳасад, адад, рад, х(в)ад» ва вожаи «бигрез», ки баъд аз калимоти қофия айнан тақрор шуда меояд, радиф мебошад. Ҳангоми таҳлили ғазал вобаста ба муносибати босалоҳият ба таълим хонандагон бояд бештар ғаъл бошанд. Омӯзгор бояд саъӣ намояд, то хонандагон ба ҷаҳор унсурҳои асосии муносибат босалоҳият ба таълим: **донад, тавонад, азхуд кунад ва дар амал тадбиқ намояд** даст ёбанд. Масалан, дар мавриди шиноҳти калимоти қофия ва радиф ҳеч зарурат надорад, ки омӯзгор таърифи мураккаби қофияву радиф ва анвои онҳо, ки дар китобҳои назарияи адабиёт дарҷ шуда ва муаллифони китоби дарсӣ онҳоро айнан овардаанд, аз ёд намудани онро аз хонандагон талаб намояд. Тақозои муносибати босалоҳият дар мавриди мақсади таълим он аст, ки диққати хонандаро ба ҷаҳатҳои амалии муҳтавои таълим (мавзӯ) рағона созад ва ғаълияти муваффақонаи онро дар ҳаёт таъмин кунад. Яъне, хонанда **донад**, ки калимоти ҳамоҳанги охири мисраъ ва байтҳоро қофия ва калимоту ибороте, ки баъди аз қофия айнан тақрор мешаванд, радиф меноманд; хонанда бояд калимоти ҳамоҳанги охири мисраъу байтҳоро муайян карда **тавонад**; хонанда бояд унсурҳои асосии қофияву радиф, ки ўро дар шиноҳти калимоти қофия ва радиф ҳидоят мекунад, **азхуд кунад** ва шартӣ асосии талаботи босалоҳият ба таълим дар мавриди қофияву радиф он аст, ки дилхоҳ шеъре, ки ба хонанда пешниҳод мешавад, калимоти қофияву радифи онро ташхис дода тавонад. Ба таъбири дигар, хонанда дониши дар мавриди қофияву радиф андӯхташро **дар амал тадбиқ намояд**.

Талаботи дувум дар шеваи таълим ва шарҳу тафсири каломии мавзун шиноҳти калимоти душвори байт ва дарёфти маънии онҳост. Калимаҳои «қайд», «ҳарифон», «дад» ва ибораҳои «мурғи зирак»-у «доми деу дад» барои хонандагон метавонад нофаҳмо бошанд. Ҳангоми шарҳи калимоти нофаҳмо илова бар китоби дарсӣ хонандагон бо роҳнамоии омӯзгор бояд аз фарҳангу луғатҳо низ истифода баранд. Дар таълими анъанавӣ маводи асосии таълим китоби дарсӣ шиноҳта мешавад, ки мутаассифона, дар он на ҳама калимаҳо ва алалҳусус таъбироти шоирона шарҳу тафсир шудаанд. Дар таълими босалоҳият илова ба китоби дарсӣ маъхазҳои муҳталиф, аз қабилӣ луғату фарҳангҳо, донишномаҳо, асарҳои бадеӣ, рӯзномаву маҷаллот ва амсоли инҳо ба ҳайси маводи таълим мавриди истифода қарор мегиранд. Омӯзгор бо иштироки ғаъли хонандагон бо истифода аз сарчашмаҳо маънии луғавӣ ва киноявию маҷозии калимаву таъбироти шоиронаро муайян мекунад; «Қайд» - банд ё ресмоне, ки ба пой мебаранд, занҷир.

«Ҳарифон» -ҳамнишинон, ҳамсуҳбатон. «Дад» - ҳайвони дарандаи ваҳшӣ. «Мурғи зирак» - парандаи доно, ки ба доми сайёд намеафтад. Шоир дили худро ба парандаи зираку доно ва ҳамнишинони бадро ба деу ҳайвони даранда монанд кардааст. «Қайди ҳарифони беҳирад»- шоир бар он андеша аст, ки касе, ки ҳамсуҳбат ва ҳамнишини одамони бедонишу хирад аст, охир ба банди онҳо меафтад ва ҳамнишинӣ бо чуни н одамон монанди афтодан ба доми деу ҳайвони ваҳшии даранда аст.

Талаботи севуми таҳлили шеър муайян кардани корбурди санъатҳои бадеӣ, тасвироти шоирона ё худ сувари ҳаёл дар байт аст. Шеваи таълими санъатҳои бадеӣ вобаста ба муносибати босалоҳият ба таълим мавзӯи баҳси дигар аст. Аз он сабаб, ки қисмати бештари санъатҳои бадеӣ, монанди ташбеҳ, маҷоз, киноя, истиора, таҷнис, таҷоҳули ориф, тазод, талмеҳ, лутф, ташхис, тазмину назира ва суолу ҷавоб тибқи барнома дар синфҳои 7 - 8 таълим дода мешаванд, методикаи таълими босалоҳияти он бояд бо назардошти синну соли хонандагон ин синфҳо ба роҳ монда шавад. Муҳимтарин санъате, ки дар байти матлаъ ба кор рафтааст, санъати ташбеҳ аст. Ташбеҳшавандаҳо «дил» ва «қайди ҳарифони беҳирад» дар мисраи аввал ва ташбеҳкунандаҳо «мурғи зирак» ва «доми деу дад» дар мисраи дувум омадаанд.

Талаби дигари методикаи таҳлили шеър донишани ҷаҳонбинии шоир аст. Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ аз шоирони ориф ва яке аз пешвоёни тариқати нақшбандия аст, ки таълимоти ин тариқати ирфонӣ дар ашъори шоир инъикос ёфтааст. Омӯзгор бояд ин нуктаро дар назар дошта бошад ва унсурҳои асосии ин равияи ирфониро ба хонандагон фаҳмонад.

Тавъам бо иҷрои дастури методикаи шарҳу тафсири шеър ва талоботи муносибати босалоҳият ба таълим омӯзгор ҳамроҳ бо хонандагон бояд маънии байтро фаҳмида, мақсуди шоирро дарёбанд. Байтро метавон чунин маънӣ кард: Абдурахмони Ҷомӣ ба сифати як шоири орифи вораства ва хирадманди ботаҷриба ба ҷавонон маслиҳат медиҳад: «Эй азизи дили ман, аз суҳбат ва ҳамнишинӣ бо касони бе илму дониш дурӣ ҷӯй, зеро ҳамнишинӣ бо одомони беҳирад монанди доми деу ҳайвоноти даранда аст, ки пойи туро ба ресмон мебандад. Ту ки монанди парандаи зирак доно ҳастӣ, то тавонӣ, аз доми девону ҳайвоноти ваҳшӣ бигурез!».

Байти дувум:

Қабули суҳбати некон агар най, боре
Яке бикӯшу зи ҳамсуҳбатони бад бигрез.

Ҳама калимоти байти дувум барои хонандагон ошноӣ ва ниёз ба шарҳу тафсир надоранд. Формулаи асосии натиҷаи таълим дар низоми таълими суннатӣ «чиро доништан»-и хонанда аст. Хонанда маънии ҳама калимоти байти болоро медонад. Аммо дар муносибати босалоҳият формулаи асосии натиҷаи таълим «кадом амалро иҷро карда тавоништан»-и хонанда мебошад. Яъне, хонанда бояд аз байти боло, ки маънии ҳама калимаҳоро медонад, маънӣ баровардан тавонад. Мувофиқи талаботи муносибати босалоҳият омӯзгор бояд нахуст шарҳи байтро аз хонандагон тақозо намояд. Табодули андешаҳо натиҷаи дилхоҳ ба даст оварда метавонад. Ҷавоби хонандагон, ки тибқи талаботи таълими босалоҳият онҳоро ба андешидан вомедорад, ба тақвияти фикри ҳамдигар мусоидат менамояд. Омӯзгор баъд аз шунидану баррасии ҷавоби хонандагон ҳамроҳ бо эшон метавонад аз байти дувум чунин маънӣ бароварад: Шоир бо хитоб ба ҷавонони камтаҷриба мегӯяд: «Эй писар, агар ту лоиқи суҳбати одамони нек нестӣ, лоақал, кӯшиш кун, ки ҳамнишину ҳамсуҳбати ашхоси бад набошӣ ва то тавонӣ, аз ин гуна ашхос дур бош!»

Байти севум:

Бас аст з-абчади ишқ, эй писар, туро ин ҳарф,
Ки зикри аб макун, аз гуфтутӯи ҷад бигрез.

Дар байти боло ибораи «абчади ишқ» ва калимаҳои «аб» ва «ҷад» барои хонандагон нофаҳмост ва муаллим бо иштироки хонандагон бояд маънии онҳоро шарҳ

диҳад. Хонандагон бояд аз шеваи кор бо луғату фарҳангҳо огоҳ бошанд, то калимаи мавриди назарро ба осонӣ аз фарҳанг ё луғат пайдо кунанд, ки аз талаботи асосии муносибати босалоҳият ба таълим аст. «Абҷад» - номи ҳашт калимаи сохтаи арабӣ аст, ки дар онҳо ҳама 28 ҳарфи алифбои арабӣ ба тартиби ададӣ дохил шудаанд. Бояд зикр кард, ки дар мактабҳои қадим талабагон баъд аз саводи ибтидоӣ баровардан таълими асосиро аз «абҷадхонӣ» оғоз мекарданд. Абҷадхон ба маънии оғозкунанда, тозақор, бетачриба аст ва муроди шоир аз «абҷади ишқ» - оғози ишқ, ибтидоӣ ишқ, зинаи аввали тариқати ишқ аст. «Аб» ба маънии падар ва «ҷад» ба маънии бобо аст.

Пас аз шарҳи калимоту таъбироти шоирона ва дарёфти санъатҳои бадеӣ ва иҷрои методикаи шарҳу тафсири шеър, ки дар ибтидо зикр кардем, омӯзгор бо иштироки хонандагон аз байти мавриди назар натиҷагирӣ мекунад. Байти севумро метавон чунин маънӣ кард: «Эй писар, ки ба водии муҳаббат тоза қадам ниҳодаӣ ва дар ин чода бетачриба ҳастӣ, бидон, ки дар тариқати ишқ зикри падару гуфтугӯӣ бобо суд надорад, яъне начибзодагиат дар ин чо ба кор намеояд, тафоҳури бефоида аз падару боборо фаромӯш куну аз он дурӣ ҷӯӣ, бояд бо мароми дили пок ба роҳ ишқ қадам ниҳӣ».

Байти чаҳорум:

Гурехтан зи ҳасад то ба кай зи аҳли сафо?
Агар сафои диле дорӣ, аз ҳасад бигрез.

Таъбироти шоиронаи «аҳли сафо» ва «сафои дил» ниёз ба шарҳ доранд. Бояд зикр кард, ки шарҳи чунин таъбироти шоирона дар фарҳангу луғатҳои маъмулӣ вучуд надорад. Фарҳангҳои махсусе, монанди «Фарҳанги киноёт», «Фарҳанги шеърӣ» ва «Фарҳанги мухтасари адабиёт» ҳастанд, ки дар онҳо киноёту таъбироти шоирона шарҳу маънӣ шудаанд. Омӯзгор бояд доир ба ин фарҳангҳо маълумот дошта бошад ва шеваи корбурди ин фарҳангҳоро ба хонандагон ёд диҳад. «Аҳли сафо» - онҳо, ки дили софу беолоиш доранд, мурод орифон, ошиқон. «Сафои дил» доштан ба маънии дили софу беолоиш ва холӣ аз ҳирсу ҳавас доштан аст. Аз байти боло чунин маънӣ мебарояд: шоири ориф ба ҷавони бетачриба мегӯяд: «Чаро ба аҳли сафо - одамони покгинат ҳасад мебарою аз онҳо худатро дур мегирӣ. Агар хоҳӣ, ки ба мурод бирасӣ, бухлу ҳасадро аз худ дур куну ҳамнишину ҳамдами пирони рӯзгордида ва равшанзамир бош!»

Ҳамин тариқ байтҳои боқимондаи ғазалро низ ба тарзу шеваи дар боло зикршуда метавон шарҳу тафсир карду бо иштироки фаъоли хонандагон аз онҳо натиҷагирӣ намуд.

Байти панҷум:

Мадех ба роҳати фонӣ ҳаёти боқиро,
Ба меҳнати ду-се рӯз аз ғами абад бигрез.

Маънии байт: Шоир бо хитоб ба ҷавонон мегӯяд: «Зиндагиро ғанимат дону коре кун, ки номи некат боқӣ монад, айшу ишрати дурӯза гузарон аст, меҳнат кун, то аз ғаму ранҷи абадӣ халос ёбӣ».

Байти шашум:

Чу нест хосияте дар қабулу радди касон,
На бар қабул кун иқболу не зи рад бигрез.

Маънии байт: Шоири бузург ҷавононро чунин насиҳат мекунад: «Таърифу тавсиф ва бадгӯӣ касон суде надорад, ту на аз таърифи дӯстон хурсанд бошу на аз бадгӯӣ душманон ғамгин, аз пайи кори нек худ бош».

Байти ҳафтум:

Ҳамирмоҷи ҳар неку бад туй, Ҷомӣ,
Халосӣ аз ҳама мебоҷадат, зи худ бигрез.

Дар байти мактаъ калимаи «ҳамирмоҷ»-ро бояд шарҳ дод, ки калиди маънии байт дар он нухуфта аст. «Ҳамирмоҷ» ба маънии ҳамири туруш, ки онро бо орду обу намак омехта ҳамир тайёр мекунанд, аммо ин чо ба маънии маҷозии асос, асл, сиришт, моҳият

омадааст. Шоири бузург тибқи талаботи жанри ғазал, ки аслан тахаллус дар байти мактаъ зикр мешавад, ба худ мегӯяд: «Сарчашма ва асоси ҳар ҳодисаи баду нек ба худи кас вобаста аст. Эй Ҷомӣ, агар хоҳӣ, ки аз бадихо амон ёбӣ, аввал худ аз бадихою хислатҳои ношоиста даст бикаш».

Пас аз шарҳу тафсири ғазал хонандагон бояд аз муҳтавои умумии ғазал натиҷагирӣ кунанд. Дар низоми суннати таълим фаъолияти маърифатии хонанда аз он иборат аст, ки дониши пешниҳодшударо аз худ кунад ва маълумоти ироашударо нақл карда тавонад. Аммо дар муносибати босалоҳият ба таълим фаъолияти маърифатии хонанда танҳо бо аз худ намудану бозгӯӣ кардани донишу маълумоти пешниҳодшуда маҳдуд намешавад. Хонанда бояд ахбору маълумоти ироашударо таҳқиқу баррасӣ кунад, дар ҳалли мавзӯю масъалаҳо фикру андешаи худро дошта бошад ва муҳимтар аз ҳама, аз таҳлилу таҳқиқи мавзӯ натиҷагирӣ кунад ва ин натиҷаҳоро дар амал тадбиқ намояд.

Мо ба тариқи намуна аз ғазали матраҳшуда натиҷагирӣ мекунем. Хонандагон метавонанд аз ҳар ғазали мавриди таҳлил қароргирифта натиҷагирӣ кунанду бардошт ва андешаи худро дошта бошанд:

- Инсон бояд аз ҳамнишинӣ бо ашхоси бад ва бедонишу хирад дурӣ ҷӯяд;
- Агар худро лоиқи суҳбати мардони хирадманд намедонӣ, лоақал аз ҳамнишинӣ бо одамони бадкор дурӣ кун;
- Фаҳр бо падару бобо ва ифтихор аз начибзодагӣ кардан дар ойини ҷавонмардон қабул нест;
- Мабодо, ки аз бухлу ҳасад аз суҳбати мардони равшанзамир дурӣ ҷӯӣ, агар дили поку нияти холис дорӣ, бухлу ҳасадро аз дил берун кун;
- Инсони бохирад набояд ба айшу ишрати дурӯза хушнуд бошад, меҳнат кун, то аз ғамаи абадӣ халосӣ ёбию номатро ба некӣ баранд;
- Аз таърифу тавсифи дӯстону бадгӯиҳои душманон ҳеч суде нест, набояд аз таъриф шод шуду аз танқид ғамгин гашт;
- Асли ҳама ҳаводиси неку бад ба худи одам вобаста аст, агар меҳоҳӣ аз бадихо дар амон бошӣ, худро аз хислатҳои разила дур дор.

Бино ба қавли мутахассисон, «салоҳият таълим дода намешавад, он дар натиҷаи азхудкунии дониш ва татбиқи амалии он ташаккул меёбад» (5, 32). Аз ин рӯ, фаъолияти омӯзгор дар раванди таълим нақши калидӣ дорад, ӯ бояд раҳнамову ёрирасони хонандагон дар таҳлилу баррасии масъалаҳо, мароҳили ташаккули малакаву маҳорат ва мушоҳидагару ташхискунандаи дараҷаи азхудкуниву донишу хиради онҳо бошад, то талабагон ба салоҳиятҳои таъйиншуда даст ёбад.

Дар лаҳзаи мустақкамкунии дониш, ки яке аз талаботи дарс дар низоми анъанавӣ асту суолҳо аксар вақт одиву муқаррариянд, аз нигоҳи муносибати босалоҳият ба таълим қорагар нестанд. Суолҳои лаҳзаи мустақкамкунии дониш ҳатман бояд проблемавӣ бошанд, то хонандагонро ба андеша кардан водорад.

АДАБИЁТ:

1. Абдурахмони Ҷомӣ. Осор: чилди яқум. Ба чопхозиркунанда А. Афсаҳзод. Душанбе: Адиб, 1986.-560 саҳ.
2. Аҳмадов М. Таълими адабиёти тоҷик (қисми 1), Хучанд: Ношир 2012.-324 саҳ.
3. Барномаи таълими адабиёти тоҷик дар синфҳои У-1Х. Мухаррирони масъул Х. Шарифов ва У. Тоиров, Душанбе, 2007.-72 саҳ.
4. Исрофилниё Ш.Р., Султонмамадова М. Методикаи таълим ва шеваи шарҳу тафсири каломии мавзун.// Паёми ДМТ, 2016, №-43, (203) с.,146-150.
5. Муносибати босалоҳият ба таълим. Мураттибон: Ғ.Бобизода, Д. Имомназаров, Ш.Исрофилниё, А.Байзоев. Душанбе: Ирфон, 2018.-72 саҳ.

МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ – АСОСИ ТАШКИЛИ КОРИ МУСТАҚИЛОНАИ ДОНИШҚҶЁН

ҚАҶУМОВА Ҳ. Т. – нозади илмҳои педагогӣ, мудири шуъбаи муассисаҳои таҳсилоти олиӣ касбӣ ва баъдидипломии Пажӯҳишигоҳи рушди маорифи ба номи Абдурахмони Ҷомӣ, Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. ш. Душанбе, хиёбони Айни - 45
E-mail: prmatt@mail.ru., **тел.:** +(992) 90 440 66 90

Дар мақолаи мазкур муносибати босалоҳият ҳамчун асоси ташкили кори мустақилонаи донишқӯён шуморида шуда, зимни масъалаи мазкур фикру ақидаҳои педагогони шинохта ифода ёфтааст. Дар ин раванд мафҳуми салоҳиятҳои калидӣ, салоҳиятҳои иҷтимоӣ, салоҳиятҳои иртиботӣ, салоҳиятҳои иҷтимоӣ – иттилоотӣ, салоҳияти когнитивӣ, салоҳияти махсус, салоҳиятноки ё салоҳият доштан, салоҳиятҳои арзишӣ-маънавӣ, салоҳияти умумифарҳангӣ, салоҳияти омӯзишӣ – маърифатӣ, салоҳияти иттилоотӣ, салоҳиятнокии робитагӣ, салоҳияти иҷтимоӣ-корӣ, салоҳияти худтакмилдиҳӣ, салоҳиятнокии касбӣ, омодагӣҳои илмӣ – назариявӣ ва омодагии амалӣ дар раванди кори мустақилонаи донишқӯ тибқи роҳбарии омӯзгор возеҳу равшан кушода дода шудааст.

Вожаҳои асосӣ: Концепсияи навсозӣ, салоҳиятҳои калидӣ, салоҳиятҳои иҷтимоӣ, салоҳиятҳои иртиботӣ, салоҳияти когнитивӣ, салоҳияти омӯзишӣ – маърифатӣ, салоҳияти худтакмилдиҳӣ.

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД – ОСНОВА ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ

ҚАҶУМОВА Ҳ. Т. – кандидат педагогических наук, начальник отдела высшего профессионального образования и последипломного образования Института развития образования имени А.Джами АОТ, г. Душанбе, улица Айни - 45, **E-mail:** prmatt@mail.ru. **тел.:** +(992) 90 440 66 90

В данной статье рассматривается компетентностный подход как основа организации самостоятельной работы студентов. Посредством данной проблемы отражены мнения русских педагогов. В этом процессе четко и ясно раскрыты понятия ключевые компетенции, социальные компетенции, коммуникативные компетенции, когнитивная компетенция, специальная компетенция, компетентность или быть компетентным, ценностно-нравственные компетенции, общекультурные компетенции, учебно-познавательные компетенции, информационные компетенции, социально-трудовые компетенции, компетенция личностной самостоятельной работы студентов под руководством преподавателя.

Ключевые слова: концепция, ключевые компетенции, социальные компетенции, коммуникативные компетенции, когнитивные компетенции, учебно-познавательные компетенции, компетенции личностного самосовершенствования.

COMPETENCE-BASED APPROACH TO THE ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF STUDENTS

KAYUMOVA H. T. - candidate of pedagogical sciences, head of the department of higher professional education and postgraduate education of the Institute of Education Development named after A. Jami AOT, Dushanbe, 45 Ayni Str., **E-mail:** prmatt@mail.ru. **mob.:** +(992) 90 440 66 90

This article considers the competence approach as the basis for the organization of students' independent work. Through this problem the opinions of Russian teachers are reflected. In this process, the concepts of key competence, social competence, communication competence, cognitive competence, special competence, competence or to be

competent, value-moral competence, general cultural competence, educational and cognitive competences, information competence, social and labor competence, students' individual self-work under the guidance of the teacher disclosed clearly .

Keywords: *concept, key competences, social competences, communicative competences, cognitive competences, educational and cognitive competencies, competencies of personal self-improvement.*

Навсозии таҳсилоти муосир аз мавқеи равишҳои гуманитарӣ ва ҷанбаҳои касбии педагог-психологҳо диди нав мебоҳад. Дар даҳсолаҳои охир даъватҳои баррасии натиҷаҳои омӯзишҳо дар муассисаҳои таҳсилоти олиӣ касбӣ оид ба истилоҳоти салоҳият, салоҳиятнокии бо қотеъият садо медиҳанд, назару рӯйкардҳои инсонӣ ниёз ба нигоҳи ҷадида ба вижаҳои касбии педагогҳо-равоншиносон дорад.

Дар Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 бори аввал дар сатҳи санади давлатӣ пешниҳод гардид, ки барои арзёбии сифати муҳтавои омӯзиш салоҳиятҳои муосири калидӣ чун “системаи умумӣ ё универсалии донишҳо, малакаҳо, ҳамчунин таҷрибаи фаъолиятҳои мустақил ва масъулияти шахсии донишомӯзон” истифода шавад. Маҳз онҳо мутобиқшавии муваффақонаи хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олиро ба шароити иҷтимоӣ ва иқтисодии зудтағйирёбандаи олам таъмин менамоянд.

Дар гузориши ЮНЕСКО гуфта мешавад, ки барои соҳибкорону корхонадорон на ихтисос, ки аз нуқтаи назари онҳо бисёр вақт бо малакаи татбиқи ин ё он амалиёти моддӣ муттаҳид карда мешавад, балки салоҳиятнокии муҳим аст, ки мисли омехтаи донишу малака хосси ҳар фард мебошад. Маҳз мавриди ба шакл даровардан ё ташаккули салоҳиятҳои касбии мутахассиси оянда фаъолиии онро имрӯз ба сифати маълумоти касбие алоқаманд медонанд, ки хатмкунандаро дар бозори кор рақобатпазир мегардонад. [1]

Муҳаққиқони аврупоӣ И. А. Зимняя, В. А. Калней, В. Ландшеер, Дж. Равен, А. И. Субетто, А. П. Тряпитсина, С. Е. Шишов, М. А. Чошанов, А. В. Хуторской ва дигарон ба он бештар таваҷҷуҳ кардаанд, ки бе салоҳиятҳои калидӣ фаъолияти мутахассиси замони муосир дар соҳаҳои зехнӣ, ҷамъиятӣ-сиёсӣ, муҳобиротӣ, иттилоотӣ ва ғайра имконпазир нест. С. Е. Шишов бо ифшои мафҳуми “салоҳият” маводи симпозиуми “Салоҳиятҳои калидӣ дар Аврупо”-ро, ки соли 1996 дар Берн баргузор шудааст, қобили қабул доништа, онро чун қобилияти тавонмандии умумии мутахассис медонад, ки дар фаъолиятҳои касбӣ дониш, малака, ҳамчунин роҳҳои хулосабарории амалҳои иҷрошударо ба кор мебарад.

И. А. Зимняя салоҳиятро ин гуна таъриф мекунад: “Салоҳият – ин баъзе қобилиятҳои дохилӣ ва психологӣ навпайдо (дониш, тасаввур, барномаҳои амал, системаи арзишҳо ва муносибатҳо) мебошад, ки дар салоҳиятҳои инсонӣ ба унвони воқеияти фаъол нишон дода мешавад”. [2]

А.В.Хуторский ба фаҳмиши “салоҳият” боз маҷмӯи сифатҳои шахсии ба ҳам алоқамандро (дониш, малака, усули фаъолият), ки дар иртибот ба доираҳои муайяни ашӯ ва равандҳо доранд ва барои фаъолиятҳои сифатнок ва пурмаҳсул заруранд, ҳамроҳ мекунад.

А. И. Субетто қайд мекунад, ки салоҳият “ба унвони як шакли дар низомии омӯзишҳои касбии олие, ки барои силсилаи омӯзишҳо дар доираи низомии омӯзиши касбӣ аст, ки дар доираи низомии омӯзишӣ шакл мегирад. [3]

Ҳамин тариқ бо назардошти гуфтаҳои боло салоҳиятро метавон чун имконияти барқарорсозии алоқа миёни дониш ва ҳолат ва ё ба маънои боз ҳам васеътар - қобилияти пайдо кардани дониш ва амали муносиб барои ҳалли мушкилот баррасӣ кард, ки ин дар роҳандозии корҳои мустақилонаи донишомӯзон аҳамияти махсус хоҳад дошт.

Мафҳуми “*салоҳиятҳои калидӣ*” дар аввали солҳои 1990 аз ҷониби Созмони байналмилалӣ қор ба талаботи касбии мутахассисон дар системаи омӯзишҳои баъдидипломӣ дохил карда шуд, аллакай дар миёнаи солҳои 1990 ин фаҳмиш тибқи талабот омодагии мутахассисони муассисаҳои таҳсилоти олиӣ касбиро муайян мекунад. Зери мафҳуми салоҳиятҳои калидӣ, бино ба ақидаи С. Е. Шишов, донишҳои байнифарҳангӣ ва байнисоҳавӣ, маҳорат, қобилияти зарурӣ барои мутобиқшавӣ ва фаъолияти пурсамарро метавон дарк кард.

Э. Ф. Зеер, дар бораи “салоҳиятҳои калидӣ” сухан ронда, ин гуна таъриф мекунад: ин дониш ва маҳорати қоидавӣ (дониш дар амал) аст, ҳамчунин қобилияте, ки барои фаъолиятҳои муваффақона дар ҳолатҳои мушаххас зарур мебошад.

Дар умум маҷмӯи салоҳиятҳои калидӣ барои омӯзиш дар шакли рӯйхати салоҳиятҳо пешниҳод мешавад, ки натиҷаи баррасии ин масъала дар семинарҳои Шӯрои Аврупо дар доираи лоиҳаи “Маълумоти миёна дар Аврупо” буд.

Муҳаққикон (В. А. Калней, С. Е. Шишов, Э. Ф. Зеер), ин ҳамаро ҷамъбаст намуда, қайд мекунанд, ки дар системаи маорифи замону шароити муосир бо назардошти вазъи иҷтимоиву иқтисодӣ салоҳиятҳои зерин заруртаранд:

Салоҳиятҳои иҷтимоӣ – қобилияти бар дӯш гирифтани масъулият, бо ҳам таҳия намудани қарорҳо ва ширкат дар татбиқи он, таҳаммулпазирӣ ба фарҳангҳои қавмӣ ва динҳои гуногун, нишон додани алоқамандии манфиатҳои шахсӣ ба талаботи корхонаҳо ва ҷомеа;

Салоҳиятҳои иртиботӣ – дар ихтиёр доштани технологияи муқолаҳои шифоҳӣ ва хаттӣ бо забонҳои гуногун, аз ҷумла барномаҳои компютери пайваस्तшуда бо Интернет;

Салоҳиятҳои иҷтимоӣ - иттилоотӣ – доштани технологияи иттилоотӣ ва ниғариши интиқодӣ ба иттилооти иҷтимоӣ, ки ВАО паҳн мекунанд;

Салоҳияти когнитивӣ – омодагӣ ба пайваста баланд бардоштани сатҳи донишу омӯзиш, талабот ба амалӣ сохтани тавонмандии шахсии худ, қодир будан ба мустақилона ба даст овардани донишҳо ва малақаҳои нав, қодир будан ба рушди худ;

Салоҳияти маҳсул – омодагӣ ба иҷрои мустақилона амалҳои касбӣ, арзёбии натиҷаҳои меҳнати худ.

Ин салоҳиятҳо дар ҷараёни қори мустақилонаи донишҷӯён муваффақона шакл мегиранд ва ба онҳо ёрӣ мерасонанд, ки дар оянда ихтилофот дар муассисаҳои таълимиро бо роҳҳои ғайризӯроварӣ ба танзим дароваранд, дар бехосии ниҳодҳои демократӣ ширкат кунанд; бо одамоне, ки фарҳанг, забон ва динашон гуногунанд, зиндагонӣ кунанд. Ин ҳама барои омодагии пайвастаи касбӣ асосӣ ба шумор мераванд.

Салоҳиятноки ё салоҳият доштан – ин босалоҳиятии инсон, аз ҷумла муносибатҳои шахсӣ бо вай ва фаъолиятҳои вай аст, яъне босалоҳият будан ба маънои он аст, ки дар ҳар ҳолат инсон метавонад донишҳо ва таҷрибаҳои худро ба ҳам орад ва амал кунад. Агар зери мафҳуми ихтиёрот баъзе талаботи ироашуда ба омодагии омӯзишии ҳонандагон фаҳмида шавад, пас зери мафҳуми салоҳиятноки аллакай сифатҳои шахсиятии вай фаҳмида мешавад.

Салоҳиятноки, меғҷяд А. И. Субетто, ин танҳо маҷмӯи ихтиёрот нест, балки маҷмӯи ихтиёрооти бавучудода дар намудҳои муайяни фаъолият аст. Салоҳиятноки ҷораҳои бавучудовардаи салоҳият дар ҷараёни рушди он, ки бо таҷдиди шахсияти хатмкунанда дар намуди фаъолиятҳои марбутаст, алоқаманд мебошад. [4]

А. В. Хуторской, ба мафҳуми “салоҳиятноки” маҷмӯи сифатҳои ба ҳам алоқаманди шахсият (дониш, малақа, маҳорат, роҳҳои амал), ки дар иртибот ба доираҳои муайяни ашё ва равандҳо ироа мешавад ва барои фаъолиятҳои сифатноку пурмаҳсул дар робита ба онҳо зарур аст, ҳафт салоҳияти калидино номбар мекунад, ки донишомӯз бояд дорои он бошад. Инҳо:

Салоҳиятҳои арзишӣ-маънавӣ – омодаи дидану дарк кардани олами атроф будан, ба он нигариста тавоништан, дарки нақши худ, тавоништани интихоби ҳадафнок ва маънавӣ барои амалҳо ва рафторҳои худ, қабули қарор. Ин ихтиёрот механизми худмуайянқунии хонандаро дар замони омӯзиш ва кори дигар таъмин месозад. Масири омӯзиши инфиродии донишомӯз ва дар умум барномаи фаъолиятҳои ҳаётии вай аз ҳамин вобаста мебошад.

Салоҳияти умумифарҳангӣ – огоҳиву бохабарии хонанда аз махсусиятҳои миллӣ ва фарҳанги умуминсонӣ, асосҳои диниву ахлоқии ҳаёти инсон ва башарият, халқҳои ҷудогона, пояҳои фарҳангии хонаводагӣ, иҷтимоӣ ва ҷамъиятӣ, нақши илм ва дин дар ҳаёти инсон, таъсири он ба олам, равишҳои самараноки ба вучуд овардани вақти холӣ.

Салоҳияти омӯзишӣ - маърифатӣ – омодагии донишомӯзон ба фаъолиятҳои мустақилонаи маърифатӣ: таъин ё танзими ҳадаф, нақшагирӣ ё тарҳрезӣ, таҳлил, худбаҳодиҳии фаъолиятҳои омӯзишӣ-маърифатӣ, фарқ карда тавоништани далелҳо аз гумонзаниҳо, доштани маҳоратҳои андозагирӣ, истифода аз равишҳои эҳтимолӣ, оморӣ ва дигар усули маърифатӣ.

Салоҳияти иттилоотӣ – омодагии донишомӯз барои кори мустақилона бо иттило аз чандин манбаъ, ҷустуҷӯ, таҳқиқу таҳлил кардан, аз миёни ҳама дарёфти он иттилои зарурӣ, ташкил намудан, тағйир додан, хифз намудан ва ирсол кардани он.

Салоҳиятнокии робитавӣ – ин доништани забонҳост, усули ҳамкорихо бо атрофиён ва одамон ва рӯйдодҳои дур. Салоҳиятнокии робитавӣ малакаҳои кор дар гурӯҳҳо, доштани нақшҳои мухталифи иҷтимоӣ дар коллективро пешбинӣ мекунад. Донишҷӯ бояд худро муаррифӣ карда тавонад, нома нависад, саволнома тартиб диҳад, суол гузорад, баҳсро сарварӣ кунад ва ғайра.

Салоҳияти иҷтимоӣ-корӣ — ин доштани дониш ва таҷриба дар фаъолиятҳо (иҷрои нақши шахрванд, мушоҳид, интихобкунанда, намоянда), дар самти иҷтимоӣ-корӣ (ҳуқуқи истеъмолкунанда, харидор, муштарӣ, истехсолкунанда), дар самти муносибатҳо ва уҳдадорихои оилавӣ, дар масъалаҳои иқтисодӣ ва ҳуқуқ, дар таъйини худмуайянқунии касбӣ мебошад.

Салоҳияти худтақвину ҳаёти – омодагӣ ба рушди шахсии ҷисмонӣ, маънавӣ ва зеҳнӣ, худтанзимии муассир ва пуштибонӣ аз худ мебошад.

Салоҳиятҳои калидӣ ба донишҷӯ имкон медиҳанд, ки олами худро бисозад, шароити иҷтимоии зиндагии худро дарк кунад.

Аҳамияти соҳмондеҳӣ ва мудирияти фаъолиятҳои мустақили донишҷӯён ин тавоноии калидии ҳадафҳои шахсии онҳост.

Дар шароити гуманистии парадигмаҳои маориф салоҳиятҳои калидии шахсиятро метавон ҷун намунаи мақсадноки таҳсилот баррасӣ кард.

Феҳристи ҷудокардашудаи салоҳиятҳо, сохтори онҳо, интихоби муносиби мухтавои омӯзиширо дар ҷараёни кори мустақили донишҷӯён муайян мекунад, зеро салоҳиятҳо ҷавонон бояд дар раванди омӯзишҳои касбӣ ба даст оранд. Роҳи ҳалли ин мушкил ҳангоми таҳияи мухтавои кори мустақилонаи донишомӯзон, интихоби афзорҳо ва ҳамчунин муайян намудани технологияи омӯзишии донишҷӯён анҷом мешавад.

Сарфи назар аз фарқи ҷудошуда дар мафҳуми “салоҳиятҳои калидӣ” онҳоро маҷмӯъ ва ё системаи умумии донишҳо, маҳорат, малакаҳо, тавоноииҳо, ки ба таҷрибаи шахсӣ дохил мешаванд, ба ҳам меоранд. Сифат ва ё муваффақиятро дар фаъолиятҳо ҳангоми ҳалли ин ё он масъалаҳои ҳаёти ва ё ҳолатҳои ҷудогона таъмин мекунад.

Салоҳият – ин дастоварди шахсии донишҷӯ мебошад, аз ин рӯ, муваффақтарин шаклگیری салоҳиятҳо дар ҷараёни кори мустақил танҳо метавонад дар як раванди омӯзишии *тамоилӣ - шахсӣ (личностно-ориентированном)* дар раванди омӯзишӣ бар пояи фаъолияти шахсиятӣ рух диҳад.

Салоҳиятнокии касбӣ – ин тамоил ба анҷоми фаъолиятҳои касбист. Онро фард дар ҷараёни таҳсил дар муассисаи таълимии касбӣ аз худ мекунад ва дар раванди фаъолиятҳои касбӣ инкишоф медиҳад.

Салоҳиятнокии касбии донишҷӯ омодагиҳои илмӣ-назариявӣ ва амалиро дар татбиқи фаъолиятҳои самаровари педагогӣ мутобиқ ба маҳаки сифати омӯзишҳои муосир дар бар мегирад.

Омодагиҳои илмӣ – назариявӣ, ки асоси салоҳияти касбии донишҷӯро ташкил медиҳад, донишҳои методологӣ (фаҳмиш, дараҷаҳо, усул, тариқи дарк, концепсияҳо, системаҳо); донишҳои назарияи психологӣ-педагогӣ (назарияи омӯзиш, идора, рушд, маълумоти шахсиятӣ-тамоилӣ); донишҳои технологияи педагогӣ (омӯзишҳои шаклгиранда, омӯзишҳои инкишофёбанда ва шахсиятӣ-тамоилӣ); дониши дарсиро дар бар мегирад.

Омодагии амалӣ – ин салоҳиятҳои калидии касбӣ: доштани маҳоратҳои назариявӣ (таҳлилӣ, пешогоҳӣ, пешбинӣ, бозтобӣ, таҳқиқ) ва маҳоратҳои амалӣ (созандагӣ, ташкилӣ, иртиботӣ, иттилоотӣ, назоративу арзёбӣ) мебошад.

Бар асоси равишҳои салоҳиятнок донишҷӯ дар равандҳои омӯзишии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ба унвони субъекти фаъолият, субъекти рушд баромад мекунад. Равиши шахсиятӣ-фаъолиятӣ ба маънои созмондеҳии қори мустақили донишомӯз дар як муҳити шахсӣ ё иҷтимоии хос аст, ки заминаи мусбат ва муассиру таъсиргузorro ба вучуд меорад.

Донишҷӯён ба асоси таҷрибаи мустақилонаи фаъолияти худ соҳиби салоҳият мешаванд. Ба ин нуқтаи назар ҳам мутахассисони ватанӣ ва ҳам хориҷӣ (Л. С. Виготский, Ж. Пиаже ва дигарон) ҳамфикранд. Масалан, барои он ки муколамаро омӯзанд, зарур аст на танҳо маърузаҳои илмиро дар бораи муколама бишнаванд, балки худ низ басо фаъолна ба муколамаву мувоҳиса пардозанд; наметавон компютерро омӯхт ва қор бо онро ёд гирифт, агар истифодаи амалии технологияи компютериро амалан наомӯзанд; наметавон донишҷӯёнро дар муассисаи таълимие, ки низоми идории авторитарӣ дорад ва дар он донишомӯзон ва омӯзгорон имкони озодона баён кардани афкори худро надоранд, салоҳияти зарурӣ барои амалкарди демократия омӯзонд. Ба даст овардани салоҳият аз фаъоли донишомӯзон дар ҷараёни фаъолиятҳои мустақилона вобаста аст.

Қори мустақилонаи тарроҳишудаи донишомӯзон бар асоси равишҳои салоҳиятнокӣ омодагии сифатноки мутахассисро ба фаъолиятҳои касбӣ таъмин мекунад, салоҳияти донишҷӯ бошад, нақши пешаздарсии (метапредмет) бисёрфункционалӣ мебошад ва на танҳо дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, балки дар оила ва доираи дӯстон, дар ояндаи муносибатҳои истеҳсолӣ зоҳир мешавад.

В. И. Байденко қайд мекунад, ки хатмкунандаи муассисаи таҳсилоти олии бояд:

-донишҳои асли аз улуми инсонӣ ва иҷтимоӣ ва қорбурди равишҳои онҳо дар намудҳои мухталифи фаъолиятҳои хирфай ва иҷтимоӣ;

-тарзи ҳаёти солим; дарк ва эҳтиром ба арзишҳои аслии фарҳанг; шаҳрвандӣ, ҷиҳатгирии инсондӯстона, садоқат ба арзишҳои ахлоқӣ ва асли масъулияти иҷтимоӣ, итоат ба қонун (фарҳанги ҳуқуқӣ);

-доштани фарҳанги тафаккур, фаъолиятҳо дар миёни хориҷизабонон, омодагӣ барои гуфтугӯи иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, тавоноии интиқод аз таҷрибаҳои касбӣ ва иҷтимоии худ; рушди иртиботи хаттӣ ва шифох, аз ҷумла муколама бо забони хориҷиро ба намоиш гузоранд. [5]

Ҳамин тариқ, муносибату рафтори салоҳиятнок бо ҳадафи тақвияти тамоили амалӣ ва самтгирии инструменталии таҳсилоти донишҷӯ дар раванди қори мустақилона аст. Барои иҷрои ин равиш наметавон як нафари бомаҳорат, зудҳаракату ҷолок, на донандаи далелҳои зиёд, балки донандаи усул ва технологияи ба даст

овардани онҳо, ки ба ҳолатҳои мухталифи зиндагӣ ба осонӣ мутобиқ гардад, омода кард.

Кори мустақилона ҳамроҳ бо кори синфӣ як шакли раванди омӯзиш аст ва қисми таркибии он ба шумор меравад. Барои иҷрои муваффақиятнокӣ он назорат ва тарҳрезӣ аз ҷониби омӯзгорон, ҳамчунин тарҳрезии ҳаҷми корҳои мустақил дар нақшаҳои таълимӣ кафедраҳои ихтисосӣ, қисми таълимӣ, хадамоти методии муассисаи таълимӣ зарур аст.

Кори мустақилона – ин кори барномарезишудаи донишҷӯён аст, ки бо супориш ва раҳнамоии методи омӯзгор, вале бе иштироки бевоситаи вай анҷом дода мешавад. Кори мустақилона ба таҳким ва густариши дониши донишҷӯён; шаклгирии тавачҷуҳи онҳо ба чараёни дарку фаҳмиш; рушди қобилиятҳои маърифатӣ мусоидат менамояд.

Кори мустақилонаи донишҷӯён барои таҳкиму шаклгирии малакаҳои корӣ дар фаъолиятҳои илмӣ, касбӣ, қобилияти бар дӯш гирифтани масъулият, ҳалли мустақилонаи мушкилот зарур аст. Аҳамияти кори мустақилона барои донишҷӯ ба маротиб фаротар аз чорҷӯби як мавзӯи илмӣ ҷудогона аст, дар иртибот ба ин кафедраҳои хатмкунанда бояд стратегияи системаи маҳорат ва малакаҳои кори мустақилонро таҳия намоянд. Дар ин маврид бояд талаботе, ки ба сатҳи баланди салоҳияти касбии хатмкунандагон ниёз дорад тавачҷуҳ зоҳир гардад, чунки он тӯли таҳсил идома ёбад, то ин ки дар давраи омӯзиш сатҳи дониш дар мавриди ниёз ба даст ояд.

Кори мустақилона вазифаҳои ҳамаи намудҳои корҳои таълимиро ҷамъбаст мекунад. Донише, ки ба фаъолияти мустақил пайванд нахӯрда бошад, дастоварде ба инсоният нахоҳад дошт. Назария бояд бо амалия пайвандад. Ғайр аз ин кори мустақилона дорои хусусиятҳои аҳамияти тарбиявиро мебошад: он мустақилиятро на танҳо чун ҷамъе аз маҳорат ва малакаҳо, балки чун нишонаҳои ҳислат, ки дар сохтори шахсияти мутахассиси муосири сатҳи олӣ нақши муҳим мебозад, ба шакл медарорад. Аз ин рӯ, дар ҳар соли хониш тибқи нақшаҳои солонии омӯзгорон дар назди кафедраҳо бояд барои кори мустақилонаи донишомӯзон бо роҳбарии омӯзгорон маводи кори мустақилона интихоб карда шаванд.

АДАБИЁТ:

1. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. 2003. №5.
2. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. - М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. 2004.
3. Кравец В. Н. Нижегородский государственный технический университет (НГТУ г.Н. Новгород). Организация и контроль самостоятельной работы студентов.
4. Леонтьев А. А. Психологические предпосылки раннего овладения иностранным языком // Иностранный язык в школе. - 1985. №3.
5. Магаева М. В., Плеханова А. Ф. Донишгоҳи давлатии техникии Нижегород (ДДТН дар шаҳри Новгород) Ташкили кори мустақилонаи донишҷӯён дар мактабҳои олии Нидерландия.

РУШДИ САЛОҲИЯТҲОИ МАЪРИФАТИИ ХОНАНДАГОН ТАВАССУТИ КОРБУРДИ ТЕХНОЛОГИЯИ МУОСИР ДАР ДАРСҲОИ АДАБИЁТ

НУМОНЗОДА М. Н. – ходими пеибаари илмии шуъбаи фанҳои филологӣ ва забони давлатӣ барои ақаллиятҳои миллии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Чомиш АТТ. ш. Душанбе, к. Айни - 45, тел.: +(992) 93 827 74 74

Дар мақола ташаккул ёфтани салоҳиятҳои маърифатии хонандагон таҳлил мегардад, ки онҳо дорои малакаву маҳоратҳои зерин мегарданд: мақсад гузошта онро амалӣ гардонидан, мақсади худро фаҳмонидан, ба тартиб даровардани нақша, таҳлил кардан, худбаҳодихии фаъолияти маърифатӣ, савол гузоштан оид ба масъалаҳои мушоҳидашуда ва ғ.

Вожаҳои асосӣ: салоҳият, дониш, муносибат, ташаккул, таҳсилот, адабиёт, ҳавасмандӣ, таҳқиқот, рушд, хонанда.

ФОРМИРОВАНИЯ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ЛИТЕРАТУРЕ

НУМОНЗОДА М. Н. – ведущий научный сотрудник отдела филологических наук и государственного языка для национальностей Института развития образования имени А. Джами АОТ, г. Душанбе, ул. Айни - 45, тел.: +(992) 93 827 74 74

В статье анализированы формирования учебно-познавательной компетентности учащихся, которые приобретут следующие умения и навыки: ставить цель и организовывать её достижение, пояснять свою цель, организовывать планирование, анализ, самооценку своей учебно-познавательной деятельности и тд.

Ключевые слова: компетенция, знание, отношение, формирование, образование, литература, мотивация, исследование, развитие, ученик.

FORMATION OF EDUCATIONAL AND COGNITIVE COMPETENTS OF STUDENTS ON CLASSES OF LITERATURE

NUMONZODA M. N. – Leading Researcher, Department of Philological Sciences and State Language for National Minorities, Institute of Educational Development named after A. Jami AOT, Dushanbe, 45 Ayni Str. mob.: +(992) 93 827 74 74

The article analyzes the formation of educational and cognitive competence of students who will acquire the following skills and abilities: set a goal and organize its achievement, explain their goal, organize planning, analysis, self-assessment of their educational and cognitive activity, and so on.

Keywords: competence, knowledge, attitude, formation, education, literature, motivation, research, development, student.

Вобаста ба рушди илму техника ва технологияи муосир соҳаи маориф бояд мавриди таҷдиди назар гашта, омӯзиши ҳар як фанни таълимӣ мувофиқи талаботи замон ба роҳ монда шавад. Дар соҳаи таълиму тарбияи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва таҳсилоти томактабӣ тағйирёбии кулӣ ба вуқӯъ пайваста истодааст. Таълими босалоҳият алақай соли сеюм аст, ки дар синфҳои ибтидоӣ амалӣ мегардад.

Мақсади асосии таълими босалоҳият дар амал истифода бурдани дониш, малака ва маҳорати бадастовардаи хонанда мебошад. Ҳарчанд ин низом дар соҳаи маориф падидаи нав маҳсуб ёбад ҳам, он дар адабиёт ва афкори педагогии мардуми мо асрҳои боз арзи ҳастӣ дорад.

Намуна:

Илм чандон ки бештар хонӣ,
Чун амал дар ту нест, нодонӣ.

Саъдии Шерозӣ

Чу касби илм кардӣ, дар амал кӯш,
Ки илми беамал захрест бенӯш.

Абдурахмони Қомӣ

Илме, ки дар он амал набошад,
Ҷуз арбадаву чадал набошад.
Илмат ба амал чу ёр гардад,
Қадри ту яке ҳазор гардад.

Бадриддини Ҳилолӣ

«Олими беамал – занбӯри беасал».

аз халқ

Салоҳият қобилияти шахсиест, ки дорандаи он аз иҷрои вазифаҳои гуногун мебарояд. Ташаккулёбии онҳо дар доираи омӯзиши мавзӯҳои фанҳои гуногун сурат мегирад.

Салоҳиятҳоро ба ҳафт даста ҷудо намудаанд: арзишӣ-маъноӣ, умумифарҳангӣ, таълимию маърифатӣ, иттилоотӣ, муоширатӣ, иҷтимоию меҳнатӣ, салоҳияти худтакмилдиҳии шахсӣ.

Ба ақидаи мутахассисони соҳа, малакаҳои таълимӣ ва маърифатӣ маҷмӯи маҳоратҳои донишомӯзии хонандагон дар самти фаъолияти мустақилона, аз ҷумла унсурҳои фаъолияти мантиқӣ, методологӣ, таълимии умумӣ, ки меҳварҳои воқеии маърифатӣ мебошанд, доништа мешаванд.

Таъмини меъёрҳои босифати таълим танҳо ба воситаи равишҳои пурсамари омӯзиш имконпазир аст.

Тавсияҳо:

- гузоштани ҳадаф ва ташкил намудани муҳити созгор барои расидан ба он, ҳадафи худро шарҳ дода тавонистан;
- банақшагирӣ, таҳлил, тасаввурот, худбаҳодиҳии фаъолияти илмию маърифатӣ;
- пурсидани саволҳо оид ба воқеиятҳои диданӣ, ҷустуҷӯи сабабҳои падидаҳо, муайян намудани фаҳмиш нисбат ба мушкилоти омӯхташуда;
- кор бо дастурнамалҳо, истифодаи унсурҳои эҳтимолият ва методи шинохтӣ-оморӣ, натиҷаҳои онро тасвир намудан ва ҳулосаҳои худро пешниҳод кардан;
- шифоҳӣ ва хатӣ маълумот додан дар бораи натиҷаҳои тадқиқоти худ бо истифодаи восита ва технологияҳои компютерӣ ;
- доштани таҷрибаи хуби педагогӣ.

Тавсифи мазмуну мундариҷаи таълимию маърифатии фаъолияти хонандагони мактабҳо барои ошкор намудани моҳияти фаъолияти таълимию маърифатӣ, дар татбиқи ин малака воқеан ошкор карда мешавад.

Омӯзгори босалоҳият шахси бомаҳорат ҷаҳол, масъулиятшинос, эҷодкор ва иҷтимоӣ маҳсуб мешавад. Аз ин рӯ, зарур мешуморем, ки ӯ ҷиҳати ташаккули маҳорат ва салоҳиятҳои касбиаш тадбирҳои зеро амалӣ намояд.

- фаъолиятро равшан ва пурмазмун намояд;
- доимо дар омӯзиш ва аз технологияи муосир бархурдор бошад;
- барои ташаккули маҳорат шароити мусоид фароҳам оварад;
- бо технологияи муосир ҳамеша дар иртибот бошад;
- бо шогирдон ҳамеша муомилаи хуб дошта бошад;
- ба кадом корҳо машғул будани хонандагонро назорат кунад;
- дар барнома ва озмунҳое, ки аз рӯи стандарти давлатӣ баргузор мешаванд, иштирок намуда, аз навгонҳои муосир бархурдор бошад.
- нақшаву барномаҳои таълимиро дар асоси стандарту барномаҳои муосир таҳия намуда, бо нақшаи дарсиаш баробарарзиш кунад;
- барои васеъ намудани дониш, маҳорату малакаи хонандагон аз усули нави таълим истифода барад ва чунин равишхоро истифода намояд;
- худомӯзии мустақилона;
- ҳамроҳ бихонем ду нафара;
- ташкили гурӯҳҳо кор дар гурӯҳҳо;
- истиқлолияти эҷодиро ба вучуд орад.

Таълими салоҳиятноки ва ташаккули салоҳиятҳои хонандагон бевосита ба омӯзгор ва маҳорати педагогии ӯ вобаста буда, дар муошират одобу ахлоқ ва шахсияту сифатҳои маънавии он зоҳир мегардад.

Дар ин бора Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид менамоянд: **“Аз худ намудани технологияи ҳозиразамону ташаккули фарҳанги техникӣ чома, тарбияи муттаҳассисони бомаҳорат ва омӯхтану истифода кардани дастовардҳои илм дар таъмини рушди босуръати иқтисодии Ватани азизамон аҳамияти муҳим дорад”**.

Салоҳияти таълимӣ-маърифатӣ маҷмӯи ҳолатҳои таълимиро дар бар мегирад, ки дар онҳо хонанда ҳамзамон ҳамчун субъект ва объекти раванди таълим ширкат мекунад, яъне дар ҳолати мазкур сухан дар бораи худомӯзӣ меравад.

Мутаносибан татбиқи муносибати босалоҳият дар ҷузъи салоҳиятҳои таълимӣ-маърифатӣ аз ҷониби омӯзгор истифода бурдани усули анғезаи худомӯзии хонанда мебошад. Барои хонандагон шароити фароҳам овардан зарур аст, ки дар чараёни омӯзиш фаъолияти худро арзёбӣ намуда, бурду боҳти хешро ошкор намояд.

Қобилияти ҳаматарафаи хатмкунандаи муассисаи таҳсилоти умумӣ дар раванди ҳалли мушкилоти гуногуни шахсӣ ва касбӣ салоҳиятҳои иҷтимоӣ-шахсӣ номида мешавад, ки салоҳиятҳои маърифатӣ низ асоси онҳоро ташкил медиҳанд.

Татбиқи муносибати босалоҳият дар таълим навсозии мақсад ва натиҷаҳо, мундариҷа, методика ва технологияи таълимиро пешбинӣ менамояд. Натиҷаҳои асосии татбиқи муносибати босалоҳият дар таълим ҳамчун такмили қобилиятҳои зарурии хонандагон дар истифодаи маҷмӯи салоҳиятҳо бо ҳавасмндӣ ва масъулияти баланд барои ҳалли масъалаҳои сершумор пазируфта мешаванд. Дарсҳои адабиёт дар ҳалли гурӯҳи муайяни масъалаҳои муҳими ҳаётӣ ба хонандагон ёрӣ мерасонанд.

Назар ба мазмуни худ дарсҳои адабиёт барои ташаккули тақвияти маҳоратҳои гуногуни маърифатӣ эҷодӣ мусоидат намуда, истифодаи онҳоро дар муҳити иҷтимоӣ таъмин месозанд. Чун адабиёт сахнаи воқеии зиндагӣ дар перояи бадеъ муаррифӣ мешавад, ба хонанда имкон медиҳад, ки худро дар баробари қаҳрамонону ашхоси

дигар мукоиса намуда, аз натиҷаи рӯйдодҳо ва ҳолатҳои алоҳида сабақи рӯзгор бардорад.

Дар шароити афзоиши босуръати иттилолот имконияти дарк ва қабули он коҳиш меёбад. Мактаб бо омезиши фанҳои мухталифи таълимӣ ҳамгироиро таъмин намуда метавонад дар қоркарди иттилоот ва умумигардонии он нақши бориз дота бошад.

Тавре маълум аст, фанни адабиёт дар низоми маърифати инсон мақоми хос дорад. Ин фан расонадаи забони адабии тоҷикӣ буда, баёнгари қудрату тавоноии сухан аст. Маълум аст, ки бе адабиёт маърифат буда наметавонад. Моҳияти он дар муносибати амалии инсон бо табиат ва ҷамъият инъикос шуда, дар як вақт ин муносибатро ба қобилияти шахсии инсон, инкишофи фикрии он табдил медиҳад.

Барои ташаккули малакаҳои таълимӣ-маърифатӣ, ташкили технологияи замонавии раванди таълимӣ зарур аст: технологияи мушқилот ва омӯзиши лоиҳаҳо; таҳияи фикру мулоҳизаҳои муҳим, омӯхтани дастурҳои методӣ, модулҳои таҳияшуда, адабиёти муосири таълимӣ барои таълими босалоҳияти хонандагон, омӯзиш дар ҷомеаи иттилоотии ҷаҳонӣ ва ташаккули таълими маърифатии талабагонии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва ғайра. Ҷараёни омӯзиши босалоҳият бошад, аз хонандагон ва омӯзгорон ҷаҳолияти созанда ва бунёдкоронаро тақозо менамояд ва мутасаддиён бояд дар раванди он ҷаҳолияти беандоза пурсамару самарабахшро нишон диҳанд, аз тамоми воситаҳо ва манбаҳои дониш мустақилона ва бо дастгирии кумаки якдигар истифода намоянд. Қорҳои лоиҳавиро анҷом дода, маҳорати худро дар сохтану амалкардани онҳо санҷанд.

Раванди таълим, ки мақсади он ташаккул додани малакаи таълимӣ-маърифатӣ мебошад, бояд дар ҷаҳорҷӯбаи ҷаҳолияти шахсӣ таҳия карда шавад. Ба андешаи мо, яке аз усули ҷаҳоли ташкили малакаи таълимӣ-маърифатӣ дар дарс, ин ташкили ҳолатҳои душвор мебошад, ки моҳиятан он ба таълиму тарбияи қобилияти эҷодии хонандагон ва тақвияти зеҳн мусоидат менамояд.

Адабиёти тоҷик саропо саршор аз гуфтаҳои сурудахоест, ки моҳияти салоҳиятнокиро дар муҳити иҷтимоӣ ба намоиш мегузоранд ва дарёфту сайқали донишро таъкид мекунанд.

Намуна:

Биёед, эй рафиқон, дарс хонем,
Ба бекорию нодонӣ намонем.
Ба олам ҳар касе бекор гардад,
Ба ҷашми аҳли олам хор гардад.

С. Айни

Тавоно бувад, ҳар ки доно бувад,
Ба дониш дили пир барно бувад.

А. Фирдавсӣ

Дар дарсҳои адабиёт бозҳои технологиро истифода бурдан мумкин аст, ки диққати хонандагонро ҷалб менамоянд, таҳайюлотро шӯр дода, андешаро сайқал медиҳанд. Масалан, саволу супоришҳои зайл аз ин нуқтаи назар ба мақсад мувофиқанд:

1. Калимаи зиёдатиरो пайдо кунед;
2. Ин чист? Ин кист?;
3. Чистонро ёбед, рамзи ребусро кушоед;
4. Занҷираи адабӣ;

5. Калимаҳои чуфтро интихоб кунед;
6. Красвордҳои адабӣ, муаммоҳоро кушод;
7. Кор бо тасвири ҷудогона ва аз мусавара ҳикоят кардани мазмуни асар.

Ҷамчунин, яке аз роҳҳои амалӣ намудани ин малака - кори санҷишӣ дар шакли тест мебошад. Дар раванди омӯзиши тестҳои ҳаҷман хурдро ба шогирдон барои ҷавонависӣ пешниҳод кардан мумкин аст.

Ҷамин тавр, ҳалли мушкилоти ташаккули донишу малакаҳои таълимии хонандагон дар раванди таълими фанни адабиёт, раванди хеле мураккаб мебошад. Ҷорӣ намудани методи технология ба раванди таълим ба самаранокӣ мусоидат мекунад. Танҳо хусусияти фаъолияти тренинго, ташкили кори мустақилонаи хонандагон бо манбаҳои иттилоотии адабӣ дар дарсҳо имконият медиҳад, ки ташаккулёбии иқтидори таълимӣ ва маърифатӣ дар асоси мазмуни мавзӯи таҳсилоти адабӣ имконпазир гардад.

Ба ман бигӯ, фаромӯш мекунам.

Ба ман нишон деҳ, ёд мегирам.

Маро ҷалб намо, худам меомӯзам.

(Ҳикмати чинӣ)

АДАБИЁТ:

1. Муҳаммад Лутфуллозода, Ғуломқодир Бобизода. Андешаҳо перомуни салоҳиятҳо ва ташаккули онҳо // Душанбе, 2017. . – 88 с.
2. Мухторов З., Искандарова Г. Дастур барои тренерони барномаи «Хониш ва китобат дар рушди тафаккури интиқодӣ». – Душанбе: 2008. – 89 с.
3. Шогунбек Б, Имомназаров Б. Усули муосири таълим ва истифодаи он дар дарсҳои забон ва адабиёти тоҷик.–Душанбе, 2017. - 111 с.
4. Мухторӣ Қ., Мирзоёров Ф. Модули таълимии курсҳои омӯзиши омӯзгорони фанни забони тоҷикӣ ба гузариши муносибатҳои босалоҳият дар таълим.- Душанбе-2017. – 143 с.
5. Миронова Н. А. Литература в таблицах: 5-11 классы: справочные материалы. – М.: АСТ: Астрель, 2011.
6. Научно – методический журнал «Литература в школе».
7. Приложение к газете «Первое сентября». «Литература».
8. <http://www.eduneed.ru/ededs-797-2.html>

НАҚШИ МАҲФИЛҲОИ ФАННӢ ДАР ТАШАККУЛИ ТАФАККУРИ ИНТИҚОДИИ ХОНАНДАГОН

АҲМАДБЕКОВА А. – н.и.п, ходими пешбари илмии шуъбаи таҳсилоти олии касбӣ ва баъдидипломии ПРМ АТТ, ш. Душанбе, к. Айни - 45. E-mail:ahloboni@mail.ru, тел.: + (992) 93 930 10 17

Дар мақола нақши ташаккули тафаккури интиқодӣ барои самаранок гузаронидани маҳфилҳо дар муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ баррасӣ шуда, истифодаи шаклу усули таълими босифат дар ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон нишон дода шудааст. Инчунин муаллиф тарзи гузаронидани маҳфилҳоро дар таҳсилоти иловагӣ бо намунаҳои мушаххас пешниҳод намудааст.

Вожаҳои асосӣ: тафаккури интиқодӣ, маҳфилҳои фанӣ, таҳсилоти иловагӣ, маҳоратҳо, метод, кластер, инсерт.

РОЛЬ УЧЕБНЫХ КРУЖКОВ В ФОРМИРОВАНИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ

АҲМАДБЕКОВА А. – к.п.н, ведущий научный сотрудник отдела высшего профессионального образования и последипломного образования ИРО АОТ, г. Душанбе, ул. Айни- 45. E-mail: ahlobonu@mail.ru, тел.: +(992)93 930 10 17

В статье рассматривается роль формирования критического мышления в процессе проведения кружковых занятий в учреждениях дополнительного образования передовыми методами обучения в формировании критического мышления учащихся. Кроме того, автор приводит конкретные примеры по организации кружковых работ в учреждениях дополнительного образования.

Ключевые слова: критическое мышление, учебные кружки, учреждения дополнительного образования, умение, методы, кластер, инсерт.

ROLE OF EDUCATIONAL CIRCLES IN FORMATATION OF CRITICAL THINKING OF PUPILES

AHMADBEOKA A. – Candidate of Pedagogical science, Leading specialist on higher and postgraduate Education Department of Institute of Development of Education of Academy of Tajikistan, Dushanbe, 45 Ayni Str. E-mail: ahlobonu@mail.ru, тел.: + (992) 93 930 10 17

In this article is considered ways of formation of critical thinking in the course of carrying out circle occupatuions in institutions of extra - curriculum education, also user of the advanced methods of training in formations of critical thinking of pupils. Besides the author to give concrete examples on the organization the circle of works in institutions of extra - curriculum education.

Keywords: critical thinking, educational circles, institution of extra - curriculum education, methods, ability, klaster, insert.

Мафҳуми “тафаккури интиқодӣ” дар адабиёти методӣ ним аср боз истифода бурда мешавад. Соли 1956 Бенчамин Блум таксономияи қобилияти дарккуниро коркард намуд ва онро ҳамчун “*фикрронии сатҳи олии*” муаррифӣ кард. Аммо дар асл мухтавои мафҳуми номбурда чунон васеъ ва фарогир аст, ки мутахассисони соҳаҳои гуногуни таҳсилот онро ба таври гуногун шарҳ медиҳанд. Масалан, **О. В. Тяго** онро “*мантиқи муосири нешрафта*” номидааст.

Файласуфон дар чунин ақидаанд, ки *тафаккури интиқодӣ* ин *маҳорати* ба таври мантиқӣ фикр кардан ва шарҳ дода тавоништан мебошад. **Ч.Тэмпл** *ҳамчун* назаршиноси адабиёт шарҳ медиҳад, ки *тафаккури интиқодӣ* ин муносибатест, ки шахс дар раванди он имкон пайдо мекунад оид ба нуқтаи назари хеш ва сабабҳои, ки дар он зоҳир гардидаанд, андешаронӣ намояд. Ин андешаҳо аз тафаккури мантиқӣ ва иттилоотии боэътимод, ки одамон аз манбаҳои гуногун гирд меоваранд, таркиб меёбанд. **Л.Терлетская** ҳамчун равоншинос тафаккури мантиқиро дорои чунин хусусиятҳо мешуморад:

- *сатҳи дониши воқеӣ* - маҳорати воридшавӣ ба умқи масъала, дарки нофаҳмиҳое, ки ба назари дигарон фаҳмо ва равшан менамоянд;
- *пайдарҳамӣ* – маҳорати риоя кардани қоидаҳои мантиқӣ, хилофи назари хеш, хулосаҳоро асоснок кардан;
- *мустақилият* – маҳорати саволгузорӣ, дарёфти роҳҳои муосири дарк кардани онҳо;
- *чобукӣ (чандирӣ)* - маҳорати тағйир додани ҳалли мушкилот, дарёфти роҳҳои нав, озод будан аз қолабҳо;
- *қобилиятнокӣ* – пайи ҳам пешниҳоди фарзияҳо, нишон додани маҳорати сифатӣ ҳангоми ҳалли масъалаҳо.

Ралф Х. Джонсон онро ҳамчун "намуди махсуси фаъолиятҳои фикрӣ менамод, ки он ба шахс имкон медиҳад андешаи дурусти худро оид ба нуктаи назари пешниҳодшуда ё модели рафтор баён созад".

Албатта, қайд намудан бамаврид аст, ки ташаккули тафаккури интиқодӣ масъули заҳмати Чарлз Темпл, Джинни Стил ва Курт Мередит мебошад. Истифодаи ин технология дар дарсҳои ҳаррӯза имконият медиҳад, ки хонанда дар чараёни омӯзиш натиҷаҳои баландро соҳиб гардида, дар ӯ малакаҳои эҷодкорӣ, фикрронӣ, татбиқи назария дар амал ташаккул ёбад.

Асоси ташаккули тафаккури интиқодиро назарияи «омӯзиши даркшавандаи» -и Л.С. Виготский ташкил медиҳад. Ба андешаи ин донишманд «ҳар гуна фикру андешаҳо натиҷаи мувоҳидаи дохилии инсон мебошанд. Зеро ҳар як инсон он шаклу усули рафторро роҳандозӣ менамояд, ки онҳоро дар раванди муносибат бо дигарон истифода бурдааст». Ақидаи мазкурро Ч. Диюи, Ж. Пиаже низ дастгирӣ менамоянд. Аз ин рӯ, мебоист тамоми фаъолияти маҳфилҳо бо истифода аз технологияи интиқодӣ роҳандозӣ мешуданд. Дар асоси он ҳамкориҳои зичи хонанда бо роҳбари маҳфил ва роҳбари маҳфил бо хонанда таъмин карда мешуданд.

Аммо мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки на ҳамеша ин ҳамкориҳо дар раванди маҳфилҳо мушоҳида карда мешаванд. Гузашта аз ин, шаклу усули фаъолияти маҳфилҳо дар марказҳои таҳсилоти иловагӣ дар аксар мавридҳо якранг ва якнавохт арзёбӣ гардида, мазмуну муҳтавои онҳо низ ба шавқу завқ ва ниёзи хонанда нигаронида нашудаанд. Аз ин рӯ, иштирокчиёни онҳо дар раванди чунин маҳфилҳо хаста мешаванд ва аз иштирок дар онҳо қадам ба қадам канораҷӯӣ менамоянд, ки он аз дараҷаи пасти ҳамкориҳои роҳбари маҳфил ва аъзои он шаҳодат медиҳад. Дар чунин ҳолат майлу рағбати аъзои маҳфил ба омӯзиш паст рафта, шавқу ҳаваси онҳо хомӯш мегардад.

Ба андешаи мо, ҳадафи ташаккули тафаккури интиқодӣ дар раванди маҳфилҳо, аз ҷумла тавассути истифодаи усули фаъоли таълим танҳо баҳри бахотиргирии дониши азхудкардашуда иборат набуда, балки истифода карда тавонишани он дар амал, шарҳу тафсири далелҳои пешниҳодшуда, ибрази андешаи танқидии хеш нисбат ба натиҷаи он ва дар маҷмӯъ таъмини рушди шахсияти комили хонанда муҳимтар арзёбӣ мегардад. Барои ноил гардидан ба ин ҳадафҳо дар раванди фаъолияти маҳфилҳо ба ташаккули маҳоратҳои зерини хонанда тавачҷуҳ намудан зарур аст:

- дарёфти моҳиронаи маводи зарурии иттилоотӣ аз сарчашмаҳои мухталиф;
- мустақилона табдил дода тавонишани иттилои хаттӣ ба шифоҳӣ, рамзӣ ва бараъкс;

- фаъолияти эҷодкорӣ дар раванди дарёфти иттилоот ва истифодаи онҳо дар ҳаёти ҳаррӯза.
- доштани назари интиқодӣ ба иттилооти дастрасшуда ва исботи ақидаи хеш;
- ҷобачогузориҳои системаноки иттилооти гирдовардашуда;
- муайян намудани норасоӣҳо, дарёфти роҳҳои баргарасозии онҳо ва тақвияти нуқтаи назари хеш;
- таҳлил ва арзёбии дараҷаи иттилооти бадастовардашуда.

Дар тақвияти суҳанони боло қайд намудан бамаврид аст, ки Я. А. Коменский моҳияти рушди маҳоратҳоро чунин баён кардааст: «Роҳбари маҳфил бояд андешад, ки чӣ тавр ӯ бояд хонандаро ба дарки иттилоот омода созад. Ӯ, пеш аз дастурдиҳӣ дар иштирокчиёни маҳфил бояд кӯшиши мустақилона омӯхтан ва дарки моҳияти маводи иттилоотиро бедор кунад, дар баробари он хонандаро ба омӯзиш омода созад».

Бале, ба назари мо, тафаккури интиқодӣ – ин ҷустуҷӯи оқилонаи ҳақиқат, воқебинона муҳокима кардан, мантиқан андешаи худро баён сохтан, нуқтаи назари хеш доштан, ақидаи дигарон ва ҳамсуҳбатонро ба эътибор гирифтани дар раванди баҳс ва дар мавридҳои дигар. Агар дар раванди маҳфил мо аз онҳо истифода кунем, сифати дониши назариявӣ ва амалии аъзои маҳфил ба маротиб зиёд гардида, тафаккури мантиқӣ ва интиқодии онҳо рушд меёбад.

Ҳамзамон, мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки самараи истифодаи шакли усули таълими босифат дар ташаккули тафаккури интиқодии хонанда хеле назаррас мебошанд ва роҳбарони маҳфилҳоро лозим аст, ки аз онҳо дар раванди машғулиятҳои хеш истифода баранд, аз ҷумла:

1. Инсерт. Ин метод аз истилоҳи англисии «insert» гирифта шуда, маънояш *фикр кардан* мебошад.

Масалан, ба аъзои маҳфили «Адабиётшиносони наврас» порчае аз достони «Рустам ва Сухроб» дода мешавад. Онҳо ҳангоми хондани порча дар дафтарҳои худ ё варақи алоҳида бо қалам аломатҳо мегузоранд. Ин аломатҳо чунинанд:

«v» - ин чиз ба ман пешакӣ маълум буд, ё онро медонистам;

«-» - ба ин ақида зид ҳастам, ё онро дигар хел мефаҳмам;

«+» - чизи навро аз худ кардам;

«?» - ба ман нофаҳмо аст ва савол дорам.

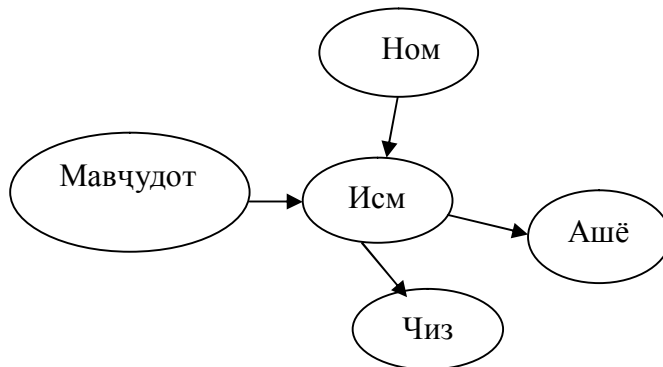
Пас аз тамоми шудани вақти ҷудошуда аъзои маҳфил ҷадвали аломатҳо – «Инсерт»-ро бо ин тартиб пур мекунанд, масалан:

V	-	+	?
Сухроб фирефтаи макри шоҳҳои чоҳил гардида, аз дасти падар кушта шуд.	Рустам Сухробро нашинохт.	Чу Рустам падар бошад ман писар, Ба гетӣ намонад яке тоҷвар.	Чаро Таҳмина дар сафар писари худро танҳо монд?

Ин усулро ҳангоми омӯзиши мавзӯҳо дар маҳфилҳои равияи ҷамъиятӣ-гуманитарӣ истифода бурдан бештар мақсаднок аст.

2. Кластер. Кластер тасвири ишқолии мавод буда, мазмуни ин ё он мафҳумро нишон медиҳад. Маънои калимаи кластер *қабза ё даста* мебошад. Ин тарзи кор ба аъзои маҳфил имконият медиҳад, ки озодона оид ба ин ё он масъала фикр кунанд.

Роҳбари маҳфил дар маркази варақ мафҳуми асосиро менависад ва аз он бо иштироки аъзои маҳфил мафҳумҳои нав пайдо мегарданд:

3. Ҷадвали «Медонам - мехоҳам донам - донистам» (М-М-Д).

Масалан, аъзои маҳфили «Забоншиносон» метавонанд шакли ишколии «Медонам - Мехоҳам донам - Донистам» (М-М-Д)-ро бо чунин тартиб истифода баранд:

Медонам (М)	Мехоҳам донам (М)	Донистам (Д)
Сифат аломати ашёро мефаҳмонад.	Бо кадом роҳҳо сифатро дар нутқи хатгӣ ва шифоҳӣ истифода бурдан осонтар аст?	Сифат ба саволҳои чӣ хел?, чӣ гуна? ҷавоб мешавад

4. Шакли эҷодии инъикос – **Синквейн** ба ҳисоб меравад. Синквейн намунаи шеърӣ озода аст, ки шакли кӯтоҳи таркиб (синтез) - и иттилоъ ё мавод мебошад. Он мафҳуми франсавӣ буда, маънояш «панҷ» аст. Яъне синквейн шеърест иборат аз панҷ мисраъ. Қоидаи навиштани синквейн чунин аст: дар мисраи якум як калима (исм), дар мисраи дуюм (ду калима), ки сифати исмиро муайян мекунад, навишта мешавад. Бо се калима дар мисраи сеюм амали иҷрошавандае, ки ба мавзӯ алоқаманд аст, инъикос меёбад. Мисраи чорум аз чор калима иборат буда, муносибати шахсро ба мавзӯ ифода мекунад. Мисраи охирин бо як калима ифода карда мешавад ва синоними калимаи мисраи якум буда, моҳияти мавзӯро муайян мекунад.

Модар, (исм)

Мехрубон, ғамхор (ду сифат)

Ба дунё меорад, ранҷ мебарад, калон мекунад (се то феъл)

«Биҳишт зери қадами модарон аст!» (муносибати шахсро ба мавзӯ ифода мекунад)

Каъба.

5. Усули «Сабад» - и ақидаҳо, мафҳумҳо, номҳо... Агар ин усул дар оғози дарс хангоми ташкили корҳои гурӯҳӣ ва фардӣ истифода шавад, мақсаднок аст. Ин усул имконият медиҳад, ки роҳбари маҳфил дониши пешакии аъзои худро роҷеъ ба мавзӯ муайян намояд.

Масалан, роҳбари маҳфил дар тахтаи синф акси сабадро мекашад ва шартан тамоми ҷавобҳои аъзои маҳфилро дар он ҷой медиҳад. Мубодилаи афкор аз рӯи нақшаи зайл сурат мегирад:

1. Роҳбари маҳфил саволро таҳия карда, барои ҷавоб вақт ҷудо мекунад.

2. Аъзои маҳфил ба таври фардӣ маводи дарккардари ба хотир оварда, дар муддати 2–3 дақиқа дар дафтар қайд мегузоранд.

3. Дар байни 2 кас ё гурӯҳ мубодилаи афкор ташкил карда мешавад. Дар муддати то 3 дақиқа аъзои маҳфил маълумоти худро бо ҳамдигар тақсим мекунад. Мубоҳисаи муташаккилона сурат мегирад.

4. Намояндагони ҳар як гурӯҳ бо навбат ақидаҳоеро пешниҳод мекунад, ки онҳо пештар баён карда нашудаанд ва роҳбари маҳфил рӯихати ақидаҳоро тартиб медиҳад.

5. Фикру андешаҳои аъзои маҳфилро роҳбари маҳфил, новобаста аз дуруст ё нодуруст будани онҳо дар шакли тезис дар «сабад» ҷой медиҳад. Дар рафти машғулият далелҳо, ақидаҳо, номҳо, мафҳумҳо ва проблемаҳои норавшане, ки дар шуури аъзои маҳфил вучуд доштанд, минбаъд ба ҳамдигар дар шакли занҷири мантиқӣ алоқаманд мешаванд.

6. Ҳамаи хатоҳо дар рафти фаъолият ислоҳ мешаванд.

Ин усул ба фаъолгардонии амалиёти аъзои маҳфил пурра мусоидат карда метавонанд.

Албатта, қайд кардан ба маврид аст, ки дар мақолаи мазкур қатрае аз баҳри азими технологияи нави таълим пешниҳод карда шуд, ки дар баробари дигар усули муосири таълиму тарбия метавонанд дар ташаккули тафаккури интиқодии аъзои маҳфил саҳми арзанда дошта бошанд.

АДАБИЁТ:

1. Мухторов З., Искандарова Г. Дастур барои тренерони барномаи «Хониш ва китобат дар рушди тафаккури интиқодӣ». – Душанбе: 2008.

2. Сафин Д.В., Мусина Р.Г. Развитие творческого мышления и методы эвристики. Учебное пособие. – Душанбе: 2008.

3. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная моделч: от идеи к образователчной программе // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8-14.

4. Дастури таълимии «Усулҳои таълим ва омӯзиши ҳамфаъол». – Душанбе, 2007.

5. Зиёев М.Н., Олимова Ф.К., Эрматова У.С., Алиев А.Б., Зоолишоева Б.Ф., Ниёзов Ф. М., Ташкили ҷараёни таълим дарси синфҳои ибтидоӣ. Дастури таълим барои курсҳои тақмилиихтисоси омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ. Душанбе: 2009.

6. М. Лутфуллоев. Асосҳои таълими ибтидоии забони модарӣ. Душанбе. 2007

7. Мединцева И. П. Компетентностнхй подход в образовании / И. П. Мединцева // Педагогическое мастерство: материалх II междунар. науч. конф. (г. Москва, декабрь 2012 г.). — М.: Буки-Веди, 2012.

8. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ, 26.12. 2018

9. Ф. Шарифзода. Педагогика: Назарияи инсонофар ва ҷомеаи фарҳангӣ. Душанбе. 2010.

10. Энциклопедияи миллии тоҷик. Донишномаи фарҳанги мардуми тоҷик (қисми 1). Душанбе, 2015.

УСУЛИ ФАЪОЛ – ОМИЛИ БАЛАНД БАРДОШТАНИ СИФАТИ ТАЪЛИМ

ИНОЯТОВА Г. Ҳ - ходими пешбари илмӣ шӯъбаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А.Ҷомии АТТ, ш. Душанбе, к. Айни - 45. **E-mail:** gulbahor1970@box.ru, **тел.:** +(992)931430070

Дар мақола муаллиф аҳамияти истифодаи технологияҳои интерактивӣ, намунаҳои дурусти истифодаи онро дар дарсҳои ҳамгиро дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ қайд мекунад. Дар ҷаҳони муосир, омӯзгор на танҳо мутахассиси кордон, балки шахсест, ки методологияи таълими худро медонад. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ психологӣ ва техникаро ёд медиҳад. Татбиқи талаботи стандартҳои давлатии таҳсилот ба омӯзгор барои истифодаи усул ва шаклҳои нави ташкили раванди таълими тарбия зарур аст.

Вожаҳои асосӣ: технологияи интерактивӣ, таълими интерактивӣ, ҳамкори кардан, услуб, омӯзгор, корозмуда, технологияи ахборотӣ, ҷараён, сифат.

АКТИВНЫЙ МЕТОД – ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБУЧЕНИЯ

ИНОЯТОВА Г. Х. - ведущий научный сотрудник отдела начального и среднего профессионального образования Института развития образования им. А. Джамии АОТ, г. Душанбе, улица Айни - 45. **E-mail:** gulbahor1970@box.ru, **тел.:** +(992)931430070

В данной статье автором отмечается, значимость использования интерактивных технологий на уроках в начальной школе. Приводятся фрагментарные примеры использования интерактивных технологий на уроках в начальной школе. В современном мире педагог – это не только профессионал, знающий методику преподавания своего предмета, но и человек, готовый психологически и технически использовать информационные технологии в преподавании. Внедрение государственного образовательного стандарта требует от педагога применения новых методов и форм организации учебного и воспитательного процесса.

Ключевые слова: интерактивное обучение, интерактивность, прием, педагог, профессионал, информационные технологии, стандарт, процесс.

AN INTERACTIVE METHOD – FACTOR OF INCREASING QUALITY EDUCATION

INOYATOV G. H. - Leading Researcher of the Department of Primary and Secondary Vocational Education of the Institute of Educational Development. A. Jami AOT, Dushanbe, 45 Ayni Str. **E-mail:** gulbahor1970@box.ru, **mob.:** +(992)931430070

In this article, the author notes the importance of using interactive technologies in lessons in primary school. Fragmentary examples of the use of interactive technologies in lessons in primary school are given. In the modern world, a teacher is not only a professional who knows the methodology of teaching his subject, but also a person who is ready to use information technologies in teaching psychologically and technically. The introduction of the Federal State Educational Standard requires the teacher to apply new methods and forms of organization of the educational and educational process.

Keywords: *interactive training, interactivity, reception, teacher, professional, information technology, standard, process.*

Дар Паёми навбатии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: «*Моро зарур аст, ки боз ҳам зиёдтар заҳмат кашанда, ба масъалаи таълими тарбия афзалияти бештар диҳем, сатҳу сифати таълимро дар ҳама зинаҳо беҳтар кунем, барои таҳсилоти босифат аз тамоми имконият истифода*

карда, заминаҳои моддӣ ва техникаӣ муассисаҳои таълимӣ ба ҳисоб бахшем ва самарабахшии фаъолияти онҳоро таъмин намоем».

Татбиқи намунаҳои стандарти давлатии таълим аз омӯзгор фаъолиятро дар доираи методҳои нави таълим ва шаклҳои бехтарини ташкили ҷараёни таълиму тарбия дар раванди муносибати босалоҳият талаб менамояд.

Стандарт ба ташаккули шахсиятҳои майл дорад, ки эҷодкорона андеша намоянд, роҳи ҳалли мушкилоти вазъиятиро ёфта тавонанд ва ба ҳаёти мустақилона омода гарданд. Дар маҷмӯъ, кӯдак на танҳо навиштан ва хондану ҳисоб карданро ёд гирад, балки ёфтани ва таҳлил кардани ахбори зарурӣ аз бар намояд. Ба омӯзгор зарур меояд, чунин тарзи ташкили фаъолияти хонандагонро интихоб намояд, ки тамоми раванди дарс барои ба даст овардани натиҷаҳои нав равона карда шавад. Дастовард ва натиҷаҳои фанни таълимӣ дар синфҳои ибтидоӣ ҳамчун иҷрои барномаи таълимӣ ва инкишофи воситаҳои нутқию иттилоотӣ ва иртиботӣ дар ҳалли вазифаҳои муоширатӣ ва маърифатӣ фаҳмида мешавад. [12].

Технологияи иттилоотӣ ва иртиботӣ дар соҳаи таълим имкониятҳои навро тавлид намуда, дар фаъолияти таълимӣ ва эҷодии хонандагон қонуни бузургеро таъмин менамояд. Дар ҳолати истифода бурдан аз технологияи иттилоотӣ иртиботӣ дар дарс ҳамроҳии таълим баланд гардида, ҳаваси маърифатии хонандагон баҳри шинохти ҳодисаҳои олам афзоиш ёфта, қорҳои мустақилонаи онҳо самаранок мегарданд. [8].

Дар садсолаҳои гузашта дар баробари низоми синфӣ- дарсӣ низоми алтернативии бештар тавачҷуҳ зоҳир намудан ба табиати кӯдак пайдо гардид. Дар ин ҷо, аз низоми таълим мутобиқи методикаи Монтессори, Вальфдорск ва мактаби академик Шетинин ёдрас шудан зарур меояд. Дар бораи ин низоми педагогӣ бисёр баҳсу мунозираҳо дар миёни татбиқгарон, муҳаққоқон, волидон ва ҷомеашиносон идома дорад. Аз ҷониби олимони қайд карда шудааст, ки низоми синфӣ- дарсӣ ҳамчун системаи анъанавии технологияи таълим, ҳамчун оммавитарин таҷрибаи таълимӣ боқӣ мемонад, аммо сустҷӯйи технологияи нави педагогӣ давом меёбад. Зеро технологияи таълим ҳамеша ба навшавӣ ниёз дорад. Талаботи ҷамъияти муосир ҳамеша дар васеъ гардонидани технологияи таълим бо мақсади баланд бардоштани сифати таълим ва салоҳиятнок гардонидани фард мебошад. [4].

Бисёр навгонҳои методӣ дар шароити муосир ба истифодабарии методҳои фаъолкунандаи таълим алоқаманд мебошанд.

Дар зери мафҳуми технологияи интерактивӣ дар шакли ададӣ ифода ёфтани расмҳо, лаҳзаҳои видеоӣ, оморӣ, объектҳои таҳайюлотии воқеӣ ва тамсилаҳои интерактивиро бояд фаҳмид, ки барои ташкили таълим дар синфҳои ибтидоӣ ниҳоят зарурӣ мебошанд.

Мутобиқи андешаи Т.А. Мясоед технологияи интерактивӣ – ин «шакли махсуси фаъолияти маърифатӣ буда, ҷараёни таълим дар он чунон ҷорӣ мегардад, ки дар амал тамоми хонандагон ба ҷараёни маърифатӣ фаро гирифта мешаванд ва имконият пайдо менамоянд, то иттилоотро дарк намоянд». [7].

Бояд гуфт, ки «технологияи интерактивӣ таъминоти барномавӣ дар низоми гуфтугӯ бо истифодабарандагон буда, имкон медиҳад, ки ҷараёни таълим барои истифодабарандагон идорашаванда гардад».

Барои татбиқи технологияи интерактивӣ дар назди мо қоркарди захираҳои ахборӣ ҳамчун вазифаи асосӣ меистад. Захираҳои мавҷударо мо барои синфи дуум аз рӯйи барномаи математика, муҳити атроф, забони тоҷикӣ, забони русӣ, хониши бадеӣ дасткорӣ намудем.

Саволномаи - вазифаҳо аз тахтаи интерактивӣ	Шарҳу эзоҳ
Маълумоти умумӣ дар бораи адади 10. Адади 10 чӣ гуна адад аст? Адади чуфт аст ё тоқ?	Мақсади асосии захираҳои мавҷуда мустақкам намудани дониши хонандагон дар доираи адади 10 мебошад. Саволномаи мазкур метавонад дар давраи ҳисоби даҳонии қатори ададии даҳии дуҷум дар дарси математика дар синфи 2 истифода бурда шавад. Истифодаи усули «Берун аз саҳифа». Ба хонандагон зарур меояд, ки ифодаҳоро ҳал намуда бо ёрии «Офтобак»-и калон дурустии ҷавобҳоро тафтиш намоянд. Барои ин ба бачаҳо зарур аст, ки ба ҷойи маркери пурчило, калонро бо худ дошта бошанд.
Шаклҳои геометрӣ. Тасвири шаклҳои геометрӣ, аз рӯйи адади 10.	Таъиноти захираи мазкур барои ташкил додани кор дар доираи зергурӯҳи даҳнафара, дар давраи гузаштани мавзӯи нав низ истифода шуда метавонад. Ба хонандагон зарур меояд тамсилаи секунҷаро то даҳнафараи гирд пурра намоянд. Дурустии ҷавобҳоро хонандагон метавонанд ба воситаи «парда»-ро боло бардоштан ва дар пушти он доирачаҳои илова намудан фаҳманд.
Қадам ҳайвонҳои ваҳширо медонед? Ҷоида ва зарари ҳайвонҳои хонагӣ ва ваҳширо гуфта диҳед?	Захираи мазкур дар давраи рефлексии дарси муҳити атроф пас аз омӯختани мавзӯи «Ҳайвонотҳои ваҳшӣ ва хонагӣ» истифода бурдан мақсаднок мебошад. Дар ин ҷо аз усули «Кушоиши оддӣ» истифода бурдан хело хуб аст. Хонандагон тавассути баланд бардоштани «парда» дурустии ҷавобҳои хешро тафтиш менамоянд.
Аз рӯйи расмҳои долашуда матни хурд. тартиб диҳед?	Захираҳои пешниҳодгардида дар давраи интиҳоби мавзӯ ва мақсади он истифода бурда мешаванд. Ба хонандагон зарур меояд, ки расмҳои пешниҳодгардидаро муоина намуда, бо як калима ном баранд. Аз усули «Саволу ҷавоб» истифода баранд. Пас аз пайдо намудани ҷавоби дуруст ба саволи гузошташуда омӯзгор ба тафтиш оғоз менамояд.
Маълумоти умумӣ дар бораи ҳашаротҳо. Аз рӯи ҳарфҳои парокандашуда, номи ҳашаротҳои зараррасонро нависед?	Дар давраи омӯзиш ва аз худ намудани мавзӯи нав «Ҳашаротҳо» аз фанни муҳити атроф, хонандагон хосиятҳои фарқкунандаи ҳашаротҳоро аз дигар ҳайвонҳо номбар менамоянд. Истифодаи усули «Берун аз саҳифа». Хонандагон ҷадвали сохтори органикии ҳашаротҳоро тартиб дода, дар бораи он маълумот медиҳанд.

Маълумоти умумӣ дар бораи садонокҳо ва ҳамсадоҳо. Садонокҳо ва ҳамсадоҳо аз калимаҳо чудо карда ранг кунед?	Захира интиҳоби малакаи асосии дурустнависию калимаҳои луғат, дурустнависию ҳамсадоҳо дар охири калима ва садонокҳои бе зада, дурустнависию ҳамсадоҳо дар охири ҷумла ва садонокҳо дар миёнаи ҷумла пешниҳод менамояд. (давраи мустақамкунии маводи омӯхта). Ба хонандагон пешниҳод карда мешавад, ки бо саволномаҳо мустақилона кор кунанд, то вазифаҳои имлоиро дуруст ёд гиранд
Дар бораи асарҳои хондагон маълумот диҳед? Хислатҳои қаҳрамонҳои мусбӣ ва манфири арзёбӣ намоед?	Захираҳои мавҷуда дар дарси хониши бадеии «Умумигардонӣ аз рӯи боб» истифода бурда мешавад. Усули «Гурӯҳбандӣ» истифода бурда мешавад. Ба хонандагон зарур меояд, ки асари нависандагонро дуруст муайян кунанд. Хонандагон расмҳои меоранд ва агар асар дуруст интиҳоб гардида бошад, онҳо расмро мебардоранд. Тафтиширо хонандагон мегузаронанд.

Усули омӯзиши технологияи интерактивӣ усуле мебошад, ки ҳамкорию омӯзгор ва хонанда, инчунин хонанда бо омӯзгорро талаб мекунад. Меъёри асосии усули фаъоли таълим аз он иборат аст, ки муҳокимарониҳо ва пешниҳоди озоди мавзӯ таъмин гардида, шумораи зиёди фаъолиятҳои амалӣ, ташаббуси бештар аз тарафи хонандаю гурӯҳҳо ва иҷрои қорҳои хаттӣ сурат мегиранд. Хосияти асосии технологияи интерактивӣ аз он иборат мебошад, ки хонанда ҳамеша бо муҳити таълимӣ дар робитаи зич қарор мегирад. Ичунин истифода бурдан аз технологияи интерактивӣ имконият медиҳад, ки хонанда ҳамеша бо муҳити таълим дар муошират қарор гирад.

Ҳамин тавр, ҳулоса баровардан мумкин аст, ки тамоми шаклҳои ташкили чараёни таълим ба ҳам робита дошта, ин робитаҳо фаъолияти интерактивиро тақвият мебошанд, дарсҳои бо истифодаи методҳои фаъоли таълим гузаронидашуда аз худкуниро боло бардошта, маҳорату малакаро сайқал медиҳанд, инчунин инкишофи назари танқидиро таъмин намуда, ба мустақилу эҷодкор будан имкон медиҳанд.

АДАБИЁТ:

1. Жеребятникова Г.В. Влияние формы организации учебного процесса на формирование созидательной активности будущих педагогов // Путь науки. – 2015. – №10 (20). – С. 110–111.

2. Игумнова Е.А. Квест-технология в образовании: Учебное пособие / Е.А. Игумнова, И.В. Радецкая; Забайкальский государственный университет. – Чита, 2016. – 164 с.

3. Кулиш И.А. Использование интерактивных технологий на уроках русского языка в начальной школе как средство формирования познавательного интереса // Начальная школа. – 2006. – №8. – С. 39–41.

4. Лучкина Т.В. Основы педагогики: для учащихся педагогических классов: Учебное пособие / Т.В. Лучкина, И.В. Николаюк, Е.Ю. Грачёва. – Чита: Изд-во: Забайкальский государственный гуманитарно-педагогический университет им. Н.Г. Чернышевского. – 2011. – 80 с.

5. Мясоед Т.А. Интерактивная технология обучения. Специальный семинар для учителей. – М., 2004. – 151 с.

6. Николаюк И.В. Информационные коммуникационные технологии в образовании: Учебное пособие для студентов педагогических специальностей / И.В.

Николаюк, Е.Е. Капанина; Забайкальский гос. гуманитарно-пед. ун-т. им. Н.Г. Чернышевского. – Чита, 2010. – 129 с.

7. Степанова Г.А. Современные информационные технологии обучения – залог успешной реализации ФГОС НОО // Пермский педагогический журнал. – 2013. – №4. – С. 59.

ОБОГАЩЕНИЕ СЛОВАРНОГО ЗАПАСА УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

ХОДЖАЕВА Т. Ч. – учительница русского языка среднего общеобразовательного учреждения № 18 района Фирдоуси, города Душанбе, ул. Кахорова - 86, тел.: +(992) 918 65 71 71

В данной статье рассмотрено использование приёмов словарной работы на уроках русского языка в старших классах школ с таджикским языком обучения. Автор статьи на основе особенностей применения основных приёмов лексической работы, раскрывает сущность значения слов путём показа предмета, использования толкового и других словарей, работа с текстом, морфемный и морфологический анализы слов, и таким способом показывает пути и способы обогащения словарного запаса учащихся-таджиков. Автор статьи считает, что словарная работа в средних общеобразовательных учреждениях является важнейшей составной частью работы по развитию речи учащихся.

Ключевые слова: словарный запас, лексика, коммуникативный, решение задач, показ предмета, богатство русского языка, раскрытие смысла слов, приёмы, значение слов.

ҒАНИҒАРДОНИИ ЗАХИРАИ ЛУҒАВИИ ХОНАНДАҒОН ДАР ДАРСҲОИ ЗАБОНИ РУСӢ

ХОҶАЕВА Т. Ч. - омӯзгори фанни забони русии мактаби таҳсилоти миёнаи умумии № 18 –и ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе, кӯчаи Қаҳоров - 86, тел.: +(992) 918 65 71 71

Дар мақолаи мазкур истифодаи роҳҳои қори луғавӣ дар дарсҳои забони русӣ дар синфҳои болоии макотиби таълимашон бо забони тоҷикӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллифи мақола дар асоси хусусиятҳои истифодабарии роҳҳои асосии қори луғавии моҳияти маъноӣ калимаҳоро тавассути нишон диҳӣ, намоиши ашӯ, истифодаи луғати тафсири ва дигар луғатҳо, қор бо матн, таҳлили морфемавӣ ва морфологӣ ошқор менамояд. Ҳамин тариқ, роҳҳо ва тарзҳои бойшавии захираи луғавии хонандагони тоҷикро нишон медиҳад. Муаллифи мақола қори луғавиро дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҳамчун қисмати муҳими таркибии қор оид ба инкишофи нутқи хонандагон меҳисобад.

Вожаҳои асосӣ: захираи луғавӣ, лексика, мақсади коммуникативӣ, ҳалли масъалаҳо, намоиши ашӯ, фасоҳати забони русӣ, раскрытие смысла слов маъноӣ калима, роҳҳо (усулҳо), маъноӣ калима.

ENRICHMENT OF THE VOCABULARY SPARE UCHASCHHSYA ON LESSON OF THE RUSSIAN LANGUAGE

KHODJAEVA T. Ch. - Russian teacher of secondary educational institution No. 18, Firdousi District, Dushanbe City, Dushanbe, 86 Kahorova Str., mob.: + (992) 918 65 71 71.

This article discusses the use of vocabulary techniques in the Russian language lessons in high schools with the Tajik language of instruction. The author of the article based on the features

of using the basic methods of lexical work, reveals the essence of the meaning of words by showing the subject, using explanatory and other dictionaries, working with text, morpheme and morphological analyzes of words, and in this way shows ways and means of enriching the vocabulary of Tajik students. The author of the article believes that vocabulary work in secondary educational institutions is an important part of the work on the development of students' speech.

Keywords: *vocabulary, vocabulary, communicative, problem solving, display of the subject, the richness of the Russian language, the disclosure of the meaning of words, techniques, the meaning of words.*

В данный момент актуальной остаётся проблема обогащения словарного запаса учащихся как основы развития речи.

Проблема состоит в том, что современного учащегося необходимо научить пользоваться словом в соответствии с коммуникативно значимыми нормами литературного языка. Ведь для каждого школьника хорошо развитая речь - не только средство общения, но и двигатель интеллектуального развития, инструмент познания и самовоспитания [2, с. 16].

На современном этапе преподавания русского языка последовательно утверждается мысль о том, что русский язык как предмет изучения должен рассматриваться в школе как источник знаний общечеловеческой и национальной культуры.

Лексика является важнейшей номинативной стороной языка. Без лексики не было бы и языка. Изучение лексики в школе очень важно. М.Т. Баранов писал: «Лексика пронизывает язык во всех направлениях: звуки, морфемы рассматриваются в слове, так как вне слов они не существуют; морфологические категории рассматриваются только в слове; предложения тогда становятся коммуникативно значимыми, когда они наполнены словами. Без слов не может быть никакой научной информации» [2, с. 21]. Место лексики в системе русского языка и ее роль в обогащении словарного запаса определяют важность развития связной речи на уроках русского языка в школе.

Современные стандарты по русскому языку для учащихся средних общеобразовательных учреждений с таджикским языком обучения требуют воспитания духовно развитой личности, способной к созидательной деятельности в современном мире, формирования гражданской позиции, чувства патриотизма, толерантности, любви к литературе и языку, к ценностям отечественной культуры, личности, адаптированной к жизненным условиям. Обучение русскому языку в условиях билингвизма ставит перед собой, прежде всего, коммуникативную цель и коммуникативную направленность. Иными словами, коммуникативная направленность, бесспорно, является основным принципом обучения русскому языку в национальной школе, где закладываются основы формирования умений и навыков общения на русском языке. Учащийся при этом должен в условиях прямого или опосредованного контакта успешно решать задачи взаимопонимания и взаимодействия с носителями изучаемого языка в соответствии с нормами и традициями, особенностями и трудностями, а также культуры этого языка.

Работая в таджикской школе учителем русского языка в течение многих лет, я каждый раз, начиная учебный год, ставлю перед собою цель обогащать словарный запас учащихся на уроках.

Словарная (лексическая) работа является важнейшей составной частью работы по развитию речи и обогащению словарного запаса учащихся в школе. Она проводится на уроках русского языка в связи с изучением морфологии и орфографии, при изучении тем «Лексика», «Фразеология» в 10-ом классе.

Содержание словарной работы.

- 1) Обогащение словарного запаса учащихся;
- 2) Словарно-орфографическая работа, целью которой является усвоение значения и правописания слова;
- 3) Знакомство со словом как средством художественной выразительности.

Приёмы словарной работы.

Приёмы обогащения словарного запаса учащихся разнообразны: раскрытие значения слова путём показа предмета, использование Толкового, таджикско-русского и других словарей, морфемный и морфологический анализы слов, синонимическая и фразеологическая работа, использование контекста и многие другие.

А также приём раскрытия значения слова путём *показа предмета*, обозначаемого данным словом, используется обычно, когда детям трудно представить некоторые предметы или явления (показ иллюстраций (на мониторе), моделей, рисунков, презентаций и др.). В основе этого приёма лежит необходимость установления рефлекторной связи между словом и образом предмета. В средних классах этот приём находит широкое применение при знакомстве с профессиональной и специальной лексикой, когда учащиеся узнают названия орудий труда, новейших технологий, инструментов, научные термины и др. (компьютер, клавиатура, циркуль, микроскоп, объектив, гравюра, рубанок, дрель и т.п.)

Одним из наиболее эффективных приёмов раскрытия значения слова остается использование Толкового и других *словарей* русского языка. Учителю необходимо объяснить принципы построения словарей, научить школьников пользоваться словарями самостоятельно и как можно чаще, для этого постоянно отсылать их к словарям для нахождения нужных сведений. Раскрытие смысла слова с помощью словарей важно и при работе с многозначными словами и омонимами.

Приём раскрытия значения слова путём *морфемного анализа* ценен тем, что приучает школьников вдумываться в смысловое значение морфем, из которых состоит слово. Например, разбирая слово «окраина», учащиеся устанавливают, что оно образовано от слова «край» (край значит боковая часть), о - приставка в значении «около», т.е. то, что находится сбоку. В слове «последователь» корень -след-, приставка по-, т.е. идущий по следу, следом за. Таким образом, учащиеся при встрече с незнакомым словом, стремясь понять его, вдумываются в значение морфем, из которых оно состоит.

Синонимическая работа помогает понять значения многозначных слов, раскрывает богатство русского языка. Учащиеся знакомятся с основными признаками синонимов (общность значения двух или нескольких слов и различия их корней по звуковому составу), узнают о недопустимости синонимизации слов, принадлежащих к разным частям речи (играть, игра; зимовать, зима, зимний), обозначающих различные видовые понятия данного рода (дом, изба, дворец, квартира; Родина, отчизна, отечество) и др. Как правило, выяснение значения непонятого слова путём синонимизации, а также подбор синонимов не представляют для учащихся трудности. Приём синонимизации используется и при исправлении речевых ошибок. Например при необоснованном повторении в сочинении одного и того же слова учитель предлагает подобрать синонимы к нему.

Приём перефразы (перефраз – выражение, являющееся описательной передачей смысла другого выражения или слова) используется для объяснения фразеологических оборотов (устойчивых сочетаний): держать язык за зубами – молчать, попасть впросак – оказаться в неловком положении, бить баклуши – бездельничать, ничего не делать и т.д.

Приём перевода может быть использован для объяснения заимствованных слов, например, сувенир (франц.) – подарок на память (тӯҳфа барои хотира), вилла (лат.) – загородный дом (хавлии берун аз шаҳр) и т.п.

Интересным приёмом, с помощью которого учащиеся самостоятельно раскрывают или уточняют смысл слова, является использование *контекста* и подстрочных объяснений. Учитель указывает, что слово в учебнике, обозначенное звёздочкой или цифрой в тексте, объяснено ниже. Учащиеся должны знать, что часто значение слова становится понятным из контекста, поэтому необходимо внимательно вчитываться в текст, пытаться найти объяснение незнакомого слова.

Основной вид упражнений – *самостоятельное употребление слова* в предложении и в связной речи. Учащимся предлагается придумать предложение с вновь объяснённым словом, самостоятельно объяснить новое слово, пользуясь словарём, подобрать к нему слова-синонимы или антонимы, найти данное слово в предложении и объяснить его значение по контексту, подобрать предложение, в котором слово употреблено в другом значении и др.

Развитию речи способствуют и упражнения, направленные на более глубокое осмысление слов, значение которых уже известно учащимся. Например:

1. Указать, к какому родовому понятию относятся слова «радость» (чувство), «география» (наука), «треска» (рыба), «компьютер» (техника), «троллейбус» (транспорт) .

2. Дать письменное объяснение значения слова (по типу словарной статьи), например, «мелководье» (мелкое место в русле реки, отмель), «навзничь» (опрокинувшись на спину, вверх лицом).

3. Указать отличительные признаки предмета, отличающие его от предметов того же класса. Например, биология – наука, изучающая живые организмы.

4. Выписать из толкового словаря слова, относящиеся к одному классу, например, слова, обозначающие чувства человека: страх, радость, счастье, грусть.

Часто предлагаются упражнения на *выделение черт сходства и различия*:

1. Указать, какое слово употреблено в более широком значении, какое – в более узком: вид, образ, наружность и т.п.

2. Указать, по какому признаку можно сопоставлять следующие пары слов: лачуга – терем, катер – корабль, переулок – проспект.

Лексическая работа неразрывно связана с орфографической, поэтому особенно важно соединять анализ смыслового значения с орфографическим разбором слова. Именно благодаря этому достигается сознательное и прочное усвоение орфографии и обогащается словарный запас учащихся по русскому языку.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бабаева Р.Н., Бегматова Р.А., Махмудова М.О. Учебник для 10 класса школ с таджикским языком обучения. – Душанбе: «Граф-Полиграф», 2011. – 223 с.

2. Баранов, М. Т. Словарная работа в школе. / М. Т. Баранов // Педагогическая энциклопедия, т. 3. М., 1969.

3. Программа по русскому языку для общеобразовательных школ с таджикским языком обучения (2-11 классы). – Душанбе: 2008. – 124 с.

4. Фразеологический словарь русского языка: Свыше 4000 словарных статей/Л. А. Войнова, В.П. Жуков, А.И. Молотков, А.И. Федеров; Под ред. А.И. Молоткова. – 4-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1986. – 543 с.

5. Школьный фразеологический словарь русского языка / Жуков В.П., Жуков А.В.- 4-е изд., дораб. и доп. – М.: Просвещение, 2003. – 543 с.

**НАВРҮЗИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАВРУЗ
INTERNATIONAL OF NAVRUZ**

**ШАРҲИ ВОЖАИ «ЛОЛА» ДАР ЧАНДЕ АЗ ФАРҲАНГҲО
(дар робита ба сайри гули лола)**

АМИНОВ С. – узви вобастаи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, номзоди илмҳои педагогӣ, саркоотиби илми АТТ, ш. Душанбе, к. Айнӣ - 45. **тел.:** +(992) 90 446 46 78

Дар баъзе рисолаю асарҳои таҳқиқотӣ ва асарҳои адибон оид ба маросимҳои миллии дар робита ба «Сайри гули сурх», «Сайри гули лола», «Сайри гули бихӣ» ва ғайраҳо суҳан меравад. Масалан, дар «Фолклори тоҷик»-и Н. Маъсумӣ, «Фолклор-афкори эстетикӣ ва иҷтимоии халқ»-и А. Суфиев «Нигоҳе ба чашнҳои миллии ва ойинҳои суннати тоҷикон»-и Д. Раҳимов ва ғайраҳо дар мавриди идҳои зикршуда ишораҳо мавҷуданд.

Устод Айнӣ дар «Ёддоштҳо» (Кул. ҷ.7, 1962, с. 222-227) баҳшида ба «Сайри гули лола» соли 1895 ғазале таҳти унвони «Гули сурх» таълиф кардааст, вале оид ба ин чашн маълумоте надодааст. Мо хостем, ки дар робита ба Наврӯз ин нуктаро васеътар шарҳ диҳем. Аз ягон адабиёт ҳам маводе пайдо накардем.

Тасмим гирифтём, ки дар қадами аввал ба шарҳи гули лола иктифо кунем. Бинобар ин, шарҳи ба вожаи «лола», «шақоик» додаи чанде аз фарҳангномаҳои пешниҳод менамоем, ки ба чашни Наврӯз иртиботдоранд.

Вожаҳои асосӣ: *чашни гули сурх, чашни гули бихӣ, чашни гули лола, лола ва анвои он, шақоик ба маъни лола.*

**ТОЛКОВАНИЕ СЛОВО «ЛОЛА» В НЕКОТОРЫХ СЛОВАРЯХ
(в связи с гулянием во время цветения красного цветка)**

АМИНОВ С. – член-корреспондент Академии образования Таджикистана, кандидат педагогических наук, главный учёный секретарь АОТ, г. Душанбе, ул. Айнӣ - 45. **тел.:** +(992) 90 500 45 08

В некоторых монографиях, исследовательских работ и художественных произведениях затронуты массовые национальные традиции «Гуляние красного цветка», «Гуляние во время цветения тюльпанов», «Гуляние при цветении айвы» связанные с праздником «Наврӯз». Например, в «Таджикский фольклор» Н. Масуми, «Фольклор – эстетическая мысль и социализация народа» А. Суфиева, «Взгляды к национальным праздникам и народным традициям таджиков» Д. Рахимова упоминают названных праздников.

С. Айнӣ в своей газели «Красный цветок» («Вспоминание», т. 7, 1962, с. 222-227) написанный в 1895 году отмечает массовое гуляние во время цветения тюльпана. Но подробно не описал данного праздника. Мы хотели подробно выяснить данное гуляние. Но мы не встречались в никаких источниках подробное описание данного праздника.

Решили, на первых порах к сведению читателей предлагать комментарии толковых словарях по поводу слова тюльпан и шақоик, который относится к празднику «Наврӯз».

Ключевые слова: *празднование красного цветка, празднование цветка айвы, массовое гуляние во время цветения тюльпанов, тюльпан и его виды, шақоик (разновидность тюльпана).*

**INTERPRETATION OF THE WORD «LOLA» IN CERTAIN DICTIONARIES
(in connection with the festivities during the blooming of the red flower)**

AMINOV S. – Corresponding Member of the Tajik Education Academy, Candidate of pedagogical sciences, Scientific Secretary of TEA, Dushanbe, 45 Ayni Str., **mob.:** +(992) 90 500 45 08

In some monographs, research works and works of art, the popular national traditions “Festivities of the red flower”, “Festivities during the flowering of tulips”, “Festivities at the blossoming of the quince” associated with the holiday “Navruz” are affected. For example, N. Masumi’s “Tajik Folklore”, “Folklore — Aesthetic Misl and Socialization of the People” by A. Sufiyev, “Views to National Holidays and Folk Traditions of Tajiks” D. Rakhimov mention the mentioned holidays.

S. Aini in his gazelle “The Red Flower” (“Remembrance”, v. 7, 1962, p. 222-227), written in 1895, marks a mass celebration during the flowering of a tulip. But did not describe this holiday in detail. We wanted to find out in detail this festivities. But we did not meet in any sources a detailed description of this holiday.

It was decided, at first, to note the readers to offer comments to explanatory dictionaries about the word tulip and shakoik, which refers to the holiday "Navruz".

Keywords: *celebration of a red flower, celebration of a quince flower, mass festivities during the blooming of tulips, tulip and its species, shakoik (a type of tulip).*

Чашнҳои миллии халқи тоҷик басо зиёду рангоранганд ва оид ба баъзе аз онҳо асарҳои рисола ва мақолаҳои илмӣ таълиф шудаанд мешаванд. Мутоилаи асарҳои баъзе аз муҳаққиқони фолклор, чашну оинҳои миллии ва асарҳои бадеии адибон нишон медиҳанд, ки дар онҳо бар иловаи чашни Наврӯз - пуршукӯхтарин чашни миллии оид ба чашнҳои «Сайри гули Наврӯз», «Сайри гули бихӣ», «Сайри гули сурх», «Сайри гули лола» ва ғайраҳо сухан меравад. Масалан, дар «Фолклори тоҷик» - и Носирҷон Маъсумӣ, «Фолклор – афкори эстетикӣ ва иҷтимоии халқ»- и Асадулло Суфиев, «Нигоҳе ба чашнҳои миллии ва оинҳои суннати тоҷикон» - и Дилшод Раҳимов ва дигарон оид ба чашнҳои номбурда ишораҳо мавҷуданд. Вале маълумоти овардашуда басо муҳтасаранд ва муаллифон аксаран танҳо бо ном бурдани он иктифо мекунанд. Аз ин маълумоти овардаи онҳо ва сарчашмаҳои дигар ошкор мегардад, ки бисёр чашну маросимҳои миллии бо сабабҳои гуногуни иҷтимоию сиёсии кишвар аз миён рафтаанд. Чашни «Сайри гули лола» аз ҳамин гуна чашнҳост. Ва шояд зеро мафҳуми «Чашни гули сурх» «Чашни гули лола» дар назар дошта шуда бошад.

Вожаи гули «лола» на танҳо дар адабиёти шифоӣ, балки дар адабиёти хаттӣ низ мавқеи махсуси истифода дорад. Поягузори адабиёти классики тоҷик Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ дар осораи калимаи лоларо ба таври фаровон истифода бурдааст. Баъзан аз ибораи «гули сурх» низ истифода кардааст.

Ҳамчунин поягузори адабиёти навини тоҷик устод Айнӣ ба муносибати сайри гули сурх ва ба сабаби нарафта мондани соли 1895 бо таҳаллуси Айнӣ «Гули сурх» ном ғазале таълиф кардааст. Оид ба чашни Сайри гули сурх овардааст. «Сайри гули сурх – сайре буд, ки ҳар сол дар сари мазори Баҳоуддини нақшбанд, ки аз шаҳр дар масофаи даҳ километр дар тарафи шарқ воқеъ шудааст, дар моҳҳои апрел, май дар аввали шукуфтани гули сурх ташкил мешуд».

Диққати моро чашни «Сайри гули лола» ҷалб намуд. Ба хотири ин ки оид ба он маълумоти бештаре касб кунем, чандин асарҳои адибону олимони, ки бевосита ба чашнҳои миллии ва расму оинҳои мардумӣ марбутанд, аз назар гузаронидем. Мутаассифона, маводи лозима дастрас карда натавонистем. Умед аст, ки ба таҳқиқи масъалаи мазкур мутахассисони соҳа машғул гашта, оид ба «Сайри гули лола», «Сайри гули сурх», «Сайри гули бихӣ» ва ғайраҳо мавод дастрас ва пешкаши хонандагон мегардонанд. Дар ин қор омӯзиши чашнҳои миллии ҳамшаклу ҳамноми кишварҳои ҳамзабон, бешак, кумак хоҳад расонд, зеро дар байни мардуми он кишварҳо «Чашнҳои гули сурх», «Сайри гули лола» ва ғайра маъмуланд.

Сипас, тасмим гирифтём, ки чанде аз фарҳангхоро бубинем, ки бар калимаи «лола» чӣ шарҳҳо бастаанд. Инак, шарҳи бар вожаи «лола» додаи чанде аз фарҳангхоро пешкаши шумо хонандагони арҷманд мегардонем.

1. Дар фарҳанги «Тухфат – ул – аҳбоб» –и Ҳофизи Убаҳӣ (- Душанбе:

- Ирфон, 1992, - 228 сах.) вожаи **лол**, **лола** ва **шанбалид** чунин шарҳ ёфтаанд: **Лол** - гунг бувад ва ранги лаълро низ гӯянд (сах. 99).

Лола шақоик бувад ва ба тозӣ шанбалид гӯяндаш (сах.99).

Шанбалид гулест зарди хурд, барги хушбӯй дорад. Ва қолаи зардро низ гӯянд (сах. 217).

2. Муҳаммадхусайни Бурҳон дар «Бурҳони қотей» (Техрон) вожаи «Лола» ро ба шакли зер тафсир кардааст: «Лола» бар вазни хола. Ҳар гулери гӯянд, ки худрӯ бошад умуман ва лолаи доғдор, ки онро лолаи Нуъмон хонанд хусусан ва он бар чанд навъ аст: «**Лолаи кӯхӣ** ва **лолаи сахрой** ва **лолаи шақоик** ва **лолаи дилсӯхта** ва **лолаи дилсӯз** ва **лолаи хитой** ва **лолаи худрӯй**». Ва баъзе бад ин гуна овардаанд: «Лолаи сурх ва лолаи зард ва лолаи сафед ва лолаи ол ва лолаи дурӯй ва лолаи Нуъмон ва киноя аз лаби маъшук ҳам ҳаст». Лолаи духтарӣ ба замми дол ва бенукта навъе аз лола аст, ки канорҳои он бағоят сурхранг бошад ва миёнаш сиёҳ ва онро озаргун хонанд. Ва ба арабӣ шақоикуннуъмон гӯянд (ҷ. 2, сах. 453).

3. Муаллифи «Чароғи ҳидоят» (- Душанбе: Ирфон, 1992, - 288 сах.). Сирочиддин Алихони Орзу ифодаҳои «**Лолаи аббосӣ**» ва «**Лолаи садбарг**»-ро ба таври зайл тафсир кардааст: «Лолаи аббосӣ» - навъе аз лола; ва баъзе гӯянд, ки ҳамин гули мутаориф аст, лекин аббосӣ ба шом бишқуфад ва лолаи аббосӣ - субҳ (сах. 187).

Лолаи садбарг лолае, ки барги гулҳояш бисёр бошад ва онро дар Ҳиндустон **ҳазора** гӯянд ва хусусият ба лола надорад. Наргиси садбарг ва шукуфаи садбарг низ дида шуд (сах. 187).

4. «Мунтахаб – ул – луғот» - и Абдурашиди Тагтовӣ (-Душанбе: 2003, - 791 сах.) вожаи «шақоик» - ро чунин шарҳ додааст: **шақоик** чамъи шақиқат; ва маънии он гузашт; ва навъи лолаест, ки онро шақоикуннуъмон гӯянд, ба чиҳати он ки Нуъмон ибни Манзар ба сахрое мегузашт, ки дар он лола бисёр буд. Ва чун бағоят хуб дар назараш омад, фармуд, ки ҳимояти он кунанд ва муҳофизат намоянд» (сах. 285).

5. Муҳаммад Фиёсиддин дар «Фиёс – ул - луғот» вожаҳои **лол**, **лола** ва **шақоик** - ро чунин маънидод кардааст: **Лол** дар туркӣ ба маънии гунг, яъне забонгирифта; ва ба маънии ранги сурх муштарак аст миёни форсӣ ва ҳиндӣ; ва лола ҳам мураккаб аст аз лол, ки маънии сурх аст ва ҳо, ки калимаи нисбат аст; ва чавҳарест сурхранги қиматӣ, ки онро лаъл гӯянд; ва лаъл муарраби лол аст (аз «Баҳори Аҷам» ва «Бурҳон» ва «Сироч») (ҷ. 2, сах.204).

Лола мансуб ба лол, ба маънии сурх; ё он ки ҳои зоида лоҳик шуда, мисли хон ва хона; ва он гулест маъруф, ки чанд қисм мебошад: лолаи кӯхӣ, лолаи сахрой, лолаи нуъмонӣ ва лолаи шақоик ва лолаи дилсӯз ва лолаи хитой ва лолаи худрӯй ва лолаи сафед ва лолаи зард ва лолаи аббосӣ ва лолаи пайконӣ ва лолаи микрозӣ ва лолаи духтарӣ (аз «Бурҳон» ва «Мусталаҳот» ва манкул аз «Шарафнома» - и Заҳируддин Муҳаммади Бобур подшоҳ); дар «Воқеоти Бобурӣ» навишта, ки қариб панҷоҳ навъ лола дар баъзе атрофи Кобул ба мулоҳаза омада (ҷ. 2, сах. 206).

«**Лолаи Нуъмон** ва шақоики Нуъмон» навъест аз лола, ки бағоят сурх бошад. Гӯянд, ки онро Нуъмон подшоҳ аз кӯхистон ба шаҳр оварда буд. Ва баъзе гӯянд, ки Нуъмон ўро бисёр дӯст медошт (ҷ.2 сах. 347).

Шақоик лола; ва муфраду чамъ яқсон аст (аз «Баҳр – ул - чавоҳир» ва «Суроҳ»); ва гоҳе маҷозан ба маънии мутлақ гулҳо ояд (сах. 467) (ҷ. 1, Адиб, 1987, - 490 сах.).

6. Доктор Муҳаммад Муин дар «Фарҳанги форсӣ» (Техрон, ҷ. 3, 1375, - 4242 с.) вожаҳои «лол», «лола» ва «шақоик» - ро чунин шаҳр додааст: **лол** – 11. (лола, олола, лаъл, маър): 1- сурх, аҳмар; 2 – лаъл (ҷ. 3, сах. 3535).

Лола – 1- гиёҳе аз найраи сусниҳо, ки дорои пиёз мебошад ва баргҳояш тавил аст ва соқаи гулдиҳанда аз васати баргҳо хориҷ мешавад. Гули он ки дар интиҳои соқа қарор дорад, мунфард мебошад. Гули лола аз се гулбарг ва се косабарги рангин ба шакли гулбаргҳо ташкил шудааст. Теъдоди парчамҳо 6 адад аст ва модагии он аз се барча дуруст шуда, ки дар ҳар барча ду радиф тухмак мавҷуд аст. Дар ҳудуди 50 гуна аз ин гиёҳ шинохта шуда, ки дар навоҳии муътадил ва марғуб ва навоҳии кӯхистонии кураи замин мерӯянд. Баъзе гунаҳои он низ ба унвони гули зинатӣ дар гулдонҳо кишт мешаванд, ки дар аввали баҳор гул медиҳанд: гули лола, қарнулғизол, хунунулғизол, гули лола, лола (гиё). Тибқи

тахқиқи Козимирский назди эрониён ба таври куллӣ, ки камтар иртибот ба табақабандии илмӣ дорад, ҳар гуле, ки косабаргҳои он ба ранги хун ва васати он сиёҳ бошад, ба номи лола ва шақоик номида мешавад, вале ғолибан tulipe – ро ихтисосан шақоикуннуъмон номидаанд. (Козимирский, Манучехрӣ 312). Таркиботи исми **лолаи аҳмар** – 1 (ғиё) **лолаи сурх, лолаи ҳамро**; 2 – (ғиё) **ашки хунин, лолаи алвон** (ғиё), лолаи чаманӣ; **лолаи пайконӣ** (ғиё) яке аз гунаҳои гули лола аст, **лолаи чаманӣ** (ғиё) яке аз гунаҳои лолаи сарнагун аст (лолаи сарнагун); **лолаи чавғосӣ** (ғиё) лолаи аббосӣ; **лолаи чин** лолаи хитой; **лолаи Ҳофиз** (ғиё) гунаҳои лола, ки дар боғҳои Шероз кишт мешавад. Пушти гулбаргҳои сурхранг ва дохили гулбаргҳо сафеди доғдор аст (ин номро доктор Гоивбо ба ёди Ҳофиз бад ин лола додааст); **лолаи ҳамро** (ғиё) лолаеро гӯянд, ки гули сурх дошта бошад: лолаи сурх, лолаи аҳмар. **Лолаи хитой** 1- (ғиё) исми форсии ҳамоҳам аст, ки яке аз анвои райхонҳо аст, ки онро райхони тоторӣ низ гӯянд. (фехристи махзани адвия тухфаи Ҳаким Мумин - ҳамоҳам, райхон) 2. (ғиё) дарахте, ки баргҳои сурх ва зард аст ва ба форсӣ онро дарахти серанг ё гули серанг гӯянд ва дар боғчаҳо ба унвони зинат кошта мешавад. Ин ғиёхро ба туркӣ қулфа ва ба форсӣ хушназар ҳам гӯянд (Онанд).

Лолаи хитой (ғиё) – лолаи Хитойӣ; **лолаи худрӯй** (ғиё) шақоик; **лолаи доғдор** (ғиё) шақоик; **лолаи дарахтӣ** (ғиё) шақоики Нуъмонӣ; **лолаи духтарӣ** (ғиё) дарахте аст аз тираи монулиёса, ки дар аксари нуқоти Африқо ва Амрико мерӯяд. Чӯби ин дарахтро дар мунаббаткорӣ ва сохтмони абзорҳои зариф ба кор мебаранд. Дарахти мазкурро дар аксар нуқоти дунё ҷиҳати истифода аз чӯбаш мекоранд. Шаҷаратулзанбақ, **лолаи дарёӣ** чонваре аз шоҳаи хорпӯстон аз радаи лолавашон, ки шаклаш шабеҳ ба гули лола аст (лолаваш); **лолаи даштӣ** (ғиё) гунаи ваҳшии лоларо гӯянд (лолаи ваҳшӣ); **лолаи дилсӯхта** (ғиё) шақоики Нуъмонӣ; **лолаи дилсӯз** (ғиё) шақоики Нуъмонӣ; **лолаи дурӯй** (ғиё) гули қаҳба; **лолаи румӣ** (ғиё) яке аз ақсоми гули лола аст, **лолаи зард** лолаи зарин (ғиё) қисме лола, ки гули зард дорад ва ба унвони зинат дар гулдонҳо кишт мешавад, лолаи зард; **лолаи сурх** (ғиё) лолаи ҳамро, лолаи аҳмар; **лолаи сарнагун** (ғиё) гунаи лолае, ки гулҳои ба таври сарнагун қарор мегиранд, гули сарнагун, икلیلалмулк; лолаи саҳрой (ғиё) шақоики Нуъмонӣ; лолаи садбарг (ғиё) гули сурхи садбаргро гӯянд (гули сурхи садбарг); **лолаи тӯр** (маҷ.) оташи тӯр; лолаи аббосӣ (ғиё) ғиёҳе аст поё ва заминӣ аз радаи дулапаяҳои пайваस्ताи гулбарг, ки сардастаи тирае ба номи худаш мебошад. Баргҳои ин ғиёҳ мутақобил ва гулҳои бар нӯғҳои мухталиф ва зебо аст. Гулҳои он дар авоили шаб пас аз ғуруби хуршед шуқуфта мешаванд. Иртифои ин лола то як метр низ мерасад. Решааш мудирр ва дорои асари мусҳилӣ аст; гули аббосӣ, гули лолаи аббосӣ, лолаи чавлоғосӣ, лолаи микрозӣ, **вардалайл**, наворуллайл; **лолаи фарангӣ** (ғиё) қисме лолаи маъмулӣ, ки рангҳои сурх дорад ва аз Урупои Ғарбӣ вориди Эрон шуда ва дар атрофи Хуросон ба фаровонӣ мерӯяд; «Лолаи фарангии пар-пар ва кампари панҷранг» дар аҳди Носириддиншоҳ ба Эрон ворид шуд ва ривоч ёфт алмосарвалосор (- 99); **лолаи гӯш** қисмати аз гӯш хориҷе, ки дар инсон ба шакли сафҳаи ғазруф чинхӯрдааст, ки рӯйи онро пӯст пӯшонда ва дар поини он қисмати нарме ба номи нарма мавҷуд аст ва дар васатаи он сӯроҳе аст, ки иборат аз маҷрои хориҷии гӯш аст – гӯш; **лолаи мутағфан** (ғиё) яке аз гунаҳои лолаи сарнагун аст, ки онро ҳаширатулҳаҷл низ гӯянд – лолаи сарнагун; лолаи микрозӣ (ғиё) яке аз гунаҳои лола аст; **лолаи ваҳшӣ** (ғиё) гунаҳои ваҳшӣ ва худрӯйи лоларо гӯянд, ки дар аксари амокини кӯҳистонии Эрон (хусусан атрофи Хуросон) низ фаровон аст ва дорои гулҳои қирмизранг ва оташӣ мебошад – сунбулбарӣ. 2- (маҷ.) гунаи сурх (маъшук). 3- (маҷ.) сурат, чеҳра; 4- (маҷ.) лаби маъшук; 5- даруни ҳалқаи гӯш .....

Ҳамзамон вожаҳои **лолабарг**- барги лола **лолабаноғӯш** (он ки баногӯшаш чун барги лола латиф ва сурх аст), **лолапӯш** (мастур аз лола, пӯшида бо лола), лолачабин (хубрӯй), маҳчабин, лоларух (чеҳраи сурх ва латиф чун лола, хубрӯй), **лоларухон** (дорои руҳони сурх ва латиф чун лола), лоларухсор, лоларанг, лоларӯй, лолазор, лоласор, лоласон, лоласитон, лолафом (3537-3540).

Шақоик ғиёҳе аст яксола бо иртифои 30 то 60 сантиметр аз тираи хашхош, ки ғолибан дар мазорё ва киштзорҳо мерӯяд. Гулаш мунфард ва бузургу зебо ба ранги қирмиз ва шомили ду косабарг аст, ки монанди хашхош зуд меафтанд. Теъдоди гулбаргҳо 4 ва

теъдоди парчамҳо зиёд аст ва ба илова дар қоидаи гулбаргҳои он ғолибан лақаҳои сиёҳранг дида мешавад. Қисмати мавриди истифодаи ин гиёҳ дар гулбаргҳои он аст, ки бояд пас аз чамъоварӣ басуръат хушк шавад, то хароб нагардад ва ба ранги тира дарнаёяд. Ва онро дар тадовӣ ба кор мебаранд, хашхоши барӣ, хашхоши мансур, хашхоши бӯстонӣ; **хашхоши арманистонӣ** (гиё) яке аз гунаҳои шақоиқи Нуъмонӣ аст – шақоиқи Нуъмонӣ; **шақоиқи печ** (гиё) гиёҳе аст болораванда аз тираи ололаҳо, ки дорои баргҳои мутақобил аст, шираи баргҳояш пӯсти баданро мултахаб ва қирмиз мекунад. Аз ин рӯ, гадоён аз он истифода ва бадани худро ба манзури чалби тараххум захм мекунанд. Моддае, ки аз инсоҷи ин гиёҳ истихроҷ шуда ба номи калиотин мавсум аст. Собикан аз гиёҳи мазкур дар тадовии саратон истифода мекарданд; шароҷ, малъа, қалимотис, калиотис, зиён, ёсуманбар, ёсуманбарӣ, ёси сафед; **шақоиқи Нуъмон** шақоиқи нуъмонӣ (гиё). Тавзеҳ: мутарҷимони урупои шуарои шарқӣ онро ба «anemone» тарҷума кардаанд. Шояд ба сабаби шабоҳати савтии ин ду калима. Ин тасаввур хатост, зеро шақоиқ coguelicot аст ва мутааллиқ ба хонаводаи кӯкнориён paraverages аст (ҷ. 2, саҳ.2053).

Дар сурате ки anemone мутааллиқ ба хонаводаи ололаҳо renoncules мебошад, Қазвинӣ дар «Аҷоибулмаҳлуқот» мегӯяд, ки шақоиқуннуъмон номи аст, ки подшоҳи Ҳира Нуъмон бини Манзар бад ин гул, ки ба форсӣ гули лола (tulipe) номида мешавад, дода. Аз сӯи дигар, фарҳангнависони форсӣ таҳти номи «лола» нависанд: «Лола, ҳар гули худрӯй ва хусусан лолаи Нуъмонии доғдор, ки чанд навъ аст: кӯҳӣ ва саҳроӣ ва дилсӯхта ва шақоиқ ва хитой ва худрӯй ба алвони мухталифа». - Доктар **Шалимар** дар фарҳанги (Terminologie) худ (Техрон, 1874) гӯяд, ки coguelicot шақоиқ номида мешавад. Ва онро ба сабаби ихтисосоти маскани худ дар зумраи **кӯкнорҳо** махсуб доранд. (Козимирский, Манучехрӣ, 312) **шақоиқи Нуъмонӣ** (гиё) гиёҳе аст алафӣ ва поё ба иртифоӣ 10 то 40 сантиметр аз тираи ололаҳо, ки дар чаманзорҳо дар ғолиби нуқоти баҳрулрумӣ ва Осиёи Сағир ва Осиёи Ғарбӣ ва Марказӣ мерӯяд. Баргҳояш дорои буридагиҳои бисёр ва гулаш мунфард, зебо ба ранги бунафш ё моил ба қирмиз аст... (Техрон, 1375, ҷ 2, саҳ. -2054).

7. Амид дар «Фарҳанги форсӣ» (Техрон, 2535,- 1144 саҳ.) вожаҳои «лол», «лола» ва «шақоиқ» - ро ба таври зайл тафсир кардааст: **лол 1.** лаъл, ба маънии ранги сурх ҳам гуфта шуда (саҳ. 885). **Лола** (ба фатҳи ломи дувум) гиёҳи кӯчаке аст, ки бештар дар нуқоти мартуб ва кӯҳҳо ва канори ҷӯйҳо мерӯяд. Шоҳу барг ва самари он шабеҳи хашхош, аммо кӯчақтар аз он аст. Ҳам биёбонӣ ва ҳам бӯстонӣ аст ва бар чанд қисм аст; як қисми он дорои се ё панҷ гулбарг ва қисми дигар гулҳояш бештар аз панҷ барг дорад. Онро шақоиқ ё шақоиқуннуъмон ҳам мегӯянд. Навъи биёбонии он дорои гулҳои сурх ва дар беҳи гулбаргҳояш доғ ё лақаи сиёҳе вучуд дорад. Дар авохири фарвардин ва авоили урдубиҳишт гул медиҳад. Пиёзи онро мекоранд. Олола ҳам гуфта шуда; **лоларух** (ба замми ро) лоларухсор, лоларӯй, маъшуке, ки гунаҳои сурх ба ранги гули лола дорад; лолазор – ҷойе, ки гули лола фаровон рӯида бошад; ва номи яке аз хиёбонҳои маъруфи Техрон; **лолаи Аббосӣ** навъе гули кӯчаки шайпурӣ ба ранги сурх ё зард, бутайи он дорои баргҳои паҳннӯки тез, баландияш то як метр мерасад, гулҳояш наздики ғуруби офтоб шукуфта мешавад ва дар офтоб баста ва пажмурда мегардад (саҳ. 885).

Шақоиқ (ба фатҳи шин) шақоиқуннуъмон, лола; гуле аст биёбонӣ ва бӯстонӣ, шабеҳи гули хашхош, шоҳу барги он низ шабеҳ ба шоҳу барги хашхош, аммо кӯчақтар. Бар чанд қисм аст, як қисми он дорои гулҳои панҷбарг аст ва бархе дигар гулҳояш бештар аз панҷ барг дорад; навъи биёбонии он дорои гулҳои сурхи оташӣ ва дар беҳи гулбаргҳояш доғ ё лақаи сиёҳе вучуд дорад (саҳ. 675).

8. Мураттибони «Фарҳанги форсии имрӯз» (1375, Техрон, - 1240 саҳ.) Ҷулмуҳсайн Садрии Афшор ва дигарон вожаҳои «лола» ва «шақоиқ» -ро чунин шахр бастаанд: **Лола 1.** – навъе шамъдони булӯр, ки дорои шишаи камобеш устуванай аст ва шамъ дар миёни шиша месӯзад, **Лола 2:1.** гиёҳи алафӣ пиёздор аз тираи сусаниҳо, дорои барги байзӣ ё дарози тошуда ба ранги сабзи мошӣ, гули комили так бо коса ва ҷоми маъмулан зард ё қирмиз; 2. гули он гиёҳ; гули лола.

Лолаи дарахтӣ дарахти баргрез ва зебо аз тираи мognулиёҳо, дорои гулҳои зард ё норинҷӣ; **лолаи дарёӣ**, лолавашон,

лолаи гӯш 1. Дахлезгӯши хоричӣ; 2. Замимаи хоричии андоми шунавоии пистондорон барои гирдоварии садо; **лолазор** замин, ки дар он лолаи бисёр рӯида бошад: **Лолаи аббосӣ** 1. Тирае аз гиёҳони вижаи навоҳии гармсери, дарахтӣ, алафӣ ё буттаи бо гулҳои рангини мураккаб аз қитъаҳои панҷтоӣ, дорои намунаҳои зинатӣ ва доруй; 2. Гиёҳи зинатии алафӣ доимӣ аз тираи лолаи аббосӣ, дорои гуддаи захим баргҳои мутақобили байзии нӯктез бо канораи ноҳамвор ва гулҳои зебои муаттари бегулбарг ва қифишакл ба рангҳои сурх, зард ё сафед, ки ҳангоми ғуруб боз мешавад (сах. 977).

Шақоиқ гиёҳи алафӣ зебо аз тираи ололагон бо барги каркдорӣ дорои буридагиҳои амиқ, гули чаҳоргулбаргии сурху тира бо лақаҳои сиёҳ ва мунфард дар наздики дамгал, ду косабарг, парчами зиёд ва меваи шабеҳи хашхош, вале кӯчактар аз он; **шақоиқи печ** гиёҳи алафӣ аз тираи ололагон бо соқаи печанда ва чаҳор косабарг. **Шақоиқи Нуъмонӣ** гиёҳи алафӣ зебо аз тираи ололагон бо барги дорои буридагиҳои бисёр, гули мунфарди бунафш ё моил ба қирмиз бо шаш косабарги рангин, бебӯ ва бо таъми гас ва сӯзонанда (сах. 732-733).

9. Устод Садриддин Айни дар «**Луғати нимтафсилии тоҷикӣ барои забони адабии тоҷик**» (Душанбе: Ирфон, кул, ҷ. 12, 1976, - 565 с.) Устод Садриддин Айни вожаҳои «лол, лола ва шақоиқ» - ро ба шакли зайл тафсир кардааст; лола – сурх, ранги сурх; Лола гулест худрӯи тунукбарги зуд хазоншаванда, ки тарафи думчааш сиёҳ ва ҷоҳои дигараш сурх ё зард, ё ба рангҳои дигар мешавад. **Лолаи аҳмар** лолаи сурх; лолаи кӯҳӣ лолаи ғафсбарги калонкоса; **Лолагун** сурхранг (сах. 183).

Шақоиқ навъе аз лола; **шақоиқи Нуъмон** лолаи сурхи калони кӯҳӣ (сах. 470).

10. Мураттибони «**Фарҳанги забони тоҷикӣ**» (М. 1969 – 952 сах.) вожаҳои «лол», «лола» ва «шақоиқ» - ро чунин тафсир намудаанд: Лол 1. санги қиматбаҳои сурхранги дурахшон аст, ки навъи аълои он аз кӯҳистони Бадахшон ҳосил мешавад, лаъл; 2. маҷ. ранги сурх; сурх» (ҷ.1, сах. 603); **Лола** 1. Гули асосан сурхранги даштӣ ва кӯҳӣ, ки дорои анвои бисёр мебошад, дар аввали баҳор мешукуфад ва дар миёни баргҳо доғи сиёҳ дорад. **Лолаи аҳмар** ниг. лолаи ҳамро; лолаи духтарӣ навъе аз лолаи сурх, ки онро **озаргун** ҳам мегӯянд; ба арабӣ шақоиқуннуъмон номида мешавад; **Лолаи Нуъмон** лолае, ки гӯё Нуъмон ном подшоҳ аз кӯҳ оваранда парварида будааст; **лолаи ҳамро** (ё аҳмар) лолаи сурх. 2. Киноя аз рӯи сурхи ҷавонӣ: **лолаи тар** киноя аз рӯи сурхи маҳбуба; **лола гаштан** киноя аз сурх шудан; **лолаи мақсад чидан** киноя аз ба мақсад расидан. Ҳамзамон вожаҳои **лолавор** ҳамчун лола; **лолагун** лоларанг, сурхранг; **лолазор** ҷойи рӯидани лолаи бисёр, замини пур аз лола; **лолазор** лоларух; **лоламон** лоламонанд; **лоламонак** лоламонанд; **лолапӯш** бо лола орошадуда, пур аз лола; **лоларанг** лолагун, ба ранги лола, шароби лоларанг шароби сурх; **лоларух** лоларухсор, он ки рӯяш монанди лола сурх аст; маҷ. хушрӯ, маъшуқа; лоларӯй, лоласитон, лоласифат, лоластон, лолафишон, лолаҷабин (сах. 603-604).

Шақоиқ навъе аз чинси лола, гули маҷаҳ, пион; **Шақоиқ Нуъмон** – ниг. лола (лолаи Нуъмон) (ҷ. 2, сах. 576, - 952).

11. Дар «**Энклопедияи советии тоҷик**» (Душанбе 1983, ҷ. 4, - 640 сах.) «вожаи лола» чунин тафсир шудааст:

Лола чинси растаниҳои бисёрсолаи пиёзакбехест аз оилаи занбақиҳо: гули маъмули худрӯест, ки зиёда аз 4000 навъҳои гуногуни бӯстонӣ дорад. Одатан 2-4 (баъзан 1ва12) барг, 1-15 гули 6 – гулбарга, ғӯзай хушк ва тухми дорчинии сегӯша дорад. Лола аз кишварҳои байни Миёназамин то Шарқи Дур ва Япония, аз Шветсия то Америкаи Шимолӣ вомехӯрад. Дар дунё 140 намуди лола мерӯяд, ки 83 намуди он дар СССР (Осиёи Миёна, Қазоқистон, Кавказ, Сибири Ғарбӣ ва Шарқӣ, Украина ва ғ.) паҳн шудааст. Лола махсусан дар республикаҳои Осиёи Миёна ва Қазоқистон (66) намуд бисёр аст. Мувофиқи «**Флораи РСС Тоҷикистон**» (русӣ, ҷ. 2, М. – Л., 1963) дар худуди республика 25 намуди лола вомехӯрад, ки 7 намудаш мебошад. Дар байни лолаҳои худрӯӣи Тоҷикистон махсусан намудҳои гулкалони он қимати баланди ороишӣ доранд. Баъзеи ин намудҳоро селекционерону гулпарварони

голландӣ барои ба вучуд овардани чандин навъҳои машҳуртарини лола (Юрий Гагарин, «Юнайтид Нейшеннс», «Маргарет Хербст» ва ғ.) истифода бурдаанд.

Лола асосан хоси районҳои тобистонашон гарми хушк ва баҳору тирамоҳашон камбориш аст. Дар нимбиёбону биёбон, дашт баъзан дар буттазор ва бешаи паҳнбарг, ҳамворию доманакӯх, дар минтақаҳои поёнию миёна ва болоии кӯх ва ҳатто дар наздикии пирахҳо мерӯяд. Давраи нашти лола кӯтоҳ (то 3 моҳ) аст. Лола ҳангоми мусоидии шароит хеле хуб тухм мебандад, ки тирамоҳ пухта аз ғӯза мерезад. Тухм баҳори соли оянда месабзад. Барои сабзиши тухми лола дар давоми 3-4 моҳ ҳарорат бояд нисбатан паст (то 8⁰ С, вале аз 0⁰С паст буданаш ҳатмӣ нест) бошад. Лола дар шароити табиат бори аввал танҳо соли 8-20-ум гул мекунад. Дар шароити киштукор бошад, сол 3-12-ум (вобаста ба намуд ва маҳал) мешукуфад.

Лола яке аз гулҳои қадим ва машҳуртарини кишварҳои Шарқ аст. Ҳоло он барои гулзор намудани гулгашту хиёбон, гулбоғу чорбоғ васеъ истифода мешавад. Дар ҷойҳои кушод давраи гули лола 1,5 моҳ давом мекунад.

Пиёзаки лоларо тирамоҳ 1,5 – 2 моҳ пеш аз ях қардани хок мешинонанд, он гоҳ то оғози зимистон реша мекунад. Қитאי кишт бояд офтобрӯя ва шамолнорас бошад. Барои нашьунамои хуби лола регҳои сабуки аз моддаҳои органикию пӯсидаҳо бой ва камишқор лозим аст. Ба хоки серкислота ҳатман гач андохтан лозим аст (500-700г/м²). Пиёзаки лоларо ҳатман ба чуқурии 40 – 45 см (вобаста ба ҳаҷми пиёзак) мешинонанд. Мас., пиёзаки диаметраш 3, 5 см ба чуқурии 15-18 см шинонда мешавад. Зимистон пиёзаки лоларо дар коҳ, пӯсидаҳо, торф ва ғайра нигоҳ медоранд. Наврустаи лола аз сармои баҳор зарар намебинад. Лолаи боғӣ ба сармои -15 -18⁰С тоб меоварад.

Дар хоҷагиҳои механиконидаи гулпарварӣ ва замини кишт пеш аз пиёзакшинонӣ нурии минералӣ (баҳисоби кг/га: селитра 330, суперфосфат 600, намаки калий 400) меандозанд. Дар давраи нашти лола растаниҳои касалро қанда сӯзонидан лозим аст. Дар давраи ғунчабандӣ ва гулкунӣ ба лолазор 2-3 бор об мемонанд (сах. 138) (М. Ҳочиматов).

АДАБИЁТ:

1. С. Айнӣ, Куллиёт, ҷ. 7. Душанбе, НДТ, - 1962, - 647сах.
2. С. Айнӣ, Куллиёт, ҷ. 8, Душанбе «Ирфон», - 1981, - 524 сах.
3. Носирҷон Маъсумӣ Фолклори тоҷик, Душанбе: қ. 1, 2005, - 160 сах.
4. Султонмуроди Одина. Идҳои ориёӣ. Душанбе: - «Хумо», - 2006, - 140 сах.
5. Тоҷикистон ватани Наврӯз аст. – Душанбе, 2012, - 192 сах.
6. Қиёмиддини Сатторӣ, Ҳасани Муҳаммадӣ. Наврӯзи оламафрӯз. Душанбе: «Маориф ва фарҳанг», 3013, - 112 сах.
7. Наврӯз дар фарҳангҳо. Душанбе: «Ирфон», 2017,- 99 сах.
8. Ҳофизи Убаҳӣ «Тухфат – ул – аҳбоб». Душанбе: «Ирфон», 1992,- 288 сах.
9. «Чароғи Ҳидоят». Душанбе: «Ирфон», 1992,-288 сах.
10. «Мунтахаб – ул - луғот» Душанбе: - 2003, - 791 сах.
11. Ғиёс –ул – луғот ҷ. 1 ҷ. 2
12. «Фарҳанги форсӣ» - и Амид, Техрон: - 2535, - 1144сах.
13. Фарҳанги форсии имрӯз Техрон: - 1375, - 1240 сах.
14. Фарҳанги забони тоҷикӣ М. 1969, ҷ.1,2. – 932сах.
15. Энциклопедияи советии тоҷик. Душанбе, 1983, ҷ.4,- 640 сах.

РИСОЛАТИ НАВРҶЗИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

АМОНӢ С. – мудири шуъбаи фанҳои филология ва забони давлатӣ барои ақаллиятҳои миллии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии АТТ, ш. Душанбе, к. Айнӣ - 45. **E-mail:** h.amoni@mail.ru, **тел.:** +(992) 90 790 90 62.

Муаллиф дар мақола дар бораи пайдоиш, аҳамият ва рисолати ҷашни бостонии Наврӯз, доир ба нақши он дар интиқоли фарҳангу сунатҳои милли аз гузаштаҳои дури

асотири то ба замони муосир, пояҳои илмӣ он ҳамчун оғози таквими сол, паҳлуҳои сиёсӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоӣ чашне миллӣ ва иртиботи он ба бовару имони мардум сухан мегӯяд. Инчунин қайд мегардад, ки Наврӯз ин чизе бештар ва фаротар аз як рӯзи ид аст. Чашнорони Наврӯз ҳар қадар бештар ва шодтар сурат бигирад, табиат бар одамон ҳамон қадар саховатмандтар хоҳад шуд.

Вожаҳои асосӣ: Наврӯз, бостон, дoston, табиат, сабз, деҳқон, подшоҳ, фарҳанг, ваҳдат, ҳада.

МИССИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО НАВРУЗА

АМОНИ С. – заводителом филологических дисциплин и государственного языка для национальностей Института развития образования имени Абдурахмона Джами АОТ, г. Душанбе, ул. Айни - 45. *E-mail:* h.amoni@mail.ru, *тел.:* +(992) 90 790 90 62.

Автор рассказывает в статье о происхождении, репутации и миссии Навруза, его роли в доставке национальных культур от глубокой древности до современности, его научных предпосылках, как начало календаря года, о его политических, культурных и социальных аспектах и связей с верованием людей. Также отмечается, что Навруз - это нечто большее, чем один праздник. Чем пышнее отмечается Навруз, мир станет лучше и счастливее, а природа щедрее к людям.

Ключевые слова: Навруз, античность, история, природа, зеленый, крестьянин, король, культура, единство, подарок.

MISSION INTERNATIONAL OF NAVRUZ

AMONI S. – Head of the Philological Sciences and the State Language for National Minorities Department, Jami Education Development Institute, Dushanbe, 45 Ayni Str., *E-mail:* h.amoni@mail.ru, *mob.:* +(992) 90 790 90 62

The author tells in the article about the origin, reputation and mission of Nowruz, its role in the delivery of national cultures from ancient times to modern times, its scientific background, as the beginning of the calendar of the year, its political, cultural and social aspects and relationships with the belief of people. It is also noted that Nowruz is more than one holiday. The more magnificent Navruz is celebrated, the world will be better and happier, and nature will be more generous to people.

Keywords: Navruz, antiquity, history, nature, green, farmer, king, culture, unity, gift.

Наврӯз аз қадимтарин чашнхост, ки то рӯзҳои мо расидааст ва дар рӯзҳои баҳорӣ, 21 март дар ҷаҳон таҷлил карда мешавад. Парастии ва арҷгузорӣ ба расму оинҳои наврӯзӣ имрӯз метавонад ҳамчун омили арзишманди худсозӣ, ҳудогоҳӣ ва тақвияти ҳувияти милливу суннатии ҳар як фарди асилу озода бошад. Тарғиби ормонҳои равишҳои парастии русуми наврӯзӣ, ки бо фарҳангу суннатҳои бостониву миллии халқи мо робитаи ногуастани доранд, имрӯз дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии кишвар дорои аҳамияти вижа буда, пайванди замону макон ва дирӯзу имрӯзу фардои миллатро бо пайкараи фарҳангӣ ва бисоти маънавии он таъмин менамояд.

Доир ба асолат ва шахомату азамати Наврӯз батаҳмин ҳама чизро то имрӯз гуфтаанду тавзеҳ низ додаанд, аз ин рӯ, мо дар навиштаи хеш ба ҳамон паҳлуҳое, бештар назар кардем, ки дар фаҳму ёди хонандагони мо бештар метавонанд асаргузор бошанд ва муҷиби тавсеаи хотира ва густариши ҷаҳоннигарии шогирдон гарданд.

Чунин донишҳо барои хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва фаротар аз он ҳамчун сарчашмаи таҳайюли тоза ва эҳтиром ба гузаштаи пандомӯз хеле муҳим доништа мешаванд.

Чашни Наврӯз ба таври мустақим ба расми парастии нерӯҳои табиат, ба вижа оташ робитаи пойдор дорад. Вуруди баҳор дар ҳама замони як рӯйдоди шодӣ дар зиндагии

мардум буд. Манбаи чашн ҳамчун падидаи ориёӣ ба бузургдошти хуршед ва паёмбари афсонавӣ Зардушт робитаи ногустастанӣ дорад.

Дар ин рӯз подшоҳони ориёии тоҷбарсар бо акс аз чархаи солони хуршедӣ дар оташкада ибодат мекарданд ва тавзеҳи ҳадоёро ба афрод саховатмандона анҷом медоданд. Пас аз он ин чашн дар зиндагии аксари мардуми Осиёи Марказӣ, ки тахти таъсири фарҳанги зардуштӣ қарор доштанд, реша рондааст.

Наврӯз беш аз 5000 сол пеш дар Ориёно маншоъ ёфта, ба унвони қадимтарин чашнвораҳои кишоварзӣ ба ҳама кишварҳои ҳамсоя густариш ёфт ва пайдоиши он бо тақвими кишоварзӣ дар иртибот аст. Маънои ин чашн ба ваҳдати инсон ва табиат далолат мекунад.

Дар «Наврӯзнама»- и Умари Хайём ин мохро моҳи эътидол (мехр)- моҳи дӯстӣ байни мардум мегӯянд. Наврӯз бар асоси тақвими хуршедӣ рӯзи 21- уми март, рӯзи эътидоли баҳорӣ чашн гирифта мешавад. Ҳама медонем, ки рӯз аз тулӯи Офтоб оғоз мешавад, дар ҳоле ки табиат аз рӯзи қадид бо вуруди фасли баҳор ва бедории он аз ҳоби зимистонии худ оғоз мегардад. Замоне ки хуршед ворида аввалин хонаи худ- бурчи Ҳамал мегардад, назар ба эътидоли баҳорӣ ва тулӯи Офтод оғози соли нав аст.

Бовар аст, ҷаҳон дар замоне сохта шудааст, ки хуршед аз сари бурчи Ҳамал гузашта буд, замоне ки тақсими нур ва зулмат, рӯз ва шаб ба вукӯъ пайваст. Ба ин тартиб, ин рӯз (21- уми март) рӯзи оғоз ва поёни тамоми зиндагӣ буд ва он наврӯз номида мешавад.

Ин чашн чашни баҳор, шодӣ ва ишқ, хулуси ахлоқӣ ва баробарӣ аст. Ин аст, ки бо таҷдиди табиат ва оғози ғаъолиятҳои кишоварзӣ робита дошта, аз ибтидо то ба имрӯз, ба вижа чашни хуршед ва шабоҳати заминии он оташ аст.

Дар рӯзи Наврӯз ҳиндуориёҳои қадим рӯҳи аҷдоди ғавтидаи худро парастии менамуданд ва ин суннат минбаъд аз сӯйи зардуштиён пазируфта шуда, ҳамчун мазҳаби расмии давлатии ориёҳо шинохта гардид. Наврӯз як чашни андешаи нек, гуфтори нек, кирдори нек ва кайфиятест, ки асоси дини зардуштӣ шудааст. Моҳи мартро зардуштиён фарвардин номида, онро ба аҷдоди хеш ихтисос додаанд. Эътиқод бар ин буд, ки дар авоили рӯзи сол рӯҳи мурдагон аз замин ба шакли паррандагон боздид мекунанд. Ҳангоми чашни соли нав дар Эрон ва дигар кишварҳо, ки дар онҳо оини зардуштӣ пайравӣ мешавад, аз рӯйи зарурат поси хотироти аҷдод дар шумори суннатҳои хонавода қарор дорад.

30- юми сентябри соли 2009 Наврӯз ҳамчун мероси фарҳангии номалмус (ламснашаванда, абстрактӣ) ба ҳамроҳии 76 аносири дигаре аз мероси фарҳангии номалмус аз саросари ҷаҳон дар ЮНЕСКО ба феҳристи мероси фарҳангии башарият ворид карда шуд. Ин тасмими шомил сохтани 76 унсур аз мероси номалмус аз сӯйи 24 кишвари аъзои кумитаи байнидавлатии ҳифозат аз мероси номалмус ба тасвиб расид. 19- уми феввали соли 2010 дар ҷаласаи 64- уми маҷмаи умумии Созмони Милали Муттаҳид дар сарҳати 49 «Фарҳанги сулҳ» бо иҷмои қатъномае тахти унвони «Рӯзи байналмилалӣ Наврӯз» ба тасвиб расид.

Бо таваҷҷуҳ ба матни қатъномаи умумии созмони милали муттаҳид:

1. 21- уми мартро ба унвони Рӯзи байналмилалӣ Наврӯз ба расмият мешиносанд;
2. Аз талошҳои кишварҳои узв, ки дар онҳо Наврӯз чашн гирифта мешавад ва аз ҳифзу тавсеаи фарҳангу суннатҳои Наврӯз ҷонибдорӣ мекунанд, истиқбол мекунад;
3. Ташвиқи кишварҳои узв ба талош барои афзоиши огоҳӣ дар мавриди Наврӯз ва дар сурати лузум баргузории барномаҳои солони ҷаҳонӣ бузургдошти ин чашн;
4. Аз кишварҳои узв даъват менамояд, ки мутолиаи таърих ва суннатҳои ин чашнро ба роҳ монда, ба густариши дониш дар бораи Наврӯз дар ҷаҳон мусоидат намоянд;
5. Кишварҳои алоқаманд ва узви Созмони милали муттаҳид, ба вижа муассисоти таҳассусии марбута, буча ва барномаҳои онҳо, ба таври умда созмони омӯзишӣ, илмӣ ва фарҳангӣ, созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ ва созмонҳои ғайридавлатиро барои ширкат дар фаъолиятҳои таҷлили чашни Наврӯз даъват менамояд.

Бо доштани реша дар суннати кишоварзони куҳан дар Шарқи Миёна ва Осиёи Марказӣ чашнвораи баҳор – Наврӯз баҳше ҷудонопазир аз фарҳанги мардуме, ки пайрави исломанд, доништа мешавад. Аз даврони бостон то мо афсонаи зебӯе дар мавриди шоҳзода Сиёвуш, ки таъсиси шаҳристони Бухоро мутааллиқ ба ӯст, боқӣ мондааст. Ӯ бо тухмат эъдом гардид ва дар дарвозаи шарқии Бухоро ба хок супорида шуд. Шоири маъруфи форсӣ Фирдавсӣ дар «Шоҳнома» менависад, ки аз қатраи хуни ӯ гулҳои зебӯе рӯиданд, ки хуни Сиёвуш ном гирифтаанд. Бо тавачҷуҳ ба асотири форсӣ рӯзе, ки Сиёвуш ба хок супорида шуд, наврӯз номгузорӣ гардид. Маншои ин чашнвора бо зухур аз тақвимҳои кишоварзӣ дар иртибот аст. Он аз тақвимҳои мелодӣ, арабӣ ва яҳудӣ бо он фарқ мекунад, ки на бо рӯйдодҳои таърихӣ, балки бо маҳали хуршед ва сайёрот дар фазо, толебинӣ ва ситорашиносӣ робита дорад. Тақвими зардуштӣ қадимтарин аст ва он беш аз 4000 сол пеш сохта ва ба ифтихори паёмбар Зардушт номгузорӣ шудааст. Дар забони юнонӣ зардушт маънии писари ситораро дорад.

Тақвиме, ки имрӯз дар Афғонистон истифода мешавад, дорои шабоҳатҳои бештаре бо тақвими зардуштиён аст. Тақвими порсӣҳои бостон бар асоси ҳаракати ситораи Зӯҳал будааст, ки ба маънои Кайвон – «Парвардигори замон» далолат мекунад.

Ҳар сол дар ин тақвим ҳамчун рамз (ҳайвони муқаддаси худ- ҳомии сол) – ро дорад, ки то ба ин рӯз бо ҳамон ном: бурҷи ҳамал, бурҷи савр, бурҷи ҷавзо, бурҷи саратон, бурҷи асад, бурҷи сунбула, бурҷи мизон, бурҷи ақраб, бурҷи қавс, бурҷи ҷадӣ, бурҷи далв ва бурҷи моҳӣ (хут) ҳифз шудааст.

Шоҳони форсӣ замоне ки илҳоқ ба тоҷу тахт мешуданд, савганд ёд мекарданд, ки ба тақвими муқаддас тағйрот ворид намесозанд. Шояд ба ҳамин далел он ҳазорон сол зинда монда, то замони мо расидааст.

Бисёре аз мардуми Осиёи Марказӣ имрӯз дар рӯзҳои эътидоли баҳорӣ чашнорӣ мекунанд. Мардумони мухталиф онро ба таври мухталиф чашн мегиранд. Аммо комилан, ба унвони як эҳёи табиат, чашни зиндагӣ, барои як соли босаховат ва умедворӣ онро арҷгузорӣ мекунанд.

Наврӯз ин чизе бештар ва фаротар аз як рӯзи ид аст. Чашнорӣи Наврӯз ҳар қадар бештар ва шодтар сурат бигирад, табиат бар одамон ҳамон қадар саховатмандтар хоҳад шуд. Аҳамияти ин давра аз сол ин аст, ки барои зиндагии мардум аз замони қадим ба бисёре аз одоб ва русуми марбут ба сеҳру ҷоду, парастии табиат ва борварӣ, боварҳо роҷеъ ба табиати миранда ва зинда мусоидат намудааст. Аз ин маросим дар китоби муқаддаси Авесто низ ишора рафтааст. Наврӯз рамзе аз пирӯзии некӣ ба бадӣ ва тавлиди як дунёи ҷадид аст. Омодагӣ барои чашнвора як моҳ қабл аз фарорасии он оғоз мегардад. Чаҳор чаҳоршанбе қабл аз фарорасии Наврӯз ба таври зайл ёд мешаванд: «Чаҳоршанбе дар об», «Чаҳоршанбе дар оташ», «Чаҳоршанбе дар рӯи замин» ва «Чаҳоршанбеи охир». Бинобар бовари мардум, эътиқод бар ин буд, ки дар аввалин чаҳоршанбе об зинда мешавад, дар дуҷум, оташ, дар сеюм замин ва дар чаҳорум ҷавонвҳо (муғҷаҳо) дар шоҳаҳои дарахтон сар мекашанд ва баҳор меояд. Инчунин эътиқод бар ин буд, ки фард низ дорои чаҳор неур- об, оташ, ҳаво ва хок, ки ҳар қадом маънии на танҳо физиологӣ, балки метафизикӣ доранд. Умуман, бисёре аз одоб ва русуми ҷолиб аз қадим бо оташу об ҳамроҳ аст. Равшан аст, ки об ба унвони як покунандааст, ки бо тавоноии он ҳама гуна ашё тоза мегардад. Маросими гузаштан аз болои ҷӯи оби равон ба манзури пок шудан аз гунаҳ ва шод будан анҷом дода мешавад ва ханӯз ҳам бисёр маҳбӯб аст. Ҳамчунин маросими афрӯхтани гулхани идона дар рӯзи чаҳоршанбеи қабл аз чашн муравваҷ аст ва паридан аз рӯи оташ барои ҳама зарур доништа мешавад. Тасмим бар ин қарор буд, ки бояд ҳар фард ҳафт бор аз болои як оташи гулхан ё якборӣ аз болои ҳафт гулхан бипарад, то аз мушкилот ва беморӣ халос шавад. Адади ҳафт дар бисёре аз динҳо ба маънои маҳфӣ ва илоҳӣ доништа мешавад ва аз аҳамияти ҳоссе дар маросим бархӯрдор аст. Дар замони гузашта иҷозаи афрӯхтани ин оташ ба писарбачаҳо дода мешуд ва онро оташи тамизкунанда мединстанд. Паридан аз оташ ҳамроҳ бо намози ҳос барои халос шудан аз бадӣ, ғам, андӯҳ ва дастрасӣ ба саодати рӯзгор дар соли нав анҷом дода мешуд.

Дар рӯзхое, ки Наврӯзро чашн мегирифтанд, дар ҳар хона шамъ бар рӯи теъдод аз афроди хонавода равшан мекарданд. Суннати қавӣ дар чашни Наврӯз сипанд бар оташ афкандан аст ва дӯди он одамону ҳайвонотро аз балоҳо ва дарду ранҷ ниғаҳбонӣ мекунад. Ин суннат то ба имрӯз дар миёни мардуми Осиёи Марказӣ ва Осиёи Миёна ҳамчунон идома дорад. Суннати дигаре, ки то ба рӯзгори мо омада расидааст, «мулоқот бо хуршед» аст. Афроди ҷавон ба кӯҳ баромада, шабчароғ ва оташ меафрӯхтанд ва то тулӯи офтоб сурудхонӣ мекарданд. Тибқи суннатҳои бостонӣ қабл аз шурӯи Наврӯз мардум бояд хонаҳои худро дар дохил ва атроф тоза намоянд, вомҳояшонро пардохт кунанд ва ба вижа, ғизои идона омода созанд. Дар хони чашн нонҳо аз гандум, ҷав, арзан, ҷавҳарӣ (ҷуворӣ), лӯбиё, нахӯд, фарангӣ, адас, биринҷ ва кунҷид гузошта мешавад.

Дар Наврӯз ҳафт навъ ғизо омода карда мешавад, ки маъруфттарин аз онҳо суманак аст.

То ба ҳол дар кишварҳои Осиёи Марказӣ, ба вижа дар шимоли Афғонистон дар остонаи Наврӯз ин ғизоро аз сабзаи гандум омода месозанд. Инчунин аз ҳафт намуд мева нӯшоба тайёр мекунанд.

Наврӯз дар ҳама кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Осиёи Миёна чашн гирифта мешавад.

Дар кишварҳои мухталиф онро ба таври гуногун чашн мегиранд. Ба унвони мисол, дар Афғонистон омодагӣ барои он чиҳил рӯз қабл оғоз мегардад. Онҳо беморонро аз ҳар канори кишвар дар масҷиди ҳазрати Алӣ, дар вилояти Балх ҷамъ меоранд ва намози хос гузошта, аз Худованд талаби шифо мекунанд. Дар Афғонистон низ Наврӯз чашни баҳор ва кишоварзӣ аст. Дар ин рӯзҳо кишоварзон ҳайвоноти хонагии худро намоиш дода, мусобикоти варзишӣ, паҳлавонӣ, партоб кардани санг, асбдавонӣ, бузқашӣ баргузор мекунанд. Духтарон ҷамъ омада, аз гулҳои лола гулдастаҳо месозанд.

Дар рӯзҳои чашнвора либосҳои пок пӯшидан, ба меҳмонӣ рафтани ва суманак ҳафтмева сохтани амри муҳим доништа мешавад.

Наврӯз чашни умед барои некӯӣ ва ишқу муҳаббат аст ва муҳим ин аст, ки то рӯзҳои мо расидаасту метавонем онро мисли ниёгон чашн бигирем.

Агар замонҳо ва одамони тағйир ёбанд ҳам, ҳикмати Наврӯз чун оини зиндагии ниёгон «пиндори нек, гуфтори нек, рафтори нек» боқӣ хоҳад монд.

АДАБИЁТ:

1. Абулқосим Фирдавсӣ. «Шохнома».- Душанбе: Ирфон, - 1987-1991. 9 ҷилд
2. Амир Фаридуни Гургонӣ. Наврӯз. - Суруш, - С.65
3. Мансур Растагори Фасоӣ. Фирдавсӣ ва хувиятшиносии эронӣ.-Техрон.-2002.- 406 с.
4. Манучехрӣ. Девон, С. 174
5. Меҳрдод Баҳор. Пажӯҳиш дар асотири Эрон. - С. 203
6. Нахустин инсон, нахустин шаҳриёр.-.487
7. Равзат-ус-сафо. - Техрон, -1338. Ҷ.1, С.516
8. Унсурӣ. Девон, С. 193

ТАҶЛИЛИ НАВРҶЗ ДАР КИШВАРҶОИ ШАРҚИ МИЁНА

УМАРОВА Б. – *ходими пешбари илмии шӯъбаи педагогика, психология ва таҳсилоти фарогир (инклюзивӣ)-и Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи А. Ҷомиш АТТ, ш. Душанбе, кӯчаи Айни - 45, тел: +(992) 91 553 15 31*

Мақолаи мавриди назар дар бораи таърихи мақоми байналмилалиро касб намудани чашни Наврӯз ва таҷлили ин иди миллии тоҷикон дар дигар давлатҳои ворид ба ҳавзаи наврӯзӣ таҳия гардидааст. Хусусиятҳои яқранги ин чашни байналмилалӣ дар Афғонистон, Қазоқистон, Қирғизистон, Озарбойҷон, Покистон, Туркменистон, Ўзбекистон ва Эрон қайд гардидааст.

Вояҳои асосӣ: *Наврӯз, чашн, милли, байналмилалӣ, баҳор, таърихи наврӯз, суннатҳои наврӯзи.*

ПРАЗДНОВАНИЕ НАВРУЗА В СТРАНАХ СРЕДНЕГО ВАСТОКА

УМАРОВА Б. – ведуций научный сотрудник отдела педагогики, психологии и инклюзивного образования Института развития образования имени А. Джами АОТ, г. Душанбе, ул. Айни - 45, тел: +(992) 91 553 15 31

В статье анализируется история становления Навруза международным праздником и его празднование, как праздник таджикских предков в странах Среднего Востока. В Афганистане, Киргизстане, Казахстане, Азербайджане, Пакистане, Туркменистане, Узбекистане и Иране подчеркивается однообразие признаков этого международного праздника.

Ключевые слова: Навруз, праздник, национальный, международный, весна, история Навруза, обычаи Навруза.

CELEBRATION OF NAVRUZA IN COUNTRY OF THE MIDDLE EAST

UMAROVA B. – Lead Researcher of the Pedagogy, Psychology and Inclusive Education Department, Jami Education Development Institute of TEA, Dushanbe, 45 Ayni Str., mob: +(992) 91 553 15 31

The article analyzes the history of the formation of Navruz as an international festival and its celebration as a holiday of the Tajik ancestors in the countries of the Middle East. In Afghanistan, Kyrgyzstan, Kazakhstan, Azerbaijan, Pakistan, Turkmenistan, Uzbekistan and Iran, the uniformity of signs of this international holiday is emphasized.

Keywords: Navruz, holiday, national, international, spring, history of Navruz, customs of Navruz.

30-юми сентябри соли 2009 аз тарафи ЮНЕСКО Наврӯз дар баробари 76 унсури мероси ғайримодӣ аз тамоми ҷаҳон ба феҳрасти намоёндагии мероси ғайримодии тамаддуни башар дохил карда шуд. 23-юми феврالی соли 2010 дар Иҷлосияи 64-уми Маҷмаи умумии СММ ба ҳайси мавзӯи 49-уми рӯзномаи Иҷлосия бо номи «Тамаддуни ҷаҳон» аз тариқи ризоияти умумӣ зери унвони «Иди байналмилалии Наврӯз» Қатънома қабул гардид. Қатъномаи мазкури Созмони Миллалӣ Муттаҳид дар хусуси Наврӯз аз 17 банди муқаддамотӣ ва 5 банди иҷроӣ иборат аст. Дар оғози қатънома омадааст, ки: «Иҷлосия бори дигар мақсаду принципҳои Оинномаи Созмони Миллалӣ Муттаҳид, аз ҷумла мақсади дар амал татбиқ намудани ҳамкории байналмилалиро дар соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ тасдиқ намуда, ба қатъномаи 566 аз 9 – уми ноябри соли 2001 дар бораи рӯзномаи глобалӣ барои муқолама дар байни тамаддунҳо, тақия карда, инчунин ба истинод ба Эълумияи принципҳои ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи тамаддун, ки 4-уми ноябри соли 1996 Конфронси умумии Созмони Миллалӣ Муттаҳид доир ба масъалаҳои маориф, илм ва фарҳанг (ЮНЕСКО) қабул кардааст, қайд мекунад, ки Наврӯз-рӯзи баробаршавии шабу рӯз дар фасли баҳор, ҳамчун оғози соли нав аз тарафи зиёда аз 300.000.000 сокинон дар тамоми ҷаҳон дар тӯли бештар аз 3000 сол дар Балқан, Ҳавзаи баҳри Сиёҳ, Қарқоз, Осиёи Марказӣ, Шарқи Наздик ва дар минтақаҳои дигар ҷаҳон гирифта мешавад.... Бо дар назардошти тамоил доштани Наврӯз ба ҳаётбахшию ҳамоҳангӣ дар байни заҳмати бунёдкорона ва навшавии табиат, муносибати ғамхорона ва боэҳтиромона ба сарчашмаҳои табиӣ ҳаёт:

1. Интиҳои рӯзи 21-уми март ба унвони Рӯзи байналмилалии Наврӯзро эътироф менамояд.

2. Ҷидду ҷаҳди кишварҳои аъзоро, ки дар он Наврӯз аз ҷиҳати ҳифз ва густариши фарҳангу суннатҳои ба Наврӯз алоқаманд арзёбӣ карда мешавад, истиқбол мекунад.

3. Кулли кишварҳоро даъват мекунам, ки сатҳи оғаҳии худро дар бораи Наврӯз баланд бардоранд ва дар сурати зарурӣ, ҳамасола барои бузургдошти ин ид тадбирҳои андешанд.

4. Кишварҳое, ки Наврӯро гиромӣ медоранд, барои пажӯҳиш перомунӣ таърих ва суннатҳои наврӯӣ дар миёни ҷомеаи байналмилалӣ даъват карда мешаванд.

5. Ба кишварҳои алоқаманд – аъзо ва Созмони Миллалӣ Муттаҳид, алалхусус коргузори таҳассусии Созмони Миллалӣ Муттаҳид доир ба масъалаҳои маориф, илм ва фарҳанг, ҳамчунин созмонҳои байналмилалӣ минтақавӣ алоқаманд, ташкилотҳои ғайриҳукумати пешниҳод менамояд, ки дар ҷорабиниҳои аз ҷониби давлатҳо доиршуда, ки дар онҳо Наврӯз ҷашн гирифта мешавад, иштирок намоянд.

Ҳамин тавр бо ибтиқори кишварҳои Тоҷикистон, Эрон, Афғонистон, Ўзбекистон, Қирғизистон, Озарбойҷон ва чанд давлати дигар ин ҷашни миллии ақвоми ориёиро ЮНЕСКО ҷашни байналмилалӣ эълон намуд. Мо дар ин мақола дар бораи вижагиҳои таҷлили Наврӯз дар бархе аз кишварҳои ҳавзаи Наврӯз ғайр аз Тоҷикистон тибқи алифбои тоҷикӣ ба таври мухтасар маълумот медиҳем.

1. Наврӯз дар Афғонистон. Ҷашни Наврӯз дар саросари Афғонистон бо шукӯҳ таҷлил мегардад. Аммо Наврӯз дар Балх аз вижагӣ ва шеваҳои хос бархурдор аст. Аз ҷумла, ҷашни Наврӯз сирфан дар Балх чиҳил рӯз идома пайдо мекунад. Дар оғози Наврӯз парчами бузурге барои истиқбол аз Наврӯз афрошта мешавад. Истиқболи Наврӯз дар Балх ба он хотир аст, ки тепаҳои ин мавзеъ саросар лолапӯш мешаванд. Ҷашни Наврӯз ҳамчунин бо номи «Иди гули сурх» машҳур аст. Ба муносибати Наврӯз суфраи «хафтсин» ороста мешавад.

Пас аз анҷоми ҷашн парчами наврӯӣ пойин гардида ва даруни порчаи зар печонида ва то Наврӯзи оянда нигоҳдорӣ мешавад. Шаби мазкур шаби муқаддас махсуб мегардад.

2. Наврӯз дар Қазоқистон. Рӯзи 22 март дар шаҳрҳои бузурги Қазоқистон мардум барои таҷлили Наврӯз аз хонаҳо берун меоянд. Дар ин сайри наврӯзи шодӣ карда ва Наврӯро ба ҳамдигар табрик мегӯянд. Дар истиқболи Наврӯз суманак пухта мешавад ва дар ҳафт зарфи сафед ба мардум пешкаш мегардад. Ҳамчунин мусобиқаҳои аспдавонӣ баргузор мегардад ва саворкорон бо тири пайкон сиккаҳои тилоиро ба нишон мегиранд.

Дар арафаи Наврӯз мардуми қазоқ либоси нав бар тан карда, зарфҳои кӯҳнаро шикаста, ба якдигар гул ҳадя мекунанд ва ин ҷашнро ба ҳам табрик мегӯянд. Дар девори хонаҳояшон доира мекашанд шабеҳи Офтоб.

3. Наврӯз дар Қирғизистон. Наврӯз дар Қирғизистон ҳамасола рӯзи 21 март (аввали фаровардин) таҷлил мешавад. Дар солҳои ҳокимияти Шуравӣ чунин ба назар мерасид, ки Наврӯз моҳият ва аҳаммияташро куллан гум кардааст. Аммо баъд аз эълони истиқлолият иди Наврӯз дар ҳаёти маънавӣ ва фарҳангии қирғизҳо бо тобиш ва ҷилваҳои тоза бошукӯхта ҷашн гирифта мешавад.

Наврӯз бо фаро расидани субҳи 21 март шурӯъ ва то ғуруби Офтоб поён мепазирад. Дар пойтахти кишвар Наврӯз ба ибтиқори ҳукумат ва дар деҳот ба ибтиқори пирони деҳ таҷлил мегардад. Дар ин рӯз бозиҳои варзишӣ, маҳфилҳои фарҳангӣ ва адабӣ баргузор мегарданд. Дар бархе аз шаҳрҳо саворон бо либоси миллии ва силоҳҳои қадимӣ дар кӯчаҳо гардиш мекунанд. Дар деҳот ҷавонон бештар ба аспдавонӣ машғул мешаванд, ки аз бозиҳои мавриди алоқии онҳост.

4. Наврӯз дар Озарбойҷон. Наврӯз дар Ҷумҳурии Озарбойҷон аз ҷашнҳои муҳимми суннатист, ки дар се рӯз: аз 20 то 23 март таҷлил мегардид. Яке аз боварҳои мардуми Озарбойҷон ин аст, ки ҳар касе дар Наврӯз ба дарки баҳои хайру эҳсон намерасад, аз саодат низ барканор хоҳад монд. Овехтани кулоҳ бар дари хона, овехтани халтаҳои холи дар тирезаи хона чиҳати дарёфти ҳадяи ид ва ғайра аз русуми наврӯзии мардуми ин кишвар махсуб мегардад. Аз вижагиҳои дигари таҷлили Наврӯз дар ин сарзамин иҷрои тарона ва оҳангҳои мардумӣ мебошад, ки баёнгари нигариш ва тасаввури кайҳон дар завқи одамон

ба шумор меояд. Бахусус, хондани таронаҳое дар рафтани зимистон ва фарорасии Наврӯз бисёр марсум ва машхур аст.

5. Наврӯз дар Покистон. Дар ин сарзамин рӯзи аввали Наврӯзро «олами рӯшноӣ» меноманд, ки он бо фаро расидани худ тамоми оламро мунаввар месозад.

Дар айёми Наврӯз шабҳои шеър ва ракси самоъ доир мегардад. Наврӯз дар Покистон «Чашни гули сурх» ва дар таквимҳо «Иди Наврӯз» номида мешавад. Суфраи наврӯзӣ ораста мегардад ва Куръон, оина, шамъ, гул, сабзичот ва парчами ислом аз хатмиёти он маҳсуб мегарданд. Ҷамчунин, анвои фаровони гизо ва ширинӣ омода мегардад. Лутфу нармии сухан аз дигар вижагиҳои Наврӯз аст.

Зиёрати оромгоҳи хешовандон, дидор бо хешону дӯстон дар иди Наврӯз аз дигар русуми мардуми ин кишвар аст. Бузургсолон ба кӯдакон ҳадяҳои наврӯзӣ медиҳанд.

6. Наврӯз дар Туркменистон. Пас аз истиқлоли Ҷумҳурии Туркменистон таҷлили саросарии Наврӯз ба расмият пазируфта шуда ва рӯзи фарорасии он таътил эълوم гардидааст.

«Соле, ки нақӯст, аз баҳораш пайдост». Ин масал нишонгари он аст, ки соли нав барои туркманҳо бо фарорасидани Наврӯз оғоз мегардад.

Дар рӯзҳои чашни Наврӯз мардум дар боғҳо, майдонҳо ва шаҳрҳо ба сайру сайёҳат мепардозанд. Дар базмҳои наврӯзӣ намоишномаву суруд ва рақсҳои миллӣ бо шукӯҳи хос иҷро мегарданд. Рақси «Ханҷар» аз намунаи рақсҳои миллист, ки хоси чашни Наврӯз аст. Расми дигари наврӯзии мардуми туркман, ки дар маҳфилҳои духтарон баргузор мегардад, «фол бо пиёла» мебошад. Ҷамчунин, таронаҳое чун муждаи фаро расидани Наврӯз аз ҷониби ҷавонон хонда мешаванд.

7. Наврӯз дар Ўзбекистон. Таҷлили Наврӯз дар Ўзбекистон бо шукӯҳе хос баргузор мегардад ва рӯзи фаро расидани он таътили расмӣ эълум гардидааст.

Дар шаҳрҳои бостонии Самарқанд ва Бухоро маросими Чаҳоршанбеи сурӣ хифз гардида ва дар бархе аз минтақаҳои дигар мисли Сурхондарё ба он шаби Чаҳоршанбеи сурӣ «Шаби оташафрӯз» мегӯянд. Дар ин маросим аз болои оташ маҷаҳанд ва мегӯянд: «Зардии ман аз ту, сурхии ту аз ман!» Аз суннатҳои дигари наврӯзии мардуми Самарқанду Бухоро «гушоиши қуфли бахт» аст; дӯшизағони ҷавон субҳ қуфли бастаро бо худ мегиранд ва берун мераванд ва аз мусофирони роҳ хоҳиш мекунанд, то қуфли бастаро боз кунанд.

8. Наврӯз дар Эрон. Наврӯз барои эронӣён чашни миллӣ ва аз бузургтарин чашнҳо ба ҳисоб рафта, таҷлили он 13 рӯз идома меёбад. Фарорасии Наврӯз, яъне аввали фарвардинмоҳ (21 март) дар ин кишвар оғози соли нав буда, мардум суннатҳои аҷдодиро, ки таърихи чандҳазорсола доранд, имрӯз ҳам ба ҷо меовард. Муҳимтарин суннатҳои наврӯзӣ дар Эрон инҳо мебошанд: чашни некӯкорӣ, зиёрати қабристонҳо, хонатақонӣ, «Чаҳоршанбеи сурӣ», дурӣ чустан аз наҳсӣ ва манишҳои бад, фолбинӣ, «Гӯшкунон», «Қошукзанӣ», «Ресмони овезон», хӯрокҳои чашнӣ, Ҳоҷӣ Фирӯз, дастархони «ҳафтсин», шаби ид, лаҳзаи таҳвили сол, рӯзҳои ид, диду боздид, идӣ додан, «Сездахбадар», мусобикаҳои гуногун.

АДАБИЁТ:

1. Дастури наврӯзӣ. - Душанбе, 2012.
2. Расулиён Қ. Наврӯз дар ҷаҳон. - Душанбе, 2004.
3. Тоҷикистон ватани Наврӯз аст. - Душанбе. 2012.
4. Шаъбонӣ Р. Одоб ва русуми Наврӯз. - Душанбе, 2011.

АЗЁБИИ ТАЪЛИМ
ОЦЕНИВАНИЕ ОБУЧЕНИЯ
TRAINING EVALUATION

АРЗЁБИИ ДОНИШ ДАР МУАССИСАҶОИ ТАЪЛИМИИ МУОСИР

САФАРОВ М. – мудири лабораторияи технологияи муосири таҳсилоти Пажӯҳишгоҳи руида маориф ба номи Абдурахмони Чоми АТТ, ш. Душанбе, кӯчаи Айни - 45. **E-mail:** muhammadsattorovich@mail.ru, **тел.:** +(992) 91 874 11 73

Дар мақола меъёру қоидаҳои арзёбӣ ба дониш, малака ва маҳорати хонандагон дар муассисаҳои таълимӣ муосир баррасӣ гардидааст. Ҳалли масъалаҳои ҳаётӣ вобаста ба қонуниятҳо ва истифодаи онҳо бо тақозои зарурати воқеъӣ пешниҳод шудааст.

Вожаҳои асосӣ: фанҳои дақиқ, физика, дониш, малака, маҳорат, таҷриба, арзёбӣ, татбиқ, истифода, мустақилона, масъала.

ПРАВИЛА ОЦЕНИВАНИЕ ЗНАНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИИ

САФАРОВ М. – заведующий лабораторией современной технологии Института развития образования им. Абдурахмана Джамии АОТ, г. Душанбе, улица Айни - 45. **E-mail:** muhammadsattorovich@mail.ru, **тел.:** +(992) 91 874 11 73

В статье рассматриваются нормы и правила оценивания знаний, умений и навыков учащихся в современных учебных заведениях. Объясняется полное понимание сущности рассматриваемых явлений и закономерностей, знание законов и теорий, как подтвердить их конкретными примерами, применить в новой ситуации и при выполнении практических заданий.

Ключевые слова: естественные предметы, физика, знание, умение, навыки, опыт, оценивание, реализация, использование, самостоятельно, задача.

NORMS AND RULES EVALUATION KNOWLEDGE, SKILLS AND PERSONAL SKILLS IN PHYSICS

SAFAROV M. – Head of the laboratory of modern technology of the Education Development Institute named by A. Jami, Dushanbe, 45 Ayni Str., **E-mail:** muhammadsattorovich@mail.ru, **mob.:** +(992)91 874 11 73.

The article discusses the norms and rules for assessing the knowledge and skills of students. A full understanding of the physical nature of the phenomena and patterns under consideration, knowledge of laws and theories, to confirm them with specific examples, to apply in a new situation and in carrying out practical tasks is explained.

Keywords: Natural subjects, physics, knowledge, skill, skills, experience, assessment, implementation, use, independently, task.

Таҳқиқот ва таҳлилҳои зиёди олимону омӯзгорони мамлакатҳои мутараққӣ нишон медиҳанд, ки арзёбӣ ба раванди азхудкунӣ ва татбиқи донишу малакаҳои хонандагон таъсир хеле зиёд мерасонад. Арзёбӣ унсури доимии раванди таълиму омӯзиш ба шумор меравад. Таълиму арзёбиро аз ҳам чудо кардан имконнопазир мебошад. Дар илми педагогикаи муосир навҳои гуногуни арзёбӣ мавҷуд буда, дар ҳар фанӣ таълимӣ ба таври гуногун мавриди истифода қарор гирифтааст. Мафҳуми арзёбӣ дар адабиёти илмӣ-педагогӣ ба таври гуногун мебошад. Аз чумла, дар адабиёти соҳавӣ чунин мафҳумҳо истифода шудаанд, ин - «арзёбии анъанавӣ», «арзёбии алтернативӣ»,

«арзёбии фаъолият», «арзёбии ташхисӣ», «арзёбии ташаккулдиханда», «арзёбии чамъбасти» ва ғайра мебошанд.

Барои беҳбудии таълим ва баландшавии маърифати хонанда арзёбии ташаккулдиханда ёрӣ калон мерасонад. Он имкон медиҳад, ки дастоварди талабагон таҳти назорат бошад. Арзёбии ташаккулдиханда аз методҳои баҳодихии мавҷуда фарқ мекунад. Пеш аз ҳама, дар ин низом омӯзгор имконияти бо талаба ба таври инфиродӣ қор карданро дорад. Омӯзгор метавонад дар асоси чунин арзёбӣ дониши азхудкардаи талабагонро ташхис кунад, дар давраи аввал ёрӣ расонад ва раванди таълимиро дуруст ба роҳ монад. Хонанда дар ин маврид масъулияти худро барои таҳсил бештар ҳис мекунад.

Бо мақсади муайян намудани сатҳи донишандӯзии хонандагон, малакаю маҳорати онҳо сифати дониши онҳоро арзёбӣ намудан лозим аст. Арзёбӣ инъикоскунандаи маҷмӯи маҳоратҳои зехнӣ, равонӣ, эмотсионалӣ ва касбии хонандагон маҳсуб меёбад. Арзёбӣ дар мамлакатҳои дунё гуногун буда, дар яке арзёбии 5-балла, дар дигараш 10-балла, 12-балла, 100-балла (ба шакли фоиз), дар баъзе мамлакатҳо бо шакли ҳарфгузорӣ ва шифоҳӣ қабул шудааст.

Таърихи баҳо. Арзёбӣ дар таълим таърихи ба худ хос дорад. Чунончи, дар замонҳои пеш барои дониши паст ва бадрафторӣ нисбати хонандагон чораҳои ҷазодихии саҳти ҷисмонӣ муқаррар карда мешуд. Ҷазои ҷисмонӣ аз Юнон Қадим оғоз меёбад, ки мувофиқи урфу одатҳо (қариб дар асрҳои V-и пеш аз милод) пайдо шуда буд. Бо мақсади аз байн бурдани ҷазоҳои ҷисмонӣ ва эҳёи муносибатҳои инсондӯстона ва бо мукофотҳо иваз намудани муваффақиятҳои кӯдакон дар асрҳои XVI - XVII, ҳамчунин барои муқаррар кардани сатҳи донишу малакаю маҳорати хонандагон дар муассисаҳои «иезуитӣ» низоми баҳодихии баллӣ ба вучуд омад. Аввал ҳамаи хонандагонро ба се гурӯҳ ҷудо мекарданд: беҳтаринҳо, миёна, бадтаринҳо. Баъдтар дар натиҷаи амалӣ шудани ин низом зарурати ба гурӯҳҳои иловагӣ ҷудо шудани гурӯҳи миёна, ки қисми зиёди хонандагон ба он шомил мешуданд, ба миён омад. Ҳамин тавр тақсмоти гуногунсатҳ ба вучуд омада низоми баҳодихии бисёрбалларо, ки ба воситаи он сатҳи донишу малакаи хонандагонро баҳогузорӣ менамудан, эҷод намуд.

Дар таърихи маорифи халқи рус қадимтарин низоми арзёбӣ ин арзёбии шифоҳӣ буд, ки он дар доираи мафҳуми мухталиф «хуб ва ғайриқаноатбахш» истифода мешуд. Оҳиста-оҳиста баҳодихии шифоҳӣ бо мурури замон кӯтоҳ карда шуда, бо низоми баҳодихии рақамӣ, яъне ҳархелаи баллӣ иваз карда шуд. Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Русия баҳодихии 3-балла, 5-балла, 8-балла ва 12-балларо аз сар гузарониданд ва аз онҳо фақат баҳодихии 5- балла умри дарозтар дида мавриди амал қарор дода шуд ва дар соли 1837 аз тарафи Вазорати Халқии Маорифи Русияи ҳамонвақта тасдиқ ёфта ба чунин тартиб: 1-ноком, 2- миёна, 3- кофӣ, 4-хуб ва 5-аъло чорӣ гардид..

Арзёбии раванди таълим дар таҳсилоти миёнаи умумӣ:

Арзёбӣ раванди қиёс намудани дониш, малака ва маҳорати хонанда аз рӯйи меъёрҳои баҳодихӣ буда, дар барномаи таълимӣ нишон дода шудааст. Баҳодихӣ ченаки арзёбӣ буда, тавассути баллҳо ифода карда мешавад. Ба таври умумӣ гирем, дар тамоми мактабҳои кишвари мо ва аз он ҷумла, дар Россия баҳодихии 5-балла қабул шудааст. Аммо дар дигар мамлакатҳо бошад, шаклҳои гуногуни низоми баҳодихӣ чорист. Чӣ тавре ки мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ҳоло дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ омӯзгорон бештар аз баҳои чорбалла ва себалла истифода мекунанд. Баҳои ду камтар истифода шуда, баҳои як бошад қариб, ки истифода бурда намешавад. Чунончи:

НАҚШАИ МАЪЛУМОТ ОИД БА ШАШ НИЗОМИ БАҲОДИҲӢ:

№	НИЗОМИ БАҲОДИҲӢ	БАҲО					
		5+	5	4	3	2	1
1.	Баҳодихӣ бо низоми 5-балла	5+	5	4	3	2	1
2.	Баҳодихӣ бо низоми 10-балла	10	9	8,7	6,5	4,3,2	2,1
3.	Баҳодихӣ бо низоми 12-балла	12	12-10	9-7	6-4	3-2	1
4.	Баҳодихӣ бо низоми 100-балла	100	99-86	85-66	65-41	40-21	20-1
5.	Баҳодихӣ бо низоми ҳарфгӯзорӣ	A	A	B	C	D	F
6.	Баҳодихӣ бо низоми шифохӣ	Олӣ	Аъло	Хуб	Кофӣ	Нокофӣ	Ғайриқаноатбахш

Вазифаи арзёбӣ:

■ ба воситаи арзёбӣ омӯзгор оид ба сатҳи дониши хонанда фикри худро баён намуда, дар бораи дар кадом сатҳ қарор доштани донишу малакаи хонанда маълумот пайдо менамояд;

■ хонанда метавонад аз рӯи баҳо муваффақиятҳо ва ноқомияшро муайян намояд;

■ баҳо дар кадом сатҳ дониш доштани хонандаро нишон медиҳад.

■ баҳо хонандаро ҳангоми омӯзиш ҳавасманд мегардонад.

Намудҳои баҳогузорӣ:

◆ аз рӯи меъёр, яъне баҳо гузоштан ба сатҳи донише, ки хонанда мувофиқи талаботи стандарти таҳсилот ва барномаи таълимӣ гирифтааст;

◆ аз рӯи шахсият. Намуди баҳогузориест, ки ҷавобҳои хонанда бо ҷавобҳои дар дарсҳои гузашта додаш муқоиса карда мешавад;

◆ нисбӣ, яъне вақте ки омӯзгор дониши хонандаро бо дониши дигар хонанда муқоиса менамояд;

Таълиму тарбияи муосири хонандагон ва талаботи имрӯза беҳтарин усули баҳодихиро талаб мекунад, ки ин баҳодихӣ «аз рӯи шахсият» мебошад. Чунки ин намуди баҳогузорӣ ба мо имкон медиҳад, ки натиҷаҳои инфиродии ҳар як хонандаро мушоҳида намоем.

Қоидаҳои, ки омӯзгор ҳангоми гузоштани баҳо бояд риоя намояд:

◆ Баҳогузорӣ бояд тамоми паҳлӯҳои дониш, малака ва маҳорати хонандаро фаро гирад;

◆ Ҳангоми баҳо гузоштан омӯзгор бояд тавзеҳ диҳад, ки чаро ӯ маҳз ҳамин баҳоро ба дониши хонанда сазовор донистааст;

◆ Ҳангоми баҳогузорӣ, омӯзгор бояд усулҳои гуногуни санҷишро истифода барад;

◆ Омӯзгор бояд ба хонанда имкон диҳад, ки якҷанд маротиба баҳои худро ислоҳ намояд;

◆ Дар вақти баҳо гузоштан ғайр аз санҷиши омӯзгор худназоратӣ ва худбаҳодихӣ ҳар як хонанда низ бояд вучуд дошта бошад.

◆ Омӯзгор баҳои ғайриқаноатбахшро тавре гузорад, ки хонанда онро ба таври мусбӣ дарк намуда, пайи ислоҳи он шавад.

Хусусиятҳои манфии низоми баҳодихӣи замони муосир:

► Бисёре аз хонандагон баҳоро мақсади асосии фаъолияти омӯзишии худ қарор дода, дар натиҷа ба мақсадҳои ҳақиқии омӯзишии худ намерасанд. Бинобар ин, хонанда

танҳо барои гирифтани баҳои хуб кӯшиш намуда, гирифтани донишу малакаю маҳоратҳои навро фаромӯш месозад.

► Дар дарсҳо танҳо як қисми хонандагон таҳти санҷиши дониш ва баҳогузорӣ қарор дода мешаванд, бинобар ин омӯзгор дар ҳақиқат наметавонад муайян намояд, ки оё хонандагон мавзӯи дарсро аз худ карданд ё не.

► Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки баҳоگیرӣ дар дарс мақсади асосӣ гардида, аз худ намудани донишҳои наву худтакмилдиҳӣ ва худбаҳодиҳӣ аз мадди назари хонанда дур мемонад.

► Аксар вақт баҳои хонанда баҳои кори омӯзгор мегардад. Агар хонанда аз ҳисоби дониши хуб баҳои баланд гирад, пас омӯзгор мавзӯи дарсро хуб баён намудааст ва баръқс. Ин гуна муносибати баҳодиҳӣ ба он оварда мерасонад, ки омӯзгорон ба дониши хонандагон ҷиддӣ баҳо нагузошта, ба пешравиҳои донишу лаёқати хонандагон мамониат эҷод мекунад.

► Омӯзгор дар раванди дарс қорҳои амалиро кам истифода мебарад ва ба таври ғайри дарсро назариявӣ мегузаронад. Ҳол он, ки таҷқиқотҳо нишон медиҳанд ҳангоми ба тариқи қорҳои амалӣ гузаронидани омӯзиш хонандагон қариб 70-80 %-и мавзӯи дарсро аз худ менамоянд:

ТАВСИФИ НИЗОМИ БАҲОДИҲИИ 5-БАЛЛА:

Баҳо	Тавсифи баҳо
5	Баҳои "5" дар ҳолате гузошта мешавад, ки хонанда тамоми маводи барнома хуб медонад, ба таври қомил мефаҳмад ва онро ба таври дақиқ аз худ кардааст. Ба саволҳои (дар доираи барнома) додасуда ҷавобҳои дуруст, дақиқ ва бо боварии қомил ҷавоб медиҳад. Дар мисолҳои гуногуни амалӣ салоҳияти мустақилона дониши аз худ намудаашро истифода бурда метавонад. Дар ҷавобҳои шифоҳӣ ва қорҳои хаттӣ забони адабиро беҳато истифода мебарад ва саҳв намекунад.
4	Баҳои "4" дар ҳолате гузошта мешавад, ки хонанда ҳама чизеро, ки аз ҷониби мавзӯи барнома талаб карда мешавад, хуб медонад ва онро аз худ кардааст. Ба саволҳо (дар доираи барнома) бе мушкилӣ ҷавоб медиҳад. Салоҳияти истифодабарии дониши худро дар қорҳои амалӣ дорад. Дар ҷавобҳои шифоҳӣ забони адабиро истифода бурда, ба хатогиҳои қалон роҳ намедиҳад ва дар қорҳои хаттӣ ба қаме хатогиҳо роҳ медиҳад.
3	Баҳои "3" дар ҳолате гузошта мешавад, ки хонанда барномаи таълимиро дарк кунад. Ҳангоми истифодаи дониши худ дар қорҳои амалӣ ба қаме мушкилотҳо дучор шуда, бо ёрии андаки омӯзгор мушкилотро бартараф менамояд. Дар ҷавобҳои шифоҳӣ ва сӯҳанронҳои худ ба хатогиҳо роҳ медиҳад. Дар қорҳои хаттӣ ба хатогиҳо дучор мешавад.
2	Баҳои «2» дар ҳолате гузошта мешавад, ки хонанда қисми зиёди барномаи дарсиро намедонад ва ба саволҳо нобоварона ҷавоб медиҳад, танҳо бо ёрии омӯзгор ба саволҳо ҷавоб медиҳад. Дар қорҳои хаттӣ ҳар лаҳза иштибоҳ намуда, ба хатогиҳои қалон роҳ медиҳад.
1	Баҳои «1» дар ҳолате гузошта мешавад, ки хонанда тамоми мавзӯҳои барномаи таълимиро намедонад.

Нақши асосиро барои омӯзгор баҳогузориҳои шифоҳӣ мебозад, махсусан агар ташаккулдиҳии хонанда барои худбаҳодиҳияш нигаронида шуда бошад. Омӯзгор бояд дониши хонандагонро бо яқдигар қиёс накунад, чунки ин метавонад муносибати шахсии як хонандаро бо хонандаи дигар дар синф вайрон созад. Бинобар ин, беҳтар

аст омӯзгор сатҳи донишҳои хонандаро бо дониш ва дастовардҳои пешинаи худӣ он хонанда қиёс намояд.

Низомии баҳодихии 5-балла: Дар Россия низомии баҳодихии 5-балла ҷорист. Низомии баҳодихии ҷумҳурии мо низ ҷунин аст ва мо аз он огоҳ мебошем. Асосан баҳои 5-балла дар аввалҳои асрҳои XIX дар таҳсилоти Россия ҷорӣ шудааст, аммо пеш аз он, ҷӣ тавре ки дар боло қайд кардем, баҳодихии шифоҳии седараҷагӣ ҷорӣ буд. Баҳодихии 5-балла, ҳамҷунин дар муассисаҳои таълимии мамлакатҳои Венгрия, Сербия, Чехия, Туркия, Босния ва Герсеговина ҷорӣ карда шудааст.

Низомии баҳодихии аз 0 то 20. Дар мамлакатҳои Белоруссия, Молдавия, Албания, Гурҷистон, Исландия ва Арманистон низомии баҳодихии 10-балла барои комёб будани хонандагон истифода мегардад. Дар Украина бошад, низомии баҳодихии 12-балла ҷорист, ки баҳои аз ҳама олии 12 буда, барои муваффақиятҳои олии ва кори эҷодӣ дода мешавад. Ба таври умумӣ гирем, барои дониши амиқ ва аъло балли 10-11, аммо барои дониши паст балли 1-3 дода мешавад. Мактаббачагони булғорӣ бошанд, аз рӯи баҳодихии 6-балла дарс мегузаранд, ки барои натиҷаи аъло балли 6 ва барои дониши паст балли 2 гузашта мешавад. Балли 1 бошад, тамоман истифода намешавад. Олмониҳо бошанд, баръакс баҳои аз ҳама беҳтаринашон «1»-аъло ва ғайриқаноатбахши онҳо «6»- баҳои 2 мебошад. Дар Австрия ҳам 1-баҳои аъло, аммо 5-баҳои 2 мебошад. Даниягӣҳо бошанд, арзёбии хонандагонро ба стандарти аврупоӣ мутобик намуда, баҳодихии 13-баллашонро ба баҳодихии **онлайн нав** бо баллҳои «12», «10», «7», «4», «02», «00» ва «-3» иваз намудаанд, ки балли 12-аз ҳама беҳтарин, аммо баллҳои «00» ва «-3» ғайриқаноатбахш мебошад. Фронсавӣҳо бошанд, низомии баҳодихии 20-балларо истифода мебаранд, ки балли аз 20 то 17-и онҳо баҳои 5-аъло буда, барои гирифтани баҳои 20 ва 19 заҳмати хело зиёд талаб карда мешавад.

Низомии баҳодихии 100-балла: Аз ҳама арзёбии ғайриоддӣ ин баҳодихӣ ба сатҳи донишу малакаи хонандагон дар Ҷопон мебошад. . Дар Ҷопон дар байни бисёриҳо эълон намудани сатҳи донишу малакаи хонанда қабул нашудааст ва ҳар як муваффақияту ноқомии хонанда аз ҷониби омӯзгор ба таври махфӣ ба хонанда иттило дода мешавад. Ғайр аз ин дар хотимаи соли хониш аз ҳама фанҳо тест гирифта мешавад, ки он ба таври низомии баҳодихии 100-балла арзёбӣ мегардад.

Баҳодихӣ бо низомии ҳарфгӯзорӣ: Дар низомии таҳсилоти Амрико ва Япония бештар баҳодихӣ бо низомии ҳарфгӯзорӣ ҷорист. Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи ИМА барои арзёбии дониши хонандагон низомии баҳодихии ҳарфгӯзории A, B, C, D ва F-ро истифода мебаранд. «A»-аъло, «B»- хуб, аммо «D» ва «F» - ғайриқаноатбахш мебошад. Дар баъзе муассисаҳо аломатҳои «+» ва «-»-ро илова менамоянд, ки маънои сатҳи дониши дар байн бударо мефаҳмонад. Ҳар як ҳарф балли худро дорад, ки барои ҳар як рейтингҳо ё чамбасти соли хониши хонанда истифода бурда мешавад.

Низомии баҳодихӣ бо фоизҳо: Баъзе фарқиятҳо байни низомии баҳодихии 5-балла ва баҳодихӣ бо фоизҳо;

**МУҚОИСАИ НИЗОМИ БАҲОДИХӢ
БО ШАКЛИ ҲАРФГУЗОРИ, БО ФОИЗҲО, ШИФОҲӢ ВА 5-БАЛЛА;**

№	НИЗОМИ БАҲОДИХӢ				
1.	A	Artful	90%–100%	Моҳир	5
2.	B	Beautiful/Brilliant	80%–89%	Аъло/Оличаноб	4
3.	C	Creditable	70%–79%	Таҳсин	3
4.	D	Diversly	65%–69%	Ғуногун	2
5.	E / F	Enough/Fail	64% ва камтар	Кофӣ/Ноқомӣ	1

Дар баъзе иёлотҳо, ба монанди Индиана, Луизиана, Небраска, Каролинаи Шимолӣ низомии баҳодихии фоизиро истифода бурда, онро баҳодихӣ бо низомии ҳарфгӯзорӣ меноманд. Ба ҳамин монанд дар давлатҳои Канада, Индонезия, Куриёи

Ҷанубӣ ва дар баъзе муассисаҳои Бразилия низ чунин низоми баҳодихиро истифода мебаранд.

Дар мактабҳои ибтидоии Ҳиндустон баҳо гузошта намешавад. Омӯзгорон сатҳу сифати дониши хонандагонро дар мактабҳои миёнаи нопурра хангоми имтиҳон супоридан дар хотимаи ҳар як рейтинг муайян мекунанд. Дар синфҳои болоӣ бошад, ба хонандагон бо тарзи фоизҳо баҳо мегузоранд. Хонандагоне, ки баҳои 90%-ро мегиранд, ба гурӯҳи бехтаринҳо шомил мешаванд, вале хонандагоне, ки балли аз 40 то 49 мегиранд, дараҷаи сатҳи донишу малакаҳояшон миёна ҳисобида мешаванд. Вале дар баъзе муассисаҳои ин мамлакат баҳодихӣ ба таври рақамӣ ва бо тарзи ҳарфгузорӣ низ истифода бурда мешавад:

НАҚШАИ ҚИЁСИИ НИЗОМИ БАЪЗЕ БАҲОДИҲӢ:

Арзёбӣ (фоиз)		Тавсифи арзёбӣ	Баҳои 5-балла
O	(100)	Бехтари бехтаринҳо/якумин пешсаф	5+
S	(93-99)	Олӣ	5
A	(85-92)	Мохир	4
B	(77-84)	Хуб/Оличаноб	4-
C	(70-76)	Таҳсин	3+
D	(63-69)	Гуногун	3
E	(50-62)	Кофӣ	3-
F	(1-49)	Ноком	2
U	(0)	Нодон / Бадрафтор	1

Таълими бебаҳо: Дар мактабҳои ибтидоии Норвегия, Япония ва Ҳиндустон барои донишу малакаи хонандагон баҳо гузошта намешавад. Таълими бебаҳо имконияти муқоисаи байниҷидгарии хонандагонро надорад, танҳо омӯзгор донишу малака, маҳорат, фаъолият ва қобилияти эҷодии хонандаро муайян мекунанд. Идеи таълими бебаҳо дар Россия дар охири асри XIX пайдо шуда буд ва хангоми ғайриқаноатбахш будани сатҳи дониши хонандагон падару модари онҳоро огоҳ мекарданд. Аз сабаби паст шудани сатҳу сифати дониши хонандагон қарор қабул карда шуд, ки ба низоми баҳодихӣ 5-балла гузаранд. Бо вучуди ин, дар баъзе мактабҳои ибтидоии Русия низ хонандагон баҳогузорӣ карда намешаванд.

АДАБИЁТ:

1. Амонашвили Ш.А. Обучение. Оценка. Отметка. М.,1980.
2. Богданов И. и др. Психология и педагогика. Электронная библиотека педагогике.
3. Бордовская Н., Реан А. Педагогика. Электронная библиотека преподавателя
4. Буланова-Топоркова М. Педагогика и психология высшей школы. Электронная библиотека студента.
5. Век X. Оценки и отметки. М.,1984г.
6. Ворошилова Л.П. Оригинальная форма устного зачета. Математика в школе. 1990г. N 6.
7. Воскрещьян С.С. Об использовании метода тестов при учете успеваемости школьников. «Советская педагогика», п.8, 1961 г.
8. Гамезо М., Петрова Е., Орлова Л. Возрастная и педагогическая психология - электронная библиотека психолога.
9. Фридман Л.М. Педагогический опыт глазами психолога. Книга для учителя.,1987г.
10. Шаблыкин А.П. Составление и применение программированных заданий.Л.,1977г

БА ТАВАЧҶУҶИ МУАЛЛИФОН

Дар маҷаллаи «Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон» мақолаҳои олимони соҳаи педагогика, устодони муассисаҳои олии касбӣ, мушовирон, омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва унвонҷӯёни ватанию хориҷӣ ба таърифи расонида мешаванд.

Ба хоҳири беҳбудии фаъолияти маҷаллаи «Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон» зарур мебуд, ки мақолаҳо ба шакли зерин ба идораи маҷалла пешниҳод карда шаванд: хатман бо ҳулосаи мухтасар (резюме) ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ, мақола дорои сарлавҳа бошад, маълумоти мухтасар дар бораи муаллиф (ному насаб, унвони илмӣ, вазифа ва ҷойи қор), шарҳ - номгӯи мақола ва адабиёти истифодашуда ба шакли хаттӣ ва электронӣ (дар диск ё флешка) ва як нусха мақола ба таври ҷопи принтерӣ пешниҳод карда шавад.

Маводи мақола ҳаматарафа санҷида шуда бошад.

Мақола бояд ба шакли компютери Times New Roman Tj - 14. таҳия шавад.

Андозаи қоғаз: А - 4. Ҳошия: аз боло ва поён – 2, 5 см., тарафи ҷап – 3 см., рост – 1,5 см., андозаи ҳуруф – 14, фосилаи байни сатрҳо: 1,0.

Мақолаҳо дар давоми сол қабул карда мешаванд. Ба мақола шарҳи мухтасари мухтаво ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ илова карда мешавад. Шарҳи мухтасари мухтаво дар оғоз ва адабиёти истифодашуда дар охири мақола оварда мешавад.

Ҳайати таҳририя ҳақ дорад мақоларо бо назардошти талаботи маҷалла қабул ва қўтоҳ кунад ва ё рад намояд. Мақолаҳое, ки пештар дар дигар нашрияҳо ба таърифи расидаанд, қабул карда намешаванд. Дастхатҳо барои тақриз арзёбӣ мешаванд ва муаллиф дар мавриди зарурат ба мухтавои он ошно мегардад.

Ба мақолаҳои унвонҷӯён ва Ҳимоятгарони қорҳои номзадӣ тавсияи роҳбаронашон зарур аст.

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

В научном журнале «Вестник Академии образования Таджикистана» печатаются статьи учёных педагогов, преподавателей ВУЗ-ов, методистов, учителей образовательных учреждений, аспирантов, местных и зарубежных соискателей, содержащие результаты исследований по педагогическим наукам.

При отправке статьи в редколлегию авторам необходимо соблюдать следующие правила: размер статьи не должен превышать 10 страниц компьютерного текста, включая текст, таблицы, библиографию, рисунки и тексты аннотаций на таджикском, русском, и английском языках.

Для подготовки статьи должен использоваться текстовый редактор Microsoft Word. Одновременно с распечаткой статьи сдается электронная версия. Рукопись должна быть отпечатана на компьютере (шрифт Times New Roman Tj 14, формат А-4, интервал одинарный, поля: верхнее и нижнее -2,5 см, левое-3 см, правое -1,5 см;), все листы статьи должны быть пронумерованы.

Сверху страницы по центру листа указывается название статьи, ниже через один интервал инициалы и фамилии автора (авторов). Ниже название организации, адрес. Далее через строку следует основной текст.

К статье прилагается резюме на таджикском, русском и английском языках с указанием названия статьи. Текст резюме приводится в начале статьи, список использованной литературы в конце.

Редколлегия оставляет за собой право производить сокращения и редакционные изменения статьи. Статьи, не отвечающие настоящим правилам, редколлегией не принимаются.

Статьи аспирантов и соискателей принимаются с рекомендациями научных руководителей.

ПАЁМИ АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН
Маҷаллаи илмӣ, маърифатӣ ва таълимию методӣ
№1 (30), 2019

Сармуҳаррир: *Бобизода Ф. М.*
Муовини сармуҳаррир : *Аминов С.*
Котиби масъул: *Амонӣ С.*
Муҳаррири техники: *Зиёев Қ. О.*
Саҳифабанд: *Хайдаров Р.*

Муассис: Академияи таҳсилоти Тоҷикистон

ВЕСТНИК АКАДЕМИИ ОБРАЗОВАНИЯ ТАДЖИКИСТАНА
Научно-просветительский и учебно-методический журнал
2019. - № 1, (30)

Главный редактор: *Бобизода Ф. М.*
Зам. главного редактора: *Аминов С.*
Ответственный секретарь: *Амонӣ С.*
Технический редактор: *Зиёев Қ. О.*
Верстка: *Хайдаров Р.*

Учредитель: Академия образования Таджикистана

Ба матбаа 23.03. 2019 супорида шуд. Ба чоп 27. 03. 2019 имзо шуд.
Коғазӣ офсетӣ. Андозаи 60x84 1/8 чузъи ч. ш. 11,5. Теъдод 100 нусха. Супориши №14
Дар матбааи «Нигор» н. Рӯдакӣ, кӯчаи Сомониён 45 чоп шудааст.
